

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

Papp Attila

„A magyar nép nevében!” A népjúrszakszervezetek felállításának 66. évfordulójára

Előszó¹

„Egy kegyet kérek az olvasótól, bár attól tartok, nem fogom megkapni: ne futólagos olvasás alapján mondjon ítéletet... A mű egészét helyeselje vagy vesse el, ne pedig egyik vagy másik mondatát. Ha valaki a szerző szándékát akarja kutatni, nyilván nem fedezheti fel azt másutt, mint a mű szándékában.”²

Bevezető gondolatok

„(...) a népbíróságok összetétele szerencsés. Szerencsés tudniillik azért, mert az összes pártokból tevődik össze. Szerencsés azért, mert az összes pártok jelen lévén, nem érheti az a vád, hogy egy pártbíró bosszúeljárásának vannak kitéve azok, akik a népbíróság előtt állnak. Minthogy minden párt szerepel a népbíróság tagjai között, joggal mondhatjuk, hogy a nép ítél, bizonyos megkötött formák és jogszabályok keretein belül. Ezért hálásak lehetnek a háborús bűnösök, mert végtelen szerencse részükre, hogy nem közvetlenül a nép ítél, hanem csak a népbíróság.”³

„Iskolákban fogják tanítani a magyar háborús főbűnösök perét” - hirdette a vezércikk 1946. január 5. napján.⁴ Dr. Ries István igazságügyminiszter ígérte ezt ezelőtt több mint fél évszázada. Nem így történt. Mára már a jogászok többsége sem ismeri se a II. világháború magyar bűnösei felett ítélező népbírósági rendszerünket, se a vádképviselést ellátó népjúrszakszervezetet, sem pedig azok működését, mint ahogy a népbírósági jogunkat sem. Laikus körökben még rosszabb a helyzet, és a történészek kivül az embereknek tulajdonképpen fogalmuk sincs ezekről az intézményekről.

A témakörrel már az egypártrendszerben sem foglalkoztak kellően. Gárdos Miklós így figyelmeztetett az 1970-es évek elején: „Az általános iskolák nyolcadik osztályos tanulói számára kiadott tankönyvek alig ejtenek szót a háborús és népellenes bűncselekményekről és azok elkövetőiről.”⁵ Gárdos így folytatja: „Nem kell különleges kísérletezgetés, akármelyik gimnázium

¹ Jelen tanulmány a Legfőbb Ügyészség által évenként megrendezett „Kozma Sándor emlékverseny” joghallgatói tagozatán vett részt, a büntetőjogi szekcióban, egyéb kategóriában, 2011 tavaszán. A szerző témavezetői dr. Tilk Péter egyetemi docens, valamint dr. Kocsis Miklós egyetemi tanársegéd urak, a Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi Tanszékének tanárai voltak. A pályamunka készítője 2004 és 2007 között a PTE ÁJK Igazságügyi Ügyintéző Főiskolai Szakán szerzett jeles diplomát, 2007 őszétől pedig a PTE ÁJK Jogász Szakának levelezős hallgatója.

² Montesquieu Charles de Sécondat: *A Törvények Szelleméről*. I. kötet. Előszó. Akadémiai Kiadó, Budapest 1962. Idézi dr. Lukács Tibor: *A magyar népbírósági jog és a népbíróságok (1945-1950)*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó - Zrínyi Kiadó, Budapest 1979. 19. o.

³ 1945. szeptember 11. Az *Ideiglenes Nemzetgyűlés* 6. ülése. Idézet Dulin Jenő kiscsapatpartí képviselő beszédéből.

⁴ *Népbírósági Közlöny*. II. évfolyam, 1. szám (1946. január 5.) 1. o.

⁵ Gárdos Miklós: *Nemzetvesztők*. Táncsics Könyvkiadó, Budapest 1971. 248. o.

negyedik osztályában megkérdezhetjük a tizennyolc évest, akármelyik üzemben, hivatalban a húszesztendő munkást vagy tisztviselőt, mit tud a magyar háborús bűnösökről, a népbíróságról, a felelet az idézett könyvek anyagánál is soványabb lesz.”⁶

Ugyanis már a hetvenes években, a *Magyarország története* című kétkötetes, igényesnek nevezhető műben is mindössze annyi volt olvasható a témáról, hogy a baloldal kényszerítő nyomására a kormány rendeletet alkotott a népbíróságok felállításáról. Az *Új Magyar Lexikon* pedig ezeket az intézményeket mindössze öt és fél sorban ismertette.

1. Az ügyészség történeti előképei

A XV. században jelent meg a Szent Koronát képviselő *királyi jogügy igazgatói* tisztség. Az e tisztet betöltő személy látott el először a Korona képviseletében mintegy távoli értelemben vett ügyészi (képviseleti) funkciókat is. E tisztséggel párhuzamosan működtek a vármegyékben (itt a sedriákon) és a szabad királyi városokban a közigazgatás mellett a megyei és városi *tiszti ügyészek*, tulajdonképpen attól függő viszonyban.⁷ A földesúri bíróságokon, az úriszékeken (sedes dominalis) pedig az *uradalmi ügyész* látta el a vádlói teendőket.⁸ A magasabb bíróságokon, így például a királyi táblán a *perelőadó ítélmestereknek* volt bizonyos értelemben hasonló feladatuk, hiszen az ügyeket a tábla előtt ők referálták.⁹

A XIX. századra a királyi ügyek igazgatósága a *királyi udvari kincstár* kebelébe tartozott, ami pedig a *királyi udvari kancelláriával* és a *magyar királyi helytartó tanáccsal* együtt a *királyi kormánysszékek* közé számláltatott.¹⁰ Maga a királyi ügyek igazgatója az országgyűlésben is helyet kapott, a diaétán a *karok és rendek tábláján* (alsó tábla) - aminek elnöke a királyi személynök volt - az elnöktől jobbra foglalt helyet.¹¹

A *királyi katonaságnál* (a végbeli magyar katonák) is megjelentek a majdani katonai ügyész történeti előképei. A katonák felett kezdetben a *seregszék* ítélkezett, melyben - a *seregbíró* vezetésével - tisztek, altisztek és közlegények együttesen vettek részt. Bűnper esetén az ügyet a seregbíró és

6 Gárdos Miklós: i. m. 249. o.

7 A közigazgatási szervekkel szemben fennálló függő viszony tekintetében lásd: Csizmadia Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1976.

8 Kállay István: *Úriszéki bíráskodás a XVIII - XIX. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1985. 21. o.

9 Ez Erdélyben is hasonlóképpen működött. Az erdélyi *fejedelmi tábla* (tabula principalis), mint a magyarok és székelyek rendes fellebbviteli fóruma, 1544-ben létesült. A táblán, de már elődje, a *vajdai ítélőszék* előtt is szintén az ítélmesterek referáltak. A tábla élén elnök állott, mellette két ítélmester s törvény szerint 10 táblabíró (assessor) és a *kincstári jogügy igazgató* (a fejedelem *fiscalis directora*) vett részt az ítélkezésben. Vagyis Erdélyben szintén megjelent a jogügy igazgatói tisztség, persze itt a fejedelem képviseletére volt hivatott. A táblától a pereket egyébként a *fejedelem* döntése elé (a *fejedelmi tanács* elé) lehetett tovább vinni. A társországok, úgymint Horvátország, Szlavónia és Dalmácia esetében is hasonló volt a helyzet a *báni tábla* tekintetében.

10 Bucsánszky Alajos: *Hármas Kis - Tükör*. Megjelent Bucsánszky Alajos nyomtatásában és kiadásában. Pest, 1868. 170 - 171. o.

11 Itt foglaltak helyet többek között a királyi ítélőtábla tagjai, al-nádor, al-országbíró, 4 ítélmester, assessorok, stb. Erről bővebben lásd Bucsánszky Alajos: i. m. 162 - 164. o.

segédje, a *seregdeák* készítette elő, polgári ügyben pedig maguk a peres felek jártak el. A seregdeák feladatai már tükröztek bizonyos közvádloi előképeket is.

A Magyarországra küldött *császári zsoldos csapatok* haditörvényszékei a császári jog¹² szerint jártak el. A perelőkészítés itt a *profosz* (nagyobb haderő esetén a fő- és az alprofoszok) feladata volt. A profosz felügyelt a sereg rendjére, fegyelmére, a vétkeseket letartóztatta, hadbírótság elé állította s ott a vádat ő vagy megbízottja adta elő. Egyébiránt a hadbírótság itt szintén tisztekből és legénységből állott.¹³

1. 1. Az uradalmi ügyész

A XVI – XVII. századi földesúri jogszolgáltatás szervezete és fóruma - az *úriszék* - az uradalmak kormányzásának a rendjéhez igazodott, minden igazgatási egységnek megvolt a maga bírói fóruma. A XVIII – XIX. századra csökkent az úriszékek száma, szervezetük már nem követte mindenben a birtokkormányzatot, lehetett több, de gyakrabban inkább kevesebb a birtokközpontok számánál.¹⁴ A szervezet alapja nem annyira az uradalmi hálózat, mint inkább a földesúri joghatóság területi egysége volt. Vagyis a földesúr nevében bíraskodó úriszék nem volt helyhez kötve, hanem a szükségnek megfelelően ülésezett.

Már a XVII. században találkozunk a földesúr magánjogi és úrbéri kereseteit illetve bűnügyekben a közvádat képviselő *uradalmi ügyésszel*. Az ügyészek megbecsült helyet foglaltak el az uradalmi hierarchiában, az egyes földesúri birtokok központi igazgatóságainak kiépülése után pedig közvetlenül ezekhez tartoztak.¹⁵ Az uradalmi ügyész egyik alapvető feladata tehát a vádhatósági jellegű teendők ellátása volt magán az úriszéken, két ülés között pedig az uradalmi ügyészek, a jegyzők, az írnokok és a tisztek továbbra is működtek, készítették elő a következő *sessiót*, vagy hajtották végre az előző ítéleteit, ezért ők is az úriszéki szervezethez és személyzethez voltak sorolhatók. Ez nem meglepő, hiszen a több évszázados magyar jogfejlődésben a közigazgatás és a bíraskodás sohasem vált el teljesen egymástól, se a vármegyékben, se a szabad királyi városokban, sem pedig a földesúri uradalmakban.¹⁶

Az úriszék jegyzője Pfahler szerint az ügyész vagy egy meghívott volt. Frank Ignác az ellenkezőjét

12 V. Károly és Miksa hadicikkelyei, valamint V. Károly büntetőkódexe, illetve a XVII. században I. Lipót hadicikkelyei szerint.

13 Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Kiadja a Zala Megyei Bíróság és a Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete. 2. bővített kiadás. Zalaegerszeg, 1996. 117. o. Aztán a XVII. század második felében a csapattestek (ezredek) állandósulni kezdtek, a császári haderő zsoldosseregéből állandó hadsereggé kezdett átalakulni, s a XVII-XVIII. század fordulójára e folyamat már lényegesen előre haladt. A fegyelem s a parancsnokok hatalma megszilárdult, az ezredparancsnokok ezredük felett pallosjogot gyakoroltak. Az ezredtörzs s a hadseregtörzs *auditorral* (hadbíróval) egészült ki, akinek a *profosz* (foglár) alárendeltje lett. Ezután már elsősorban az auditor feladata lett a jogszolgáltatásról való gondoskodás, ő készítette elő a pereket a tárgyalásra s referálta azt a haditörvényszék ülésén.

14 Az ország leghatalmasabb nagybirtoka, a *herceg Esterházy* hitbizomány 30 birtokközpontjából hétben, a nagyságban ezt követő *Károlyi* család 14 birtokközpontjából pedig nyolcban működött úriszék. Kállay István: i. m. 21. o.

15 Kállay István: i. m. 40. o.

16 Kállay István: i. m. 21. o.

mondja: a földesúr mindenkit választhatott jegyzőnek, kivéve a saját ügyészét és tisztjeit. *Zsoldos* pedig óva intett attól, hogy a jegyző az uraság tisztje legyen.¹⁷ A gyakorlat azonban mégis ez volt¹⁸, ami kitűnik a *Bónis - Degré - Varga* féle kutatásokból is, ezek szintén ezt a tényt támasztják alá. Eszerint az úriszék jegyzői feladatát a meghívottak egyike, de gyakorta valamely *uradalmi tiszt*, jelesül az *uradalmi ügyész* látta el, még azt követően is, hogy az 1729:41. tc. tilalmazta, hogy az úriszéki bíraskodásban uradalmi tiszt is részt vegyenek. A szerzőtrió is arra a következtetésre jutott, hogy az uradalmakban a XVII. században tűntek fel az úr *prókátorai*, a földesúr magánjogi és úrbéres pereit ellátó és a bűnügyekben a vádat képviselő *ügyészei*.

További segítségül szolgál a szerteágazó uradalmi ügyészi feladatok meghatározásában az a tény is, hogy az uradalmi ügyész jogosultsága még arra is kiterjedhetett, hogy a jobbágy felperest más bíróság előtt képviselje, valamint, hogy az úriszéki ítéletet végrehajtsa (és a végrehajtást felügyelje).¹⁹ Azaz egyértelműen megállapíthatjuk, hogy az uradalmi ügyész gyakran látott el egyéb feladatokat is az úriszéken, de mindenképpen a földesúr tisztjének számított, tőle függő viszonyban létezett.

Uradalmi ügyésze azonban nemcsak a földesúrnak, hanem az *egyházi méltóságoknak* is volt, itt persze az egyházi uradalomban, jellemzően a püspökségekben.

1. 2. Az uradalmi ügyészi hivatal

A XVIII. század közepétől az uradalmi ügyészek immáron nem egyedileg, hanem egyre inkább *hivatalként* működtek. Már *Mária Terézia* uralkodásának első feléből, 1759-ből is maradt fenn például a *körmendi ügyészi hivatalnak* adott földesúri utasítás. E szerint feladata *minden* (omnes causas et revisiones), az úriszékre tartozó ügyet előkészíteni, hogy a terminus kitűzését lehetővé tegyék. Mint hivatal, közreműködött a *vizsgálatban* és a törvényes *effectuatióban* is.²⁰ Az ügyészi

¹⁷ Kállay István: i. m. 26. o.

¹⁸ Például az uradalmi ügyész látta el egyúttal a jegyzői teendőket a Szathmáry Király család 1799. évi *nádudvari*; a Dessewffy 1820. évi *cserépvári*; valamint az Eszterházyak 1834. márciusi, *tatai* és az 1844. júliusi, *csákvári* úriszékén is.

¹⁹ Degré Alajos: *Úriszéki peres eljárás a Déldunántúlon a XVIII - XIX. században*. (Levéltári Közlemények) Budapest, 1961. 116 - 117. o. vö. Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 152. o.

²⁰ Kállay István: i. m. 40. o. Az *Esterházy* hercegi hitbizományon az 1770-es években jött létre az ügyészi hivatal teendőit ellátó *jogügy-igazgatóság*, amelynek feladata az uraságot érintő perek vitelén és ellenőrzésén kívül az úriszék felügyelete volt. A XVIII. század végétől számíthatjuk a *kékkői ügyészi hivatal* (Fiscala-tus Officium Kékkőiensis) működését is. Elsősorban az uradalmat érintő ügyekkel foglalkozott, azaz zálogügyekkel, számadási perekkel, határvitákkal, hagyatéki osztállyal stb. Az általa intézett ügyekről havi áttekintést (Conspectum menstrualis) vezetett, amelyben az ügyeket (causae et juridica objecta) és azok állását (status in quo constituentur) tüntették fel. A *Festetics* család levéltárában az ügyészi hivatalok iratainak kezdő dátuma 1735, a legkorábbi jelzetes anyag azonban csak 1819-ből, a *keszthelyi ügyészi hivatalnál* pedig 1823-ból származik. Valószínűleg ettől az időponttól számíthatjuk az ügyészség, mint hivatal működését is. 1833-ban a legfejlettebb ügyészi hálózatot kiépítő uradalom a *Károlyi-nagybirtok* volt. Viszont ügyészi hivatali iratok csak kevés családi levéltárban maradtak fenn. A legteljesebb anyag a Károlyi-birtokról való. A Károlyi-nemzetség uradalmi és ügyészi hivatalainak szervezeti felépítése a következő volt: a hierarchia csúcsán helyezkedett el a *Régensi Hivatal*, alatta a *Titoknoki Hivatal* (1828-tól *Közös Kormány*), ezek alatt pedig a *Központi Kancellária*. Innen két ágra bomlott a szervezet. Az egyik ág csúcsán a *Gazdasági és Jogügy-igazgatóság* helyezkedett el, alatta pedig a Nagykaroly, Surány-Megyer és Alföldi *kerületi uradalmi felügyelőségek*. A másik ág hierarchiájának csúcsán a *Nagykarolyi Ügyészi Hivatal* volt, és ez alatt helyezkedtek el a Salánk-Muzsaly, Erdőd, Nyírbátor, Királydarác illetve Alföldi *ügyészi hivatalok*. Kállay István: i. m. 41. o.

hivatalok különféle utasításokat kaphattak a földesúrtól vagy özvegyétől, amelyek vonatkozhattak például perekre a *kívülállók* ellen, de szólhatott utasítás a kerületi ügyészeknek a *büntető* és *úrbéri*, valamint a *politikai* (közigazgatási) ügyekről is. A kívülállók ellen már folyamatban levő perekben az ügyészeknek minden bizonyítékot (tanúvallomások, levelek, oklevelek) össze kellett gyűjteniük. Ez utóbbiakat az uradalmi levéltáros bocsátotta a rendelkezésükre. Vigyázniuk kellett, nehogy olyan bizonyítékot állítsanak, amelyik a másik félnek kedvez vagy az uradalom ellen felhasználható, ezért az *allegatákat* (érdemi érveléseket) nem hosszan, hanem megalapozottan és világosan, az ügyszöghöz tartozóan kellett összeállítaniuk. Az *ügyészi hűséghez* tartozott az uradalmi jogok védelme is.

A földesúr a hűség mellett szorgalmat, értelmet és jogtudást követelt ügyészeitől. Minden pert le kellett másoltatniuk, és a *pesti* archívumban kellett elhelyezni. Azokban a perekben, ahol az uradalom volt az alperes, az ügyészeknek minden, az ellenfél által előhozott motívumot „alaposan meg kellett hányni”, és kétség esetén a földesúrnak jelenteni. Ha semmi remény sem volt a felmentésre vagy az uradalmi jogok nagy veszélyben voltak, *baráti egyezségekre* kellett törekedni, új pert pedig a földesúr tudta nélkül nem lehetett kezdeményezni.²¹

A szűkebb értelemben vett *juridica* mellett az ügyészi hivatal a *criminaliát*, az *úrbarialiát* is ellátta, formális (legális) vagy nem formális (sommás) eljárással. Továbbá intéztek még *politikai ügyeket* is a vármegyénél. A rabok *revisióját* évente legalább négyszer el kellett végezni. Hogy az úriszék vagy a revisio ne vegyen sok időt igénybe, az ügyészi hivatalok előre és idejében kielégítő bizonyítékokat kerestek és készítettek elő, hogy minden tárgyat világosan elő tudjanak adni a bíróságnak, hogy az pedig gyorsan és halasztás nélkül határozhasson.

Kisebb bűncselekmények esetén, amelyek nem igényeltek szigorú büntetést, extra legalem revisionem a *gazdálkodó széken* ítéleztek, de mindig az ügyész jelenlétében. Az ügyészi hivatal ellenőrizte azt is, hogy a rabokat megfelelően táplálják-e, vagy például, hogy „egészség okából” gyakran kivigyék a levegőre, stb.²² *Közigazgatási ügyekben* az ügyészi hivatal közvetlen vagy közvetett kapcsolatot tartott a vármegyékkel. Az uradalomnak érdeke volt, hogy hírt kapjon a megyei közgyűlésekről, ezért az uradalmi ügyész vagy a felügyelő, esetleg a tiszttartó részt vett ezeken, és jelentést tett azok folyásáról az ügyészi hivatalnak. Az ügyészek nem fogadhattak el „az

21 Kállay István: i. m. 41. o.

22 Az *úrbéri ügyeket* a hazai törvények és a királyi utasítások szerint kellett intézniük. A parasztok kisebb panaszait, amennyiben lehetett, a *gazdálkodó széken*, de az uradalom sérelme nélkül, az ügyészek jelenlétében intézték. Az úrbéri ügyek szoros kapcsolatban voltak az uradalmi gazdálkodással, ezért volt szükséges a kihágások elkerülése és a gyors igazságszolgáltatás. Az ügyész, ha a helyszínen volt, mindig részt vett a *tisztiszék* ülésén. Az ügyészi hivatal felelt azért is, hogy az úriszéki jegyzőkönyveket az igazgatóság nyolc napon belül megkapja.

igazságszolgáltatást nagymértékben akadályozó” ajándékokat sem.²³

Az úriszék napja mindig előre meg volt határozva, a *civilis formalis* perekre pedig a felek maguk vigyáztak. Az ügyészi hivatal a feleknek a pereket *reversalis* mellett adta ki. Amikor közelgett az úriszék ideje, az ügyészek minden pert magukhoz vettek és az úriszéknek referáltak. Azokat az ügyeket, amelyeket a felek rövid *instantiával* (kérőlevél) adtak be, az ügyészek elintézhették, ha pedig nem intézték el, akkor az ilyeneket, mint *summarius* pereket terjesztették az úriszék elé. A *criminalis* perekhez a törvényes *subsidiuumokat* (benevolum, species facti, delicti corpus, visum repertum, inquisitio, élő tanúk) az ügyészi hivatal előre elkészítette, az úriszéken azokat csak referálni kellett. Az úriszék alatt az ügyész nem egyéb próbák keresésével foglalkozott tehát, hanem csak az *authenticatióval* (vallomások hitelesítésével). Természetesen e tények és módok mind-mind az ügyek letárgyalásának meggyorsítására voltak hivatottak. A civilis és a criminalis perek végrehajtását országszerte a *gazdatisztekre* bízta, mivel ők az úrbéri tartozásokra és összeírásokra nézve mindent ismertek. Az *executióra* az ügyészek adtak a tiszteknek utasítást és tájékoztatást. A végrehajtásról szóló tudósítást a tiszt írta meg, és adta át az ügyésznek, aki azt jegyzőkönyvezés végett referálta az úriszéknek.²⁴

Az ügyészi hivatalok tehát *uradalmi kerületek* szerint voltak felosztva. Ahol az úriszéket tartották, ott a helybeli ügyész volt a jegyző (actuarium), a jelenlevő többi ügyész segítségével. Az illetékes ügyész minden *expediciót* a maga neve alatt adott ki, mindent maga írt alá, az úriszék ítéleteit, határozatait és rendelkezéseit naponta fogalmazta (stilizálta), hogy a következő napon fel lehessen azokat olvasni. Amíg ugyanis az előző napi jegyzőkönyvet nem revideálták, az úriszék nem kezdett új tárgyat. A jegyzőkönyvet vagy maga az illetékes ügyész tisztázta, vagy tisztáztatta le nyolc napon belül. Ő íratta alá és pecsételtette le a *törvényes bizonyossággal* (testimonium legale vagy referente), aki azt a következő sedrián (vagyis a vármegyei törvényhatóság ülésén) referálta.²⁵ Ez után a jegyzőkönyvet az uradalmi ügyész ismét magához vette, és az illetékes ügyészi hivatal archívumába tette.²⁶ A vármegye gyűlésein *politikai tárgyú vitába* az ügyészek nem bocsátkozhattak, az uradalom tekintélyét pedig fenn kellett tartaniuk. Ha a birtokra nézve sérelmes tárgy volt napirenden, az

23 Kállay István: i. m. 42. o.

24 Kállay István: i. m. 44. o.

25 *Törvényes bizonyossággal* rendszerint ama vármegye szolgabírát küldték ki, ahol a széket tartották, de úrbéri ügyekben mindig az *illetékes* szolgabíró. Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 152. o.

26 Az 1838-ban gróf Károlyi György által adott „ügyészi utasító rendszabások” szerint például, az *ügyészi hivatal* legfőbb feladata a nemzetség javainak védelme és jogainak kinyomozása volt. Amikor a per megnyerése a tanú vallomásától függött, olyan tanúkat kellett az uradalmi ügyészeknek szerezniük, akik a meghiteltetés alatt és után is megmaradtak vallomásuknál. A *jogügyigazgató* döntött, hogy milyen védelmet, kifogást, oklevelet nyújtsanak be a perekben. Mindjárt az ítélet kihirdetésekor fellebbezniük kellett még akkor is, ha a nyertes fél az uradalom volt (tudniillik ilyenkor a költségekre), hogy ezzel a másik felet megelőzzék. A pereket nem bízhatták választott bíróságra, és nem léphettek egyezségekre. Minden ügyletük alatti perről másolatot, ún. *domestica pert* tartottak maguknál, ezek jegyzékét év végén a nemzetségi közös kormányznak küldték meg. Kállay István: i. m. 44. o.

ügyész a gyűlésen ellentmondott, az ártalmas ellentmondásra pedig viszontellentmondással válaszolt.

Fenyítő úriszéket ott tartottak, ahol uradalmi tömlöc volt. Előfordult, hogy idő- és költségkímélés miatt ilyenkor a polgári pereket is felvették a napirendi pontok közé, de ezeket külön jegyzőkönyvezték, s ekkor ezeket az ügyeket a *törvényes bizonyság*, mint elnök, az *uradalmi ügyész* pedig, mint jegyző írta alá. A polgári jegyzőkönyv egyik példányát a *jószágkormányzó*, a másikat pedig az *ügyészi hivatal* levéltára kapta meg. Az ügyészi hivatalok az ügyeket iktatták, majd mutatózták.²⁷

Az uradalmi ügyészségek sok egyéb feladatai közül²⁸ kiemelkedő fontosságúak voltak a *bíraskodási* teendők is. Az uradalmi ügyészi hivatalok felügyelték az úriszéket, illetve másodfokú (fellebbezési) fórumként is szolgáltak, de ide kerültek az úriszéki jegyzőkönyvek, határozatok is. Azonban bizonyos ügyek esetében még gyakorlati bíraskodást is folytathattak, méghozzá első fokon, akkor, ha a panaszt vagy keresetet közvetlenül nála nyújtották be.²⁹ Az uradalmi ügyészi hivatalok túlélték az úriszéket, hiszen, mégha 1848 után bíraskodási és bizonyos közigazgatási feladatai meg is szűntek, megmaradt ügykörükben a *birtokigazgatás* és a feudális maradványok további *kezelése*.³⁰

1. 3. A vármegyék tiszti ügyészei

A vármegye legmagasabb ítélkező fóruma a megyei törvényszék, a *sedria* volt. Ezen, illetőleg a *büntető sedria* kiválása óta a *polgári sedrián* rendszerint az alispán (vicecomes), a *büntető sedrián* a másodalispán (vicesgerens vagy substitutus vicecomes) elnökölt. Bírótársaik a megye szolgabírái, esküdtjei és táblabírái (tabulae assessor) közül kerültek ki. Rajtuk kívül volt jelen az ülésen a *vármegye tiszti ügyésze* (fiscus comitatus vagy fiscus magistratuális) és a vármegyei nótárius, később a főjegyző vagy egy aljegyző (juratus nótárius), aki pedig a jegyzőkönyvet vezette.³¹

Vádló-felperes az a *hivatalból* eljáró személy volt, aki a büntető perben a vádat képviselte a terhelt alperessel szemben. A XVI. századra ugyanis kialakult az a felfogás, hogy a súlyos, a köz érdekét és biztonságát is veszélyeztető és sértő deliktumok esetén nem lehetett a sérelmet szenvedett fél vagy annak rokonai rendelkezésétől függővé tenni a keresetindítást.³² Ennek a nézetnek megfelelően a

27 A *keszthelyi* ügyészi hivatal például évente jelentette, hogy hány iratot iktatott, hány akta maradt a szekrényben és hány volt azokból jegyzékelve. Alaposan és pontosan iktatták és mutatózták irataikat a Károlyi-nagybirtok ügyészi hivatalai is. A pontos *registratúra* alapján meg lehetett határozni a négy nagy ágazatra (a nemzetség birtokjogi ügyei, képviselete, birtokkormányzat, közigazgatás és bíraskodás) oszló hatáskörüket.

28 Mint például a nemzetiségi ülések szervezése, bérbeadás, vámművek, földmérés, személyi természetű ügyek, országgyűlési jelentések, subsidium, vármegyei követutasítások összeállításában közreműködés, a megyegyűlések napirendje, a megyei szervezetekkel való kapcsolat ápolása, vármegyei tömlöcügy, vármegyei tisztújítás, alsószintű közigazgatás, kegyúri ügyek stb.

29 Kállay István: i. m. 45. o.

30 Kállay István: i. m. 46. o.

31 Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 101. o.

32 Azzal összefüggésben, hogy az 1548:50. tc. a fő- és alispánnak állandó hivatali feladatává tette a „*gyanus és nem*

XVI. század végétől a „közönséges jóért munkálkodó” megyebeli *tiszt* (magistratus) járt el hivatalból felperesként a sérelmet okozóval szemben, ha nem volt magánvádoló-felperes, vagy ha az nem akart perelni. Ez a gyakorlat a XVII. századra oda vezetett, hogy a *delictum publicum*nak minősülő cselekmény elkövetőjével szemben akkor is *tiszti kereset* (actio magistraturalis) indult, ha a sértett és az elkövető jóvátétel iránti egyezséggel kívánta befejezni a pert.³³

A vármegyében magistraturalis kereset indítására csak a *főispánnak* és az *alispánnak* volt joga. A főispán ezzel általában csak kivételesen élt, és rendszerint úgy, hogy nevében az alispán járt el. De a törvényszéken elnöklő alispán helyett (névében) is más járt el, ugyanis a legtöbb esetben az ügyvédje (prókátora) emelt vádat, illetve képviselte azt.³⁴ A XVII. század végén és a XVIII. század elején az efféle alispán meghatalmazásával eljáró prókátor szerepét egyre több helyen a vármegye közgyűlése által a megyei ügyvédek sorából választott *tiszti ügyész* (procurator magistraturalis vagy *fiscalis*) vette át.

A megyei fiskális vezetése alatt a XVIII. század derekától már hivatal is szerveződött (nagyjából az uradalmi ügyészi hivatalokkal egyidőben). Az *ügyészi hivatalban* (fiscalatus) működő megyei fő- és alügyészek mellett a XVIII. század végétől, illetve a XIX. század elejétől a főispán által kinevezett *tiszteletbeli (al)ügyészek* is működtek, akik a perben a vádképviselő mellett a kötelező védelmet is ellátták.³⁵ A vármegyékben működő *fő- és altiszti ügyészek* egyszersmind megyei tisztviselők is voltak.³⁶ Függték a közigazgatástól, hiszen egyrészt rendes fizetést kaptak a vármegyétől, másrészt őket, mint megyebeli tisztviselőket a vármegye nemessége választotta *restaurációkor* (tisztválasztás, tisztújítás), melyet 3 évenként tartott a főispán a megye *curialis* házában. A vármegye tiszti ügyészeit szavazással, vagy felkiáltással választották. Egyébiránt a megyebeli tisztviselők, szolgabírák, tiszti főügyészek mindig *jó birtokú nemesek* közül kerültek ki.³⁷

1. 4. A vármegyék ügyészi hivatalai

A megyék ügyészi hivatalainak teendői eléggé szerteágazóak voltak (láthattuk, hogy ez az uradalmakban sem volt másként). Alapvetően három nagyobb részre tagolhatjuk e feladatokat.

köztudomású” latrok nyomozását.

33 Kezdetben a *magistratus*, vagyis tulajdonképpen a bíró vette át ilyenkor a felperes-magánvádoló szerepét.

34 A per felvételében az *ügyész* úgy volt megjelölve, mint a főispán vagy az alispán prókátora, azaz ügyvédje (*magistratus* és *actor*, azaz *tiszt* és *felperes*).

35 Meznerics Iván: *A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16-19. században*. Budapest, 1933. 32 - 38. o. valamint Béli Gábor: *Magyar jogtörténet. Az államalapítástól 1848-ig*. Pécs, 1995. 121 - 122. o. vö. Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 153 - 154. o. illetve vö. *Deák Ferenc ügyészi iratai 1824 - 1831*. Sajtó alá rendezte Molnár András. Kiadja a Zala Megyei Bíróság és a Zala Megyei Levéltár. Zalaegerszeg, 1995. 13 - 15. o.

36 Mint azt az előbb már láthattuk, létezett még a *tiszteletbeli vármegyei tiszti alügyészi* poszt is, amit akkor „becsületbeli tiszti ügyvédőnek” neveztek. Vagyis egyrészt, a *becsületbeli* pozíció az ingyenes munkavégzést jelentette, így tehát a megyétől való anyagi függés kizárt volt, másrészt pedig látható, hogy tudniillik akkoriban az ügyészi szerepkör még szabadabb felfogás alá esett, azaz némely szükségszerű esetben az ügyész is láthatott el ügyvédi teendőket, illetve ezen esetekben éppenhogy ez volt a feladata. Vö. *Deák Ferenc ügyészi iratai 1824 - 1831*. i. m. 11 - 13. o.

37 Bucsánszky Alajos: i. m. 174 - 178. o.

Törvényességi felügyeletet kellett ellátniuk a megye gyűlésein és törvényszékein, az adózó nép és az árvák *törvényes képviselőjét és védelmét* is el kellett látniuk, végül pedig a megye közrendjének és a lakosság erkölcsének a *vétkesek megfenyítése általi védelmét* is el kellett látniuk.

A *törvényességi felügyelettel* kapcsolatos teendők körében minden megyegyűlésen vagy törvényszéken jelen kellett lenni egy ügyésznek, hogy ügyeljen a törvények és törvényes eljárások tiszteletben tartására. Az ügyész volt tehát felelős azért, hogy e megyei fórumokon csak az vehessen részt és szólalhasson fel, akinek erre joga volt, de ő volt a felelős a *széksértések* megtorolásáért is. Továbbá megvizsgálta a megyére leküldött *felsőbb rendeletek* törvényességét, de az ügyész véleményezte a *nemességigazolási* kérelmeket is. Ő képviselte és védte a megye jogait a más törvényhatóságokkal folytatott jogvitákban, de ő volt a felelős azért is, hogy a leszármazó nélkül (magtalanul) kihalt nemesi családok *címereslevele* a megye levéltárába kerüljön.

Az *adózók jogainak védelmével* kapcsolatban az ügyész feladata volt a közzadó alapjának, valamint az adó felosztásának és beszedésének a felügyelete.³⁸ Gondoskodtak az alapítványok törvényes kezeléséről, a megye által elrendelt törvényes záruk betartásáról, az *árvák* vagyonának megőrzéséről, de intézkedtek a gyermekük nevelését elhanyagoló szülők felelősségre vonásáról is. A *jobbágyok* védelmében jelen kellett lenniük az úriszékeken, de az egyes, földesúrral szembeni úrbéri perekben valamint egyéb jogvitákban is a vármegye tiszti ügyészei pártfogolták a jobbágyokat.³⁹

Az ügyészi hivatalok harmadik nagy feladatkör-csoportja a vármegye *büntető igazságszolgáltatásában való részvétel* volt.⁴⁰ A tiszti ügyészek a büntetőeljárások során közreműködtek mind az előkészületi, mind a törvényszék előtti, mind a perorvoslati, mind pedig a végrehajtási szakaszokban.⁴¹ Az imént felsorolt feladatok ellátása a vármegye ügyészi hivatala egészének a kompetenciájába tartozott.⁴²

38 Vagyis így magát az *adószedői hivatal* felügyelte

39 Az ügyész ezen esetekben a „jobbágyok részére pártfogó” státust kapott tehát.

40 A XIX. századi Magyarország vármegyéinek fenyítő és büntetőtörvényszéki ülésein részt kellett vennie az elnöklő *alispánnak*, a közgyűlés által kijelölt *táblabíráknak*, a *szolgabíróknak* és az *esküdteknek*, valamint legalább egy *ügyésznek* és egy *jegyzőnek*. A törvényszékek üléseiket általában negyedévenként, mintegy két-három hétig tartották. *Deák Ferenc ügyészi iratai 1824 - 1831.* i. m. 14. o.

41 Mindenkor szem előtt kellett tartaniuk azt, hogy „*sem a vétkes büntetlen, sem a károsodott kármentesíten soká ne maradjon.*” A tiszti ügyészi hivatal és az ügyészek feladatairól lásd még Palugyay Imre: *Megyerendszer hajdan és most. 2. kötet. Megyehivatalok.* Pest, 1844. 128 - 137. o. vö. *Deák Ferenc ügyészi iratai 1824 - 1831.* i. m. 11 - 12. o.

42 Példaként és érdekességként ismertetném *Zala vármegye* tiszti ügyészi hivatalának szervezeti felépítését a XIX. század elejéről. A hivatal állt egy *főügyészből*, egy első és egy második *alügyészből*, valamint nagyjából 12 - 15 *tiszteletbeli alügyészből*. A főügyészt és az alügyészeket Zalában is a tisztújítások során választották, és rendes fizetést kaptak a vármegyétől, míg a fizetés nélküli, tiszteletbeli alügyészeket a főispáni helyettes nevezte ki. Mind a fizetett, mind pedig a tiszteletbeli alügyészek a megye közgyűlésétől kapták a feladataikat. *Deák Ferenc ügyészi iratai 1824 - 1831.* i. m. 13. o. Zala vármegye főügyészei voltak ekkor: Csesznák József (1815-1828) és Kuthy Pál (1828-1832). Első alügyészek voltak: Fábrián István (1819-1825), Kuthy Pál (1825-1828), Töreky Ferenc (1828-1831) és Ágoston József (1831-1834). Második alügyészek voltak: Töreky Ferenc (1819-1828), Ágoston József (1828-1831) és Csértán Sándor (1831-1834) - a fizetett ügyészek adatait lásd Molnár András: *Zala megye tisztviselőinek névtára.* vö. Molnár András: *Zala megye reformkori tisztújításai 1819-1847.* In: Levéltári Szemle, 1989. 3. szám. 24. o. valamint vö. *Deák Ferenc ügyészi iratai 1824 - 1831.* i. m. 12. o. Tiszteletbeli ügyészek voltak Zala vármegyében a vizsgált korszakban: Deák Ferenc, Glavina Lajos, Hegyi Énok, Hertelendy György, Ágoston József, Csértán Sándor, Csesznák Lajos, Horváth Péter, Chinorányi József, Diskay Ignác, Diskay Jonathan, Diskay

1. 5. A vármegyei közgyűlések és a városi tanácsok, mint vádtanácsok

A XVI. század derekától egyre többször előfordult, hogy a *vármegye közgyűlése* peres ügyeket is intézett, illetve, hogy ott különféle eljárási cselekmények foganatosítására került sor. A közgyűlés és a törvényszék hatásköreinek összemosódása alapvetően arra vezethető vissza, hogy a török háborúk időszakában praktikusán a közgyűlést követően került sor a törvényszék megtartására, így a közgyűlésen tárgyalt ügyeket sokszor a törvényszéken fejezték be vagy pediglen a perek tárgyalását kezdték meg már a közgyűlésen.⁴³ A közgyűlés és a törvényszék hatásköreinek szétválasztását a vármegyék egy része már a XVII. század folyamán megkísérelte, de az csak a XVIII. század második felében valósult meg általánosságban. A két megyei fórum hatásköreinek elkülönítésével a vármegyei közgyűlés szerepe a peres eljárásban nem szűnt meg teljesen, minthogy büntető ügyekben 1848-ig a „*vádtanács*” szerepét töltötte be.⁴⁴

A bűnügyekben *nyomozást* végző hatóság (a járási szolgabíró, városkapitány, a földesúr tisztartója stb.) egy összefoglaló jelentés, az ún. *species facti* (esetleírás) kíséretében, a letartóztatottakkal együtt a megye, város, uradalom tisztí ügyészéhez küldte be az ügyben keletkezett iratokat és egyéb bizonyítékokat, akire a további perelőkészítő cselekmények nagy része is hárult.⁴⁵ Ha azonban a gyanúsított *nemes* volt, úgy az ez esetben eljáró szolgabíró a keletkezett iratokat (ekkor a gyanúsított nemes nélkül) az *alispáni hivatalnak* küldte meg, azoknak a *vármegyei közgyűlés*, illetőleg a *kisgyűlés* elé terjesztésük végett. A nemesek ügyei ugyanis a tulajdonképpeni büntetőper megindulása előtt rendszerint még egyszer⁴⁶ a közgyűlés vagy a kisgyűlés elé kerültek, s az döntött a *vád alá helyezés* kérdésében.⁴⁷ A nemes gyanúsítottra nézve kedvezőtlen közgyűlési döntés esetén a

Lajos, Horváth György, Polgár István, Zerpák Sándor, Nagy József, Zakál György, Rosty Vince, Tuboly Lajos, Saáry György, Szente Mihály, Szigethy Dániel, Simon Mihály és Svágell Tamás. - lásd ezt: Zala Megyei Levéltár: *Zala vármegye törvényszékének hivatali iratai. A törvényszékeken megjelent tisztviselők és táblabírák jelenléti ívei illetve fizetési jegyzékei 1824-1832.* vö. *Deák Ferenc ügyészi iratai 1824 - 1831.* i. m. 13. o.

43 Degré Alajos: *Megyei közgyűlések a XVI - XVII. századi török háborúk korában. (Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából)* Budapest, 1971. 45 - 48. o. vö. Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 153. o. A közgyűlésen gyakorta történt *ügyvédvallás* is, továbbá, minthogy ott jelen volt, vagy képviseltette magát a sérelmezett magatartást tanúsító (a leendő alperes), a sérelmet szenvedett fél azt annak *megintésére* (admonitio) is felhasználhatta. Ha már a vármegye fogságában lévő gonosztevő ítéletéhez minden szükséges rendelkezésre állt, a bírói eljárást vele szemben a közgyűlés is lefolytathatta, vagyis nem várták meg ilyen esetben a törvényszék idejét, nem halasztották oda a pert.

44 Béli Gábor: *Magyar jogtörténet.* i. m. 104 - 105. o. valamint *Deák Ferenc ügyészi iratai 1824 - 1831.* i. m. 15 - 16. o. vö. Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 153. o.

45 Magánvádas bűnper a XVI-XVII. században már igen ritkán fordult elő, sőt, e korszakban már teljesen el is tűnt. A vádat ezután, mint közvádló, a *törvényhatóság* (megye, kerület illetve város) vagy az *uradalom* ügyésze képviselte, a már bemutatottak szerint. vö. Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 177. o.

46 Ugyanis, *nemes* ellen - hacsak az magát közönséges gonosztevőkkel össze nem adta, vagy nem történt tettenkapás - bármely intézkedések megtételéhez a vármegye közgyűlésének beleegyező engedélyére volt szükség.

47 *Nemes terheltet* tehát csak közgyűlési határozattal lehetett vád alá helyezni, de ez előfordult olykor nem nemes esetében is (ha például jelentős vagyonnal rendelkezett). És ebben az esetben a vármegye közgyűlése, mint vádtanács, a tisztí ügyész helyett járt el, hiszen a perbefogásról kizárólagosan rendelkezett. A megyei közgyűlés rendszerint a tisztí ügyésztől kért indítványt arra nézve, hogy van-e helye büntető per lefolytatásának. A tisztí ügyész maga vagy utasítására valamelyik alügyésze szerkesztette meg a tényállás leírását, valamint a rendelkezésre álló bizonyítékok értékelését tartalmazó véleményt, amelyben végül a terhelt felmentésére (az eljárás befejezésére) vagy marasztalására tett indítványt. Ha azonban a vizsgálati anyagot elégtelennek tartotta a vélemény elkészítéséhez, javasolhatta a bizonyítékok kiegészítését vagy új vizsgálat foganatosítását is. A közgyűlés *nem volt kötve* az ügyészi indítványhoz, attól eltérő határozatot is hozhatott. Amennyiben a közgyűlés az eljárást nem szüntette meg, illetve, ha nem rendelte el a vizsgálat kiegészítését, az iratokat

vármegye tiszti ügyésze elkészítette a *vádlevelet*.⁴⁸

Hasonlóan történt ez a városi büntetőeljárásban a *városi polgárok* büntető pereiben is. Itt tehát a *városi plebejus* ellen a város tiszti ügyésze járt el, de a választójoggal is rendelkező polgár perbefogására a városi tanács igenlő engedélyére volt szükség.

1. 6. A szabad királyi városok és a bányavárosok tiszti ügyészei

A szabad királyi városok „önállású”, szabad testületek voltak királyi privilégiumuknál fogva, mely az országgyűlésen be lett cikkelyezve, azaz törvényesítve. Így tehát hatóságot maguk gyakoroltak, megyei törvényhatóságtól nem függöttek, és vérhatalommal (*ius gladii*) is fel voltak ruházva.⁴⁹

A XVII - XVIII. században sok város vezetősége új tisztségviselővel, méghozzá a *polgármesterrel* egészült ki, aki a továbbiakban a vezetésben az első helyet, azaz a főbíró helyét foglalta el. Ugyancsak ekkortájt lett állandó és tekintélyes szervezetté a *városkapitányi hivatal* is. A város jogi képviselőjeként megjelent a *tiszti ügyészi* (fiskális prokurátor) poszt, a városi jegyző⁵⁰ mellett pedig aljegyzőket is kezdtek alkalmazni. A városi tanács többi tagját, a városi esküdteket innentől fogva *senátornak* vagy *tanácsnoknak* nevezték, és életfogytig választották (számuk 12 volt).⁵¹ E

megküldte (visszaküldte) a tiszti ügyésznek azzal, hogy intézkedjék a nemes terhelt megidézése felől. Béli Gábor: *Magyar jogtörténet*. i. m. 156. o. vö. Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 187. o.

48 Egyéb esetekben azonban – tehát a nem nemesek ügyeiben – rendszerint nem készült vádlevél, hanem a vádat az ügyész a tárgyaláson élőszóban adta elő. A többi előkészítő cselekmény, úgymint a persor (series) összeállítás, ezzel kapcsolatban a tárgyalás időpontjának kitűzése stb. a *polgári eljáráshoz* hasonlóan történt. A vádlottak s a hivatalos inquisitio során kihallgatott tanúk terminusra való előállítását azonban itt a tiszti ügyész illetőleg a várnagy (porkoláb) feladata volt. Az alperesi inquisitio tanúinak megjelenéséről a vádlottnak kellett gondoskodnia. Dr. Bónis György – Dr. Degré Alajos – Dr. Varga Endre: i. m. 178. o. A *sommás* tárgyaláson az ügyész a perfelvételre kitűzött napon *élőszóban* terjesztette elő a vádat, az előállított vádlott – vagy korábban ügyvédje – pedig hasonló módon adhatta elő vallomását, illetőleg védekezését s kifogásait. A vád és védelem esetleges vitája után kihallgatták a tanúkat (a *collateralis inquisitio*t authenticálták stb.) s a bíróság meghozta ítéletét. Itt meg kell még jegyezni, hogy a *szóbeli per* az idők folyamán, amióta a jobbágyság súlyosabb ügyei is írásbeli perre kerültek, tovább egyszerűsödött, s a vizsgált korszak végére a vármegyék és úriszékek már valóban „sommásan”, tudniillik röviden, gyorsan, és gyakran felületesen tárgyalták le az elébük került ilyen ügyeket. Fontos hangsúlyozni, hogy a szóbeli perben jogorvoslatra nem volt mód. Régebben ugyanis a büntető perek általában nem voltak fellebbvihetőek, a XVIII. század vége óta pedig csak az olyan, 3 évi szabadságvesztésnél súlyosabb ítéleteket fellebbezhetette meg a nem nemes, melyek az ügy természeténél fogva nem szóbeli, hanem írásbeli perre kerültek (szóbeli perben csak kivételesen, nemesek ügyében fordulhatott elő fellebbezés). Az *írásbeli büntetőper* menete, formáságai az egykorú polgári pert követték s így sokszor – elsősorban a védőt fizetni tudó, módosabb nemesek ügyei – igen hosszadalmas lefolyásúak voltak. Dr. Bónis György – Dr. Degré Alajos – Dr. Varga Endre: i. m. 179 – 180. o.

49 Ezzel szemben az úriszékek közül csak a nagy és jelentős uradalmak bírálói kaphatták meg a korlátlan jogát (ezt pallosjognak is nevezték). Természetesen vérhatalommal szintén valamennyi vármegye rendelkezett.

50 Aki most már, mint *főjegyző* tevékenykedik tovább

51 A városi *jogszolgáltatás* legfontosabb szerve tehát a korábbiakhoz képest továbbra is a *városi tanács* (senatus) maradt, mely bírói hatalmát *külön judiciális üléseken*, mint *törvényszék* gyakorolta. Sőt, a nagyobb városokban az ítélezést már csak a tanácsnokok egy része (meghatározott számú, mindig ugyanazon személy) végezte, itt tehát a városi bíróság (törvényszék) el is különült a tanácstól. A rendészeti és kihágási ügyeken kívül (melyek a *vásárbíró*, illetőleg a *városkapitány* széke elé tartoztak) minden ügy a város törvényszékén indult. A büntető perek a XVIII. század végéig nem is voltak fellebbezhetőek (azaz a városi törvényszék addig az első s egyben utolsó fórumuk is volt), de *II. József* halála (1790) után az 1790/91. évi 43. tc. értelmében már a kir. curiára voltak fellebbvihetőek ezen ügyek. A polgári perekben a fellebbezés már korábban is lehetséges volt, s ez a város kiváltsága szerint vagy a *tárnokszékhez* vagy a *személynöki székhez* történhetett. A sz. kir. városok nagy részének a tárnokszék, néhány sz. kir. városnak, valamint általában a bányavárosoknak pedig a személynöki szék volt a fellebbviteli fórumuk. Az előbbieket ezért *tárnoki*, az utóbbiakat pedig *személynöki* városoknak is nevezték. Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 108. o.

személyek egyben a város *tisztviselői karát* is alkották.⁵² A városi tanácsot pedig a *választásra jogosult polgárság* titkos szavazással választotta, így nyerték el tisztüket tehát a szabad királyi városok ügyészei is.⁵³

A XVI. század vége óta kezdtek működni a szabad királyi városokban a *tiszti ügyészek*. A város tanácsa eleinte esetről-esetre bízott meg *prókátorokat* (azaz ügyvédek) a város képviseletével. A városi prókátor és fiskális a XVII. század végétől vált állandó városi tiszté, és ekkor már nemcsak külső fórumok előtt, hanem a városi bíróságon is ellátta a város képviseletét a város és polgára közötti magánjogi perekben, illetve *ő képviselte a vádat* a magisztrátus nevében, a bűnügyekben is. A városi ügyész köteles volt részt venni továbbá a tanács ülésein is, méghozzá a *város és az árvák jogainak védelme* érdekében. E teendőinek rendszeressé válásával a városi jegyző bíraskodásban betöltött szerepe gyakorlatilag megszűnt, hiszen korábban mindezeket az előbb felsorolt feladatokat a jegyző látta el. A városi fiskális mellett a XVIII. század végétől működtek *alügyészek*, akik - amennyiben a vádat a város tiszti ügyésze képviselte - a kötelező védelmet látták el a büntetőügyekben.⁵⁴

1. 7. Az ügyészi szervezet alakulása az 1848 - 1849. évi magyar szabadságharc leverése után

Az *úriszék* kivételével, amit az 1848:9. tc. számolt fel, a régi, tulajdonképpen középkori bírósági szervezetünk 1849 nyaráig, a *királyi kúria* magyar kormány által történt feloszlatásáig állt fenn.⁵⁵ A szabadságharc leverése után az osztrák császár megindította a Magyar Királyság integrálását az Osztrák Birodalomba. Ennek első lépéseként Magyarországot az 1849. november 3. napján kelt, a megszálló osztrák haderők főparancsnoka (Haynau) által 1849. november 10. napján közzétett császári pátens értelmében *öt katonai kerületre* osztották. Ezekhez a kerületekhez rendelték aztán hozzá a közigazgatást és az igazságszolgáltatást is.

A világosi fegyverletétel után kezdődött igazságügyi átalakítás persze nem csak a bíróságokat, de az egész addig fennálló magyar ügyészi szervezetet is érintette.⁵⁶ 1850-től, a bécsi igazságügy-minisztérium direkt irányítása alatt álló, új típusú, vagyis nem önkormányzati alapon szerveződő

52 A *tisztviselői karba* soroltattak még többek között a tiszti ügyvédek, kapitányok, adószedők, pénztárnokok, gazdák, számvévek, telekbírák, rendőrségi tisztek, stb.

53 Bucsánszky Alajos: i. m. 178 - 179. o.

54 Ember Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig*. Budapest, 1946. 559 - 560. o. valamint Kállay István: *Városi bíraskodás Magyarországon 1686 - 1848*. Budapest, 1996. 78 - 79. o. - idézi Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 154. o. - 155. o.

55 Béli Gábor: *Magyar jogtörténet*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest - Pécs 1999. 343. o.

56 A bíróságok mellett működő vádhatóságokat is átalakította az osztrák rendszer, sőt, az öt magyarországi katonai kerületnek megfelelő öt főügyészséget, mint a szabadságharc utáni megtorlás fontos szerveit, még a bírósági hálózat megszervezése előtt elkezdtek az osztrákok felállítani, hogy a magyarok elleni nyomozásokban és vagyonekbobzásokban a *hadbírókat* mindenben támogathassák.

ügyészségek kerültek felállításra.⁵⁷

Az osztrák megszállás után a *katonai kerületekben*⁵⁸ a vádhatóság (államügyészség) szervezete a következőféleképpen épült fel. Az ügyészségi szervezet legalsóbb tagozata a járásbírókhoz kapcsolódott, az *első osztályú járásbírók* mellé ugyanis *ügyészi helyetteseket*⁵⁹ neveztek ki. Ezeket az állásokat később azonban a végleges szervezetben ott, ahol ilyen jellegű, nagyobb járásbírók már nem működtek, megszüntették.⁶⁰ A *törvényszékek*⁶¹ mellett *ügyészek*⁶² működtek. Hivataluk neve „Staatsanwaltschaft” (az ideiglenesség idején a „prov.”, úgymint „provisorische” jelzővel) volt. A katonai kerületenként működő *főtörvényszékek*⁶³ mellett a *főügyész* („álladalmi „főügyvéd”)⁶⁴ képviselte a vádat, s egyszersmind ő volt az irányítója az ügyészi szervezetnek is az illető katonai kerületben. A magyar koronaország területén így öt, a többi osztrák tartományban⁶⁵ pedig egy-egy *főügyészség*⁶⁶ volt felállítva tehát, mindenütt a főtörvényszékek székhelyén. Az ügyészségi szervezet a *bécsi igazságügyminisztérium* közvetlen irányítása alatt állt, tehát *Legfőbb Ügyészség* e korszakban még nem került felállításra.⁶⁷

Ezekén kívül megállapítható, hogy az államügyészi személyzet tagjai között mind a rendi korszakban hivatalos viselő (így például volt megyei tisztviselők is), mind pedig a megye politikai életében befolyásos szerepet játszó nemesi családok tagjai is szerepet kaptak a neoabszolútizmus idején.⁶⁸ Az államügyészek a büntetőbíráskodással kapcsolatos teendőik mellett pedig *árvaügyekkel, úrbéri-kárpótlási, házassági, sőt háramlási* perekkel kapcsolatos teendőket is elláttak.⁶⁹

Az 1861-es *országbírói értekezlet* által megalkotott *Ideiglenes Törvénykezési Szabályok* (ITSZ) viszont újabb jelentős változást hoztak, visszaállították ugyanis az 1848 előtti magyar bírósági rendszert, ami pedig ismét felforgatta az éppen csak kialakult új ügyészi szervezetet is. Az

57 Addig ugyanis az ügyészi tisztség, mint azt már láthattuk, szervesen kötődött a vármegyékhez. A régi magyar rendszerrel szemben a leglényegesebb változás abban állott, hogy míg ott e szerepet az önkormányzati hatóságoknál (megyei, városi bíróságoknál) a *tiszti ügyészek*, a királyi táblán a *királyi ügyek igazgatója* látta el, akik egyúttal a bíróságnak is tagjai voltak, addig az 1850. évi igazságügyminiszteri rendelet a bírósági szervezettől jól elkülönített, *önálló vádhatóságot* állított fel. A királyi jogügyigazgatóság s a tiszti ügyészek szerepe így megszűnt a büntető ügyekben s a vádat ezentúl az *állami ügyészi szervezet tagjai* képviselték a bíróságok előtt, amelyeknek többé nem voltak tagjai, hanem velük szemben önálló hatóságként jártak el. Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 199. o.

58 „A magyar koronaországot viszont, az államigazgatás megkönnyítése végett, 5 kerületre („Verwaltungs-gebiet”) osztották fel, melyek a közigazgatási székhelyükül kijelölt városokról - Pest, Pozsony, Sopron, Kassa, Nagyvárad (Pesth, Proftburg, Ocdenburg, Kaschau, Grolwardein) - voltak elnevezve. A többi 3 tartomány, kisebb területénél fogva, ilyen kerületi tagolást nem kapott.” Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 191. o.

59 „Staatsanwalt-Substitut”

60 Az ügyészi helyettesek száma így tehát az osztrák neoabszolútizmus rendszer második szakaszában erősen elolvadt.

61 „Landesgericht”, „Komitatsgericht” és „Kreisgericht”

62 „Staatsanwalt”

63 „Oberlandesgericht”

64 Az ideiglenes rendszerben „General-Procurator”, majd a véglegesítés után pedig „Ober-staatsanwalt” elnevezéssel.

65 Ez alatt a korábbi Magyar Királyság területéből kialakított 3 kisebb koronartartományt, úgymint *Erdélyt, Horvátországot és a Szerb Vajdaságot* kell érteni.

66 „General-Procuratur”, majd a véglegesítés után pedig „Oberstaatsanwaltschaft” elnevezéssel.

67 Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 199. o.

68 Kajtár István: *Az államügyészség kiépítése Magyarországon a neoabszolútizmus idején. (Jogtörténeti tanulmányok VI.)* Budapest, 1986. 212 - 213. o. vö. Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 210. o.

69 Kajtár István: *Az államügyészség...* i. m. 219 - 220. o. vö. Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 210. o.

országbírói értekezlet 1861. január 23. és március 4. között, 18 ülésen fejtette ki tevékenységét.⁷⁰ Az országbíró elnöklete alatt összeült bizottságba 60 tagot hívtak meg, bírákat, ügyvédeket, egyetemi tanárokat, kereskedelmi és bányászati szakembereket, de főleg politikusokat, köztük néhány főpapot és főurat is. A tanácskozás eredményeképpen elkészült ITSZ tervezetét a képviselőház, a főrendek, és az uralkodó is jóváhagyta, a királyi Kúria pedig teljes ülésén elhatározta, hogy „amíg az alkotmányos törvényhozás másként nem intézkedik, zsinórmértékül követendő.” E szabályzatnak tehát formális kötelező ereje ugyan nem volt, de a bírói gyakorlat, illetve az abban megnyilvánuló szokásjog teljes egészében elfogadta azt.⁷¹

Az úriszékek kivételével⁷² tehát az ITSZ visszaállította csaknem az összes feudális bíróságot, hozzá pedig a korábban megszüntetett ügyészi szervezetet is. Ez tulajdonképpen majdhogynem károszt eredményezett az igazságszolgáltatásunkban, hiszen ezek az intézmények már 1848-ban sem feleltek meg a kor követelményeinek, lassúak, sokféle változatúak, helyi (jász-kun, hajdú, stb.) kiváltságokat érvényesítő feudális képződmények voltak.⁷³

1. 8. Az ügyészségek helyzete az 1869. évi igazságügyi reform után

Az 1867-es kiegyezés után kezdődött meg a magyar polgári államszervezet kiépítése. A modern állam jogrendszerének és igazságszolgáltatásának megteremtése szempontjából alapvető jelentőségű volt a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869:4. tc., amely államosította a bíraskodást, s elválasztotta az igazságszolgáltatást és a közigazgatást. Ez a Montesquieu tanai által deklarált harmadik, független hatalmi ág megteremtésének egyik legfontosabb mérföldkövét jelentette, és szinte szó szerint követte az 1830. évi belgiumi alkotmány megfelelő részét. Az 1.§-a kimondta: „Az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülönítettik. Sem a közigazgatási, sem a bírói hatóságok egymás hatáskörébe nem avatkozhatnak.”⁷⁴

Az 1848-as áprilisi törvényeknek - amelyek 1867 után kisebb módosításokkal ismét hatályba léptek - két fontos cikkelye mellett (1848:3. tc. a független és felelős magyar minisztériumról, illetve az

70 Kajtár István: *Egyetemes állam és jogtörténet*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest - Pécs 2005. 150. o.

71 Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 211. o.

72 Fenntartották azonban az abszolutizmus idején létesített úrbéri bíróságokat (VI. 1. §), a telekkönyvek vezetését pedig a megyei és városi törvényszékekre bízták (I. 146. §). Olyan mértékben kívántak teret nyitni a megyei autonómiának, hogy még a megyei törvényszékek szétfolyó szervezetét is megtartották, a vármegyékre bízták annak meghatározását, hogy a törvényszék hány tagból álljon, csupán a minimális létszámot állapították meg, leszögezve, hogy az alispán elnöklete alatt legalább négy törvénytudó tagja, a városi törvényszéknek pedig legalább három tagja legyen az ítélethozatalnál. Nem újítás, csupán az 1848 előtti állapotok fenntartása a váltótörvényszékek és a Váltófeltörvényszék visszaállítása is. A feudális tarkaságot azonban legalább csekély részben csökkentette, mert nem állította vissza az egyházi nemesek törvényszékeit, az egyetem és a túrmezei kerület bíróságát. Újítása volt a megyei és városi törvényszék ítélezésének állandóvá tétele, továbbá az 1836:20. tc. 3. §-ában már szabályozott községi bíróság (a bíró és két előljáró) hatáskörének vagyoni perekben a 60 Ft-ra való felemelése. Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 212. o.

73 Szekeres Róbert: *A magyar igazságszolgáltatás története*. Pécs, 2004. 19. o.

74 1869:4. tc. 1. §. Nem sikerült azonban teljesen a bíraskodás és közigazgatás elválasztása, mert számos kihágás ügyében, de némely más ügyben is (pl. a kegyúri terhek viselése ügyében) az ítélezés a közigazgatási hatóságok kezében maradt, viszont a bíróság is végzett közigazgatási funkciókat (pl. a telekkönyvvezetést), illetve később a választási biztosságot. - Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 216. o.

1848:4. tc. az országgyűlésről, amelyekkel megvalósult a törvényhozó és végrehajtó hatalom szétválasztása is) ezzel a törvénycikkkel megszületett a polgári Magyarország alkotmányos rendjének *harmadik sarkalatos törvénye*. Ezáltal létrejött a bírák függetlensége, megtörtént a független bírói hatalom megteremtése is.

A modernnek nevezhető igazságszolgáltatás alapjait pedig az a bírósági rendszer jelentette, amelyet az 1869:29. tc. megállapított. Eszerint a bírósági szervezet alapjait rendes bíróságok alkották, nevezetesen: a *királyi járásbírók*, a *királyi törvényszékek*, a *királyi ítélőtáblák* valamint a *Magyar Királyi Kúria*.⁷⁵

Hogy Magyarország is belépjen a modern vádrendszerű büntető igazságszolgáltatást magáénak valló államok sorába, ahhoz nemcsak büntetőeljárás kódex megalkotására volt szükség, hanem a védélvhez kapcsolódó jogintézmények működéséhez szükséges szervezeti keretek megteremtésére is. Be kellett tehát következnie egy váltásnak a nyomozó jellegű büntetőeljárásról a védelmet megvalósítóra, amely együtt járt a közvádat képviselő államügyészség bevezetésével.⁷⁶

Az újonnan felállított királyi ítélőtáblák és a királyi törvényszékek mellé az 1871:33. tc. hívta életre a közvád képviselőt ellátó *királyi ügyészségeket*⁷⁷, amelyek eleinte kizárólag vádhatóságokként működtek. A járásbírók mellett nem volt ügyészi hivatal, ott a közvád képviselőt *ügyészségi megbízott*⁷⁸ látta el. Ezek a megbízottak *eseti megbízottak* voltak, akik az igazságügyminiszter megbízása alapján jártak el, és nem voltak tagjai az ügyészi szervezetnek. A törvényszékek mellé rendelt ügyészségek élén *királyi ügyészek* álltak, akik mellett egy vagy több *alügyész* is működött.⁷⁹

Az ítélőtábla mellett főügyészség szerveződött, élén a *királyi főügyész*⁸⁰ állt, aki mellé pedig *főügyészhelyetteseket* osztottak be. A főügyész 1891-től kezdve szoros felügyeletet gyakorolt az illetékességi területén működő ügyészségek felett, utasításokat is adhatott az ügyészi funkciók (nyomozás irányítása, vádemelés, védelejtés, fellebbezés, büntetésvégrehajtás) tekintetében. A

75 Papp Attila: *A magyar Szent Korona országainak ítélkező fórumai, különös tekintettel az Osztrák-Magyar Monarchia időszakára*. E-tudomány, 2011/1. szám, 7 - 8. o. (www.e-tudomany.hu). A korszak teljes bírósági szervezetrendszerét, rendes, valamint különös bíróságainak részletes működését lásd Papp Attila idézett művében.

76 Szekeres Róbert: i. m. 23. o.

77 Az addig élő feudális szervezetben a vád képviselőjében eljáró *megyei és városi tiszti ügyészek*, valamint a *királyi jogügyigazgató hivatala* megmaradt ugyan, de csak arra, hogy vagyoni jogi perekben képviseljék az illető törvényhatóságot, illetve a királyi kincstárt. Tulajdonképpen e szervek *ügyvédek*é váltak.

78 Bírósági fogalmazó vagy közigazgatási tisztviselő, illetve gyakorló ügyvéd. A járásbírók mellett nem szerveztek ügyészségi hivatalt, azzal az indoklással, hogy a járásbírók javarészből magánvádra üldözendő bűncselekmények ügyében ítélt, és a közvádas ügyek is kevésbé jelentősek. Az 1896. évi Bp. (1896:33. tc. a büntető perrendtartásról) hatálybalépésétől kezdve a járásbírók előtt a közvádat ügyészségi megbízott képviselte, aki megbízatását az igazságügy-minisztériumtól kapta, de nem volt az ügyészi szervezet tagja, csak esetenként járt el. Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 226. o.

79 Eleinte nem minden törvényszék mellett működött ügyészség, pl. a *csáktornyai* törvényszéken a vád képviselőt a *nagykanizsai* ügyészség látta el. A törvényszékek számának csökkentésével azonban már minden törvényszék mellett működött ügyészség. 1920-tól kezdve az ügyészség vezetője *ügyészségi elnök* címet, beosztottjai pedig *ügyész* címet viseltek. Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 226. o.

80 A kir. főügyész ama királyi tábla területén, amely mellé rendelték, *minden ügyészi teendő*t a saját személyében is elláthatott az oda tartozó bármely törvényszéken. A kir. főügyész a táblai kerületben minden törvényszéki és járásbírói fogház felett *főfelügyeleti jogot* is gyakorolt.

főügyészségek közvetlenül az igazságügyminiszter felügyelete és utasításai alá voltak rendelve. A kir. Kúria mellé már 1871-ben megszervezték, de mégiscsak 1896 után, a büntető perrendtartás hatálybaléptével töltötték be a *koronaügyészi* állást. Ekkor felügyeleti és utasítási joggal még nem volt felruházva. A koronaügyésznek, valamint a hozzá beosztott *koronaügyészhelyetteseknek* egyedüli feladata a Kúria előtti vádképviselet valamint a jogegységi javaslatok megtétele (a jogegységi perorvoslatok intézése) volt.⁸¹

Az ügyészeket a király nevezte ki, fizetésüket a kincstártól kapták. A királyi ügyészek, illetve az ügyészségek az *igazságügyminiszter*⁸² felügyelete és irányítása alatt működtek. Az így létrehozott királyi ügyészség egységes, centralizált, a közigazgatástól, a bírósági rendszertől független szervezet volt. Hatásköre a közvádloi feladatokra terjedt ki⁸³, és elsősorban az osztrák mintát követte. Elmondható még, hogy 1900. január 1. napjáig a szokás alapján működött. Addig ugyanis a kötelező eljárásjogi szabályok hiánya a büntető eljárást bizonytalanná, hosszassá, sőt nem egyszer megbízhatatlanná tette. Ezt a jogalkotók is érzékelték, és a századforduló előtt több büntető eljárási tervezet is készült. Ezek országgyűlési tárgyalásra azonban csak 1896-ban kerültek, majd végül pedig kihirdették az 1896:33. tc.-t a büntető perrendtartásról, az 1897:33. tc.-t az esküdtbíróságokról és az 1897:34. tc.-t a büntető perrendtartás életbeléptetéséről. A három törvény egyszerre, 1900. január 1. napjával lépett életbe. Felépítésében általában a német birodalom büntető perrendtartási törvényét követte.⁸⁴

81 Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 226. o. A koronaügyész a jogegység érdekében bármely büntető bíróság törvénysértőnek tartott határozata vagy intézkedése ellen közvetlen perorvoslattal élhetett a Kir. Kúriánál, kivéve mégis azt az esetet, ha a Kúria valamely ügyben már érdemi határozatot hozott. A nyilvánosan tartandó tárgyalásra a koronaügyész lett csak idézve. A perorvoslatra okot adó körülményeket előadó ismertette a tárgyaláson, ezt követően pedig a koronaügyész szóban ismertette indokait. Ha a Kúria a perorvoslatot alaposnak találta, a megtámadott határozatot, illetve az intézkedést törvénysértőnek mondotta ki, ellenkező esetben pedig elutasította a perorvoslatot. A Kúria törvénysértést kimondó határozatának hatálya csak akkor terjedt ki a marasztaltra (vádlottra), ha az törvénysértő módon lett elítélve, és ha a hatáskör hiányát állapította meg. Az *első esetben* a Kúria felmentette (illetve felmenthette) a vádlottat, az *utóbbiban* megsemmisítette az ítéletet és az ügyet az illetékes hatósághoz utasította. Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 231. o.

82 Joga volt többek között arra is, hogy az ügyész ügyészi megbízását *megvonja*, ilyenkor az illető ügyész a megfelelő bíróság bírója lett.

83 A *nyomozással* kapcsolatosan az ügyész intézkedhetett az eljárás megindításáról, de tanút nem hallgathatott ki, dönthetett viszont a perbefogásról. A vizsgálóbíró előtt indítványokat tehetett. A *bírósági eljárásban* képviselte a vádat, indítványokat tehetett, és a *törvényesség előmozdítása* volt a fő szerepe. Ezen kívül a bírósági határozatok *végrehajtásának* törvényességi felügyeletét is ellátta. Megállapíthatjuk tehát, hogy a korabeli ügyész törvényben meghatározott bűnvádi ügyekbeli teendője volt a perbefogás, illetve az eljárás megszüntetésének indítványozása, valamint a vádképviselet. Az ügyész törvényadta joga volt továbbá, hogy jogorvoslattal éljen nemcsak a vádlott terhére, hanem javára is. A vizsgálat során az ügyész betekinthezett a vizsgálati iratokba, indítványokat tehetett, minden vizsgálati cselekménynél jelen lehetett, kivéve a vádlott kihallgatását. A bíróság, amely az 1871:33. tc.-ben deklaráltak szerint független volt az ügyészségtől - abból adódóan, hogy mindkét állami hatóság kötelezettsége volt "*bűncselekmény elkövetése esetében rendszerint magánégyének akarására tekintet nélkül alkalmazni az anyagi büntetőjogszabályokat*" Balogh Jenő: *Magyar bűnvádi eljárási jog. (Első rész. Általános tanok)* Budapest, 1901. 4. o. vö. Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 230. o. - az ügyész által tett indítványok felől a bíróság *köteles* volt határozni. Az ügyészségi törvény szerint a kir. ügyész fegyelmi jogkört is gyakorolt a bíróságok tekintetében, amit az 1891:17. tc. úgy pontosított, hogy az ügyészséget nem a bűnügyek kezelése felett illeti meg ez a jog, hanem csak arra vonatkozik, hogy a bíróságok vagy az ítélobírák, a bíróságok személyzetéhez tartozók szabálytalan eljárása, intézkedése tárgyában *fellebbviteli, fegyelmi, vád- vagy felügyeleti* hatóságához intézett panasszal keressen jogorvoslatot. Az ügyészi törvény a *börtönök* feletti felügyelet ellátását is az ügyész hatáskörébe utalta. A Bp. 39. §. -a az ügyészi hatáskört úgy szélesítette, hogy rendelkezési jogot biztosított számára a rendőrség felett: "*Az állam, a törvényhatóságok, a rendezett tanácsú városok és községek rendőri hatóságai és közegei kötelesek a kir. ügyészségnek hivatalos hatáskörében hozzájuk intézett utasításait, illetőleg megkereséseit haladéktalanul és pontosan teljesíteni.*" Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 230. o.

84 A Bp. ügyészség számára alapvető rendelkezései szerint az egyes eljárási funkciók a bíró, az ügyész, a

Az ügyészségek hatáskörét fokozatosan egyre bővítették. 1894-ben beavatkozási jogot kaptak a házassági perekbe, 1912-ben⁸⁵ pedig, háború esetére valóságos sajtócenzúrát is gyakorolhattak. A vád alá helyezési eljárás korlátozásával bűnügyekben is emelkedett az ügyészség súlya, majd a kommunisták elleni, de különösen a statáriális perekben pedig egészen kiemelkedő szerephez is jutott.⁸⁶

Az ügyész képzése a bírói képzéssel egyezett. Ezzel magyarázható, hogy az ügyész arra a bíróságra, amely mellé rendelve volt, de bármely más bíróságra is kinevezést kaphatott. Egyébként királyi ügyésznek az általános feltételeken túl az volt csak alkalmazható, aki legalább három esztendei bírói, alügyészi vagy önálló ügyvédi gyakorlatot tudott igazolni. Királyi táblai bíró csak az ügyész lehetett, méghozzá az, aki legalább öt évig, kúriai bíró pedig az, aki legalább tíz évig töltött be királyi ügyészi hivatalt.⁸⁷

1. 9. Az ügyészek szerepe a hadbíráskodásban 1848 után

A neoabszolutizmus éveiben a *haditörvényszékek* („Kriegsgericht”) voltak az osztrák megtorlás elsődleges eszközei. E bíróságok működésüket még a szabadságharc befejezése előtt megkezdték, tevékenységük azonban teljes kíméletlenségében csak a világozi fegyverletétel után bontakozott ki. A haditörvényszékek, mint a megszálló hadsereg szervei, katonai törvények szerint jártak el, a polgári hatóságokkal, így a rendes jogszolgáltatási szervekkel (elsősorban a *főügyészségekkel* és *ügyészségekkel*) csak annyiban álltak kapcsolatban, hogy az utóbbiak a vád tárgyává tett cselekmények felderítésében, a perbefogottak előéletének feltárásában, az elítéltek vagyonának elkobzásában stb. a haditörvényszékeknek *kezére jární tartoztak*, mellettük tehát kiegészítő, alárendelt szerepet töltöttek be.⁸⁸

A kiegyezés után a katonai bíróságok szervezeti felépítése a hadsereg tagozódásához igazodott. 1867 és 1918 között működött egy közös hadsereg, a *császári és királyi* (K.u.K.) hadsereg. Emellett azonban lényegesen kisebb létszámmal ugyan, de működött *egy önálló osztrák* (Landwehr) hadsereg, valamint *egy magyar haderő* (Honvédség) is. A katonai igazságszolgáltatás is ehhez a helyzethez igazodott. Mindegyik haderő mellett működött egy hadbírói szervezete. Ítélezésük

terhelt, illetőleg annak védője között oszlottak meg. A Bp. következetesen megvalósította a bírói pervezetés elvét is. A törvény rendelkezései szerint az ügyész a perben nem ügyfélként, hanem az anyagi igazság kiderítése érdekében eljáró közhatóságként szerepelt, akinek azonban nemcsak a vád, hanem a védelem, pontosabban az anyagi védelem funkcióját is el kellett látnia.

85 1912:63. tc.

86 Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 226. o.

87 Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 231. o.

88 Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 202. o. Ez magától értetődően következett abból, hogy a hadijog alá helyezett Magyarországon a *felségsértés* és *lázadás* címén indított legsúlyosabb politikai bűnperek a haditörvényszékek hatáskörébe voltak utalva s ez a rendelkezés az abszolutizmus csaknem egész időszaka alatt fennállott.

már az első világháború alatt kiterjedt a hadiüzemi munkásokra is. A *közös haderő* bűnvádi perrendtartását az 1912:32. tc. (a közös haderő katonai bűnvádi perrendtartásáról) iktatta be a magyar jogrendszerbe. Ez meghatározta, hogy a bírósági szervezet *fegyvernemenként* épül fel. A szárazföldi haderőnél első fokon *dandárbíróságok* működtek, ezek fellebbviteli fórumai a *hadosztálybíróságok* voltak. A haditengerészetnél az első fokú bíróságok a *matrózkari bíróságok*, a másodfokúak a *tengernagyi bíróságok* voltak. Mindkét fegyvernemtől a *Legfelsőbb Katonai Törvényszék*hez lehetett fellebbezni.⁸⁹ Általában háromtagú ítélőtanácsok működtek, amelynek tagjai csapattisztek, vezetőjük pedig hivatásos hadbíró volt.⁹⁰

A közös császári és királyi haderőnél vádló gyanánt a dandárbíróságoknál *ügyészi tisz*t, a hadosztálybíróságoknál *katonai ügyész*, a Legfelsőbb Katonai Törvényszéknél pedig *katonai vezérügyész* működött. Az *ügyészi tisz*tek a katonai állományú tisztek állománycsoportjából, a *katonai ügyészek* az igazságügyi tisztek állományából kerültek ki. Mind a katonai ügyész, mind pedig az ügyészi tisz, valamint ezek helyettesei a bíróságtól függetlenek voltak.⁹¹

Az ügyészi tiszteket és helyetteseit az illetékes parancsnok *jelölte ki*, a katonai ügyészt és helyetteseit, ha törzstiszti rendfokozatot viseltek, akkor a király, egyébként pedig a hadügyminiszter *nevezte ki*.⁹² A *katonai vezérügyészt* és állandó helyetteseit pedig szintén a király nevezte ki, méghozzá az igazságügyi tisztek állományából. A katonai vezérügyész és helyettesei a Legfelsőbb Katonai Törvényszéktől függetlenek voltak, és a hadügyminiszternek voltak alárendelve.⁹³ Azok az *igazságügyi tisz*tek, akik ügyészi működésre voltak beosztva, e megbízatásuk tartama alatt nem lehettek sem vizsgálóbírák, sem az ítélőbíróság tagjai, sem pedig védők. Az *ügyészi tisz*tek pedig nem lehettek sem védők, sem pedig az ítélőbíróság tagjai. A katonai ügyész és

89 1912:32. tc. 19. § valamint a 24. § 2. fordulata

90 Az ítélőbíróság (haditörvényszék) a dandárbíróságoknál és a matrózkari bíróságoknál *három* bíróból állt, akik egy alezredes vagy őrnagy, mint elnök; egy százados, mint ülnök és a tárgyalásvezető voltak. A haditengerészetnél a haditengerészet megfelelő rendfokozatai az imént megjelölt rendfokozatokkal egy tekintet alá estek. Az elnöknek pedig a tárgyalásvezetőnél magasabb vagy legalábbis vele egyenlő rendfokozatúnak kellett lennie (1912:32. tc. 53. §). A haditörvényszék a hadosztálybíróságoknál és a tengernagyi bíróságoknál pedig a *tárgyalásvezetőből* és *négy* tisztből állt. Az utóbbiak közül a legmagasabb rendfokozatú és rangú tiszteket elnökölt. Ez a négy tiszteket esetében a következőképpen nézett ki a gyakorlatban: 1. ha a vádlott legénységi egyén vagy rangosztályba nem sorozott havidíjas volt, akkor egy törzstiszteket, két százados és egy főhadnagy; 2. ha a vádlott tiszteketjelölt, katonai tiszteketviselőjelölt, a haditengerészet zászlósa, alantos tiszteket vagy százados volt, akkor egy ezredes, vagy alezredes, egy őrnagy és két százados; 3. ha a vádlott őrnagy volt, akkor egy ezredes, egy alezredes és két őrnagy; 4. ha a vádlott alezredes volt, akkor egy vezérőrnagy, egy ezredes és két alezredes; 5. ha a vádlott ezredes volt, akkor egy vezérőrnagy és három ezredes; 6. ha a vádlott vezérőrnagy volt, akkor egy altábornagy és három vezérőrnagy; 7. ha pedig a vádlott altábornagy volt, akkor egy gyalogsági tábornok (lovassági tábornok, tábornagyszernagy) és három altábornagy alkotta a tárgyalásvezetőtől kívül a haditörvényszéket. Ha a vádlott esetleg még magasabb rendfokozatú tiszteket volt, akkor a király jelölte ki azokat a tiszteket, akik hadbírákként közreműködhetnek (1912:32. tc. 55. §).

91 1912:32. tc. 44 - 45. §

92 Az ügyészi tiszteket hivatalának megkezdésekor az illetékes parancsnok előtt esküt tett, hogy ügyészi tiszteketi kötelességeit híven, a törvényeknek megfelelően fogja teljesíteni (1912:32. tc. 46. §).

93 1912:32. tc. 47. §

az ügyészi tiszt feladata volt a vád képviselőjén kívül a nyomozó eljárás lefolytatása is⁹⁴, továbbá ügyköre volt még a bírósági nyomozásban való részvétel, a vádirat benyújtása (a büntető indítvány előterjesztése) úgyszintén a perorvoslatok használata és kifejtése. Gondoskodniuk kellett ezeken kívül az igazság kiderítésére szolgáló minden lehetséges eszköz kellő mértékű felhasználásáról is.⁹⁵

A Legfelsőbb Katonai Törvényszék élén, mint elnök, egy magasabb rendfokozatú tábornok állt.⁹⁶ Minden határozatát, ha a katonai bünvádi perrendtartás kifejezetten mást nem rendelt, társas tanácskozás után, *tanácsokban*, de a *katonai vezérügyész* meghallgatása után hozta. A tanácsok az elnök elnöklete alatt egy tanácselnökből, megfelelő számú tanácsosból és katonaállományú tisztekből álltak.⁹⁷ Ha a Legfelsőbb Katonai Törvényszék elnöke elnökölt, akkor két tábornok vagy ezredes, egy tanácselnök és három tanácsos, ha pedig tanácselnök elnökölt, akkor négy tanácsos összeállításban tárgyaltak és határoztak e tanácsok.⁹⁸ Ha a tanács valamely *jogkérdésben* egyik tanácsnak vagy a teljes ülésnek korábbi határozatától el akart térni, a teljes ülés határozatát kellett a vitás jogkérdésre nézve kikérni. A *teljes ülés* a Legfelsőbb Katonai Törvényszék elnökének elnöklése alatt, ha azonban a tárgyaláson katonaállományú tiszteknek nem kellett résztvenniük, akkor a vezető tanácselnök elnöklése alatt, a nyilvánosság kizárásával, a teljes ülés tagjain és jegyzőkönyvvezetőn kívül csak a *katonai vezérügyész* jelenlétében tartotta a tárgyalásait. A jogkérdés eldöntése előtt a katonai vezérügyész írásbeli indítványát köteles volt a teljes ülés meghallgatni.⁹⁹ Mihelyt a teljes ülés az ilyen vitás jogkérdéseket eldöntötte, az a *tanács*, amely a döntést kérte, az ügy érdekében köteles volt határozni, de úgy, hogy a *teljes ülés* döntéséhez most már kötve volt.¹⁰⁰

Az önálló Magyar Királyi Honvédség igazságszolgáltatási szervezete pedig hasonlóképpen, de a következők szerint alakult. Első fokon a *dandárbíróságok*, másodfokon a *hadosztálybíróságok*¹⁰¹ jártak el, a legfelső fórum pedig a *Legfelsőbb Honvéd Törvényszék* volt.¹⁰² A Honvédségnél, mint vádló, *ügyészi tiszt* (a dandárbíróságoknál), *honvéd ügyész* (a hadosztálybíróságoknál), valamint *honvéd koronaügyész* (a Legfelsőbb Honvéd Törvényszéknél) működött. Az ügyészi tiszteket a

94 De csak akkor, ha ezzel az idézett törvénycikk 143. § -a értelmében nem a bíróságot bízták meg.

95 1912:32. tc. 48 - 49. §

96 1912:32. tc. 62. §

97 1912:32. tc. 64. §

98 1912:32. tc. 67. §

99 1912:32. tc. 68. §

100 1912:32. tc. 69. §. A tanács és a teljes ülés katonaállományú tagjainak a vádlottnál magasabb rendfokozatúaknak kellett lenniük, ha pedig ilyen rendfokozatú egyének nem álltak rendelkezésre, akkor a király határozta meg, hogy kik lépjenek ezek helyébe (1912:32. tc. 71. §).

101 A honvédség számára külön hadosztálybíróságokat az 1912:33. törvénycikkkel (a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról szóló törvénnyel, amit később részben módosított az 1930. évi III. tc.) szerveztek.

102 Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 225. o. A honvéd büntetőbíráskodást a honvéd bíróságok gyakorolják (1912:33. tc. 18. §). Honvéd bíróságok a honvéd dandárbíróságok, a honvéd hadosztálybíróságok, valamint a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék (1912:33. tc. 19. §). A legfelsőbb honvéd törvényszéknek a honvédség összes bíróságai alá vannak rendelve (1912:33. tc. 24. § 2. fordulata).

honvédtisztek állománycsoportjából, a honvéd ügyészeket pedig a honvéd igazságügyi tisztek állományából osztották be az illetékes parancsnokokhoz. Csendőrségi bűnvádi ügyben *csendőrtiszt* volt kirendelhető az ügyészi tiszt helyetteséül. Mind a honvéd ügyész és az ügyészi tiszt, mind pedig helyetteseik az ítéldbíróságoktól függetlenek voltak.¹⁰³ Az ügyészi tisztet és helyetteseit az *illetékes parancsnok*, a honvéd ügyészt és helyetteseit, ha törzstiszti rendfokozatot viseltek, akkor a *király*, egyébként pedig a *honvédelmi miniszter* nevezte ki.

Az ügyészi tisztnek és helyettesének hivatalának megkezdésekor az illetékes parancsnok előtt szintén esküt kellett tennie.¹⁰⁴ A honvéd koronaügyészt és állandó helyetteseit a király nevezte ki a honvéd igazságügyi tisztek állományából. A honvéd koronaügyész és helyettesei a Legfelsőbb Honvéd Törvényszéktől szintén függetlenek egyszersmind a honvédelmi miniszternek alárendeltek voltak.¹⁰⁵ Az ügyészi teendők ellátásával megbízott igazságügyi tisztek alkalmaztatásuk tartama alatt nem lehettek sem vizsgálóbírák, sem az ítéldbíróság tagjai, sem pedig védők, úgyszintén az ügyészi tisztek pedig nem lehettek sem védők, sem pedig az ítéldbíróságok tagjai.¹⁰⁶ A honvéd ügyész és az ügyészi tiszt kötelessége volt szintén a vád képviselésén kívül a nyomozó eljárást lefolytatni, a bírósági nyomozásban résztvenni, a vádiratot benyújtani vagy a büntető indítványt előterjeszteni, és úgyszintén a perorvoslatokat használni és kifejteni. Ügyelniük kellett még az igazság kiderítésére szolgáló minden eszköz kellő felhasználására is.¹⁰⁷ A honvéd büntetőbíráskodás a továbbiakban mindenben értelemszerűen egyezett meg az imént a közös hadseregnél bemutatottakkal.

2. Az esküdtbíráskodás és a vádjury az első világháború után

Az 1918. november 16. napi *Néphatározat* a polgári demokratikus követelések közé felvette az esküdtbíráskodás kiterjesztését is. A kormány 1918 decemberében törvényt is alkotott (1918:III. Néptörvény) a *nép esküdtbíráskodásáról*, ami rögzítette ennek alapelveit. Itt többek között hatáskör megállapítása, az esküdtképeség körének kiterjesztése, és a *vádjury* létrehozása volt deklarálva. Ez a néptörvény mondta ki például azt, hogy mindenki lehet esküdtbíró, akit közösségi választójog illet. E törvény szerint a büntetőbíráskodást fontosabb ügyekben esküdtbíróság gyakorolta, a sajtó útján elkövetett, valamint a politikai bűncselekmények felett pedig, minden esetben esküdtbíróság ítelt.¹⁰⁸ A politikai bűncselekményekről pedig az 1919:XV. Néptörvény rendelkezett. Külön

103 1912:33. tc. 44 - 45. §

104 1912:33. tc. 46. §

105 1912:33. tc. 47. §

106 1912:33. tc. 48. §

107 1912:33. tc. 49. §

108 Csizmadia Andor - Kovács Kálmán - Asztalos László: *Magyar Állam és Jogtörténet*. Tankönyvkiadó, Budapest 1975. 583. o.

érdekessége volt, hogy hazaárulás vádja esetén a *perbefogás kérdésében* is az esküdtszék határozott, és nem az ügyészség. Itt az esküdtszék tehát a *vádjury* szerepét is betöltötte, aminek addig nem volt gyakorlata a magyar jogban.

3. A bűnös támadó háború felelősei feletti ítélkezés első elvi elgondolásai

A háborúval kapcsolatban felelős személyek elleni eljárás említésre érdemes annál inkább is, minthogy visszaható erőt tulajdonított magának, illetve ezt az elvet értelemszerűen megfogalmazta, óhatatlanul is áttörve ezzel a *nullum crimen sine lege* elvét.¹⁰⁹ Az eljárás nem a bírósági szervezetben folyt volna, és a *perbefogást* is csak a *Nemzeti Tanács Intéző Bizottsága* rendelhette volna el, vagyis ismét egy olyan vádlói funkcióval találkozunk, aminek intézését elvonták az ügyészi szervezettől. A vizsgálatot ugyan egy kijelölt bíró végezte volna, de ő nem határozhatott a vizsgálat megszüntetéséről vagy befejezéséről. Minden fontos kérdésben - így például a vád alá helyezés feletti *határozathozatalban* is - pedig a *Nemzetgyűlés* döntött volna, és az ítélkezés joga is ezt a szervet illette. Viszont az egész Károlyi-korszak alatt *nem alakult meg* a Nemzetgyűlés.

Az 1919:XXIII. Néptörvény deklarálta: „*a nemzetgyűlés összeülése előtt is meg kell tenni a felelősségre vonás előkészítése végett szükséges intézkedéseket azokkal szemben, akik ellen nyomatékos gyanú merül fel, hogy mint magyar vagy közös miniszterek a világháború előidézésében vagy annak vétkesen könnyelmű továbbfolytatásában akár szándékos, akár gondatlan cselekményük vagy mulasztásuk által részesek voltak.*”

Itt álljunk meg egy pár gondolat erejéig. E törvényt 1919. március 2. napján hirdették ki, a versaillesi békeszerződést - aminek 227., 228. és 231. cikkelyei először foglalkoztak a bűnös *támadó háború*, és a felelősségrevonás gondolatával¹¹⁰ - pedig 1919. június 28. napján írták alá, és csak 1920. január 10-én lépett hatályba. E tények miatt elgondolkodtató *Lukács Tibor* szerint az, hogy

109 Az 1919:XXIII. Néptörvényt „a háborúval kapcsolatban felelős személyek elleni eljárás előkészítéséről” 1919. március 2. napján hirdették ki.

110 A versaillesi békeszerződés 227. cikke nagy jelentőségű rendelkezést tartalmazott. *Szabó Imre* azt írta erről: „(...) *tételes jogi megfogalmazást adott a nemzetközi büntetőbíráskodás gondolatának.*” *Szabó Imre: A Nürnbergi per és a nemzetközi büntetőjog.* Officina, Budapest 1946. 8. o. Idézi dr. *Lukács Tibor*: i. m. 40. o. Azonban már korábban, az első világháború alatt is voltak bizonyos olyan törekvések (figyelemmel többek között a háború kitörésének körülményeire is), hogy egyes háborús cselekményekkel szemben a nemzetközi jogi szankciók szigorodjanak. *Hugh Bellot* londoni professzor már 1916-ban felvetette egy nemzetközi büntetőtörvényszék gondolatát. A törvényszék feladata annak megállapítása lett volna, hogy kit terhel a felelősség a háborúért és a hadviselési szabályok megsértéséért. Lásd: *Szabó Imre*: i. m. 8. o. Idézi dr. *Lukács Tibor*: i. m. 40. o. Tulajdonképpen ezen az irányvonalon haladt a békeszerződés 228. cikke is, amely a háború törvényeivel és szokásaival ellenkező cselekményeket *nemzetközi deliktummá* nyilvánította. E cikkek voltak az első kísérletek arra nézve, hogy a háborúért, a támadó háborúért, mint nemzetközi jogsértésért egyes felelős beosztású személyeket tegyenek felelőssé. E rendelkezések alapján II. Vilmos német császár felett kellett volna először ítélkeznie egy öttagú, a szövetséges és társult hatalmak képviselőiből álló nemzetközi törvényszéknek. Azonban a császár Hollandiába menekült, ahol pedig megtagadták a kiadását arra való hivatkozással, hogy holland területen a *politikai menekültek* (így!) menedékjogot élveznek. Ezután a győztes hatalmak sorra eltekintettek a háború bűnöseinek megbüntetésétől, felelősségre vonásukat az erre a célra létrehozott *lipcsei bíróságra* bízták, ahol pedig mindössze 9 (!) elmarasztaló ítélet született.

nem a versaillesi békeszerződés 228. cikkelye az első kísérlet az emberiség történelmében a háborúért felelős személyek elleni eljárás megindítására. Véleménye szerint a párizsi béketárgyalások és az azok előkészítése során megfogalmazott elvek bizonyára hatottak az 1919:XXIII. Néptörvény létrejöttére¹¹¹, de szerinte: „kétségtelen tény tehát, hogy a mi törvényünk az első tételes jogi megfogalmazása annak, hogy a háború előidézése és vétkesen könnyelmű folytatása: bűncselekmény.”¹¹² Ez a megállapítás véleményem szerint is tényként kezelendő. Mindenképpen érdekes és elgondolkodtató ez a megállapítás, ami tükrözi mind a korabeli, mind az általánosságban értendő magas magyar jogászai színvonalat, hagyományokat és haladást egyaránt. A nemzetközi büntetőbíráskodás gondolata azonban a versaillesi szerződés sikertelen kísérletét követően sem tűnt el. A Nemzetek Szövetségének (Népszövetség) 1920. december 18. napi közgyűlése foglalkozott legközelebb az intézménnyel, de felállítását végül időszerűtlennek ítélték meg. A kérdés újból csak Sándor jugoszláv király Franciaországban történt meggyilkolása után került elő ismét. Genfben, 1937. november 16. napján egyezményt kötöttek a *terrorcselekmények* megelőzésére és megbüntetésére. Az aláíró 13 állam hozzájárult az Állandó Nemzetközi Bíróság szervezeti keretében létesítendő *nemzetközi büntetőbíróság* felállításához. Az erről szóló kiegészítő megállapodást azonban egyetlen állam sem erősítette meg, a megvalósulás a második világháború végéig váratott magára.¹¹³

4. Vádbiztosok és igazságügyi előadók a Tanácsköztársaság alatt

A proletárdiktatúrában jogszolgáltatási funkciója a *forradalmi törvényszékeknek*, a *forradalmi katonai törvényszékeknek*¹¹⁴, a *különtanácsoknak*¹¹⁵, a *munkaügyi bíróságoknak*¹¹⁶, a *sürgősségi*

111 „Sokkal nagyobb megbecsülést érdemelnének haladó jogi hagyományaink, a Magyar Népköztársaság XXIII. Néptörvénye pedig különösen! Abban népbírósági jogunk korai, halvány előképét kell látnunk.” Beér János - Csizmadia Andor: *Történelmünk a jogalkotás tükrében. Sarkalatos honi törvényeinkről 1001 - 1945.* Gondolat Kiadó, Budapest 1966. 457. o. - 458. o. Idézi dr. Lukács Tibor: i. m. 42. o.

112 Dr. Lukács Tibor: i. m. 42. o.

113 A jugoszláv királyt és a szovjetbarát *Barthou* francia külügyminisztert 1934. október 9. napján gyilkolták meg Marseilleben a fasiszta olasz kormány szolgálatában álló és a magyarországi Jankapusztán kiképzett horvát nacionalista fegyveresek (usztasák). Ezen gyilkosság hatására került megkötésre a genfi egyezmény, amely a szerződő felek választására bízta, hogy a terrorcselekményeket saját bíróságaik útján, vagy a felállítani tervezett nemzetközi büntetőbíróság útján kívánják-e megbüntetni. A nemzetközi bíróságról szóló egyezmény hatálybalépése a terroregyezmény hatálybalépésétől függött volna, de aztán erre sem került sor. Dr. Lukács Tibor: i. m. 42. o.

114 1919. május 7-én állították fel a forradalmi katonai törvényszékeket. Erre elsősorban a Vörös Hadseregben (főleg kezdetben, a tisztántúli román áttörés idején) tapasztalható nagyfokú fegyelmezetlenség miatt volt szükség. Ezért a Forradalmi Kormányzótanács *LIII. sz. rendelete* a Vörös Hadsereg fegyelmét sértő katonai büntettekben való eljárásra 3 tagú tanácsban ítélő katonai forradalmi törvényszékeket szervezett, melyeknek tagjait a *helyi tanácsok* választották. Fellebbezési fórumul a *CXV. Korm. tan. sz. rendelet* pedig *Országos Forradalmi Katonai Főtörvényszéket* állított fel. Tagjait a Forradalmi Kormányzótanács választotta, és 5 tagú tanácsban ítélte. Hatáskörük elsősorban a katonai alakulatokra és a rendfenntartó erőkre terjedt ki, de a rögtönbíráskodásban is szerepet kaptak.

115 A *LXII. Korm. tan. sz. rendelet* alapján minden megyében, valamint Budapesten, rendszerint a forradalmi törvényszéken belül (azaz annak keretében) állították fel őket. Ezek voltak az ún. „liquidációs” tanácsok. Ezek végezték a Tanácsköztársaság megalakulása előtt megindított, illetve letárgyalt (elsősorban politikai) bűnügyek felülvizsgálatát. Elnökből és két tagból álltak. Minden olyan ügyet felülvizsgáltak, amelyek még jogerősen nem fejeződtek be, vagy amelyekben az elítélt a büntetését még nem töltötte ki. Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 254. o.

116 Már az I. Magyar Köztársaság felállította az 1918:IX. Néptörvénnyel a munkaügyi bíróság kereteit, megszüntetve ezzel azt a dualista kori helyzetet, hogy a cselédek, gazdasági munkások stb. munkaügyi jogvitáiban a közigazgatási és rendőri hatóságok döntöttek. A néptörvény a munkaügyi jogvitákat a járásbírószágon szervezett, egy járásbíróból és két ülnökből álló

tanácsoknak¹¹⁷ és a rögtönítélő¹¹⁸ valamint a kihágási bíróságoknak volt.

A Forradalmi Kormányzótanács IV. sz. rendelete szervezte meg a forradalmi törvényszékeket, amelyeket már az 1919. március 21. napi rendeletek is kilátásba helyeztek. Tanácsköztársaság első heteiben igen sok forradalmi törvényszék alakult, *járási székhelyeken*, sőt, *kisebb községekben* is. Később csak a *megyeszékhelyeken* és más, *nagyobb városokban* működtek. A Tanácsköztársaság forradalmi törvényszékei *forradalmiak* voltak abban az értelemben is, hogy egy teljesen új igazságszolgáltatási elképzelés, egy alapjaiban véve is új rendszer alapelemei voltak. Hatáskörük eredetileg csak politikai ügyekre terjedt ki, de a Forradalmi Kormányzótanács rendeletei más ügyeket is utaltak eléje, az április 8. napján megjelent XLV. Korm. tan. rendelet pedig általánosságban mondta ki, hogy *sürgős szükség* esetén más bűnügyekben is eljárhat.

A XCIV. Korm. tan. rendelet már általános hatáskörű büntetőbíróságnak tekintette őket. Nagyobb forradalmi törvényszékeken ennek következtében két osztály alakult, a *politikai osztály*, mely a Tanácsköztársaság szervei ellen irányuló fontosabb bűncselekmények, valamint a *bűnügyi osztály*, mely a többi bűncselekmények ügyében ítélkezett. A *Budapesti Forradalmi Törvényszéken* fellebbezési tanács is alakult, mert némely vidéki forradalmi törvényszék egyes ügyeket ide küldött felülvizsgálatra. A XCIV. Korm. tan. sz. rendelet fellebbezési fórumul Országos Forradalmi Főtörvényszéket szervezett, melynek tagjait a Kormányzótanács választotta és öttagú tanácsban ítélte volna. Felállítására és működésére azonban már nem került sor. A törvényszék *elnökből* és *két tagból* (népi ülnökökből)¹¹⁹ állt, az ügyész helyett pedig a *vádbiztos* járt el.¹²⁰ Ezek a tisztségek *nem voltak* képesítéshez, sem pedig cenzushoz kötve!¹²¹

tanács elé utalta. Az egyik ülnök munkavállaló, a másik pedig munkaadó volt. A Tanácsköztársaság XXVIII. Korm. tan. sz. rendelete a munkaügyi bíróságokat újjászervezte. Hatáskörét kiszélesítette, az ülnökök közül a munkaadó részvételét mellőzte. Elnökét a hivatásos bírák közül, két ülnökét pedig a munkások (munkavállalók) közül jelölték ki. Ezért a bíróság ítélkezése sokszor (a legtöbbször) egyoldalú volt. Az eljárásokat meggyorsították, a munkaügyi pereket a lehető leggyorsabban, de legkésőbb 15 napon belül le kellett tárgyalni. A bíróság döntése ellen fellebbezettel nem volt helye.

117 A polgári perekben, de elsősorban a sürgős természetű peres ügyekben ítélkeztek *népi ülnökök* részvételével. Itt a felfüggesztett rendes bíróságok jártak el tulajdonképpen a LXXIX. Korm. tan. sz. rendelet alapján, de külön szervezett tanácsban, és elsősorban a sürgős természetű peres ügyekben (atyaság megállapítása, házasság felbontása, nő- és gyermektartás, holtak nyilvánítás stb.). A tárgyalás azonban csak akkor volt ilyen ügyekben kitzúzó, ha a kérelmező az ügy sürgősségét valószínűvé tette. A *családi viszonyból* származó perekben mindig vélelmezték a sürgősséget. Elnökét az *igazságügyi népbiztos* jelölte ki a régi bírák közül, két ülnökét pedig a helyi *munkás- katona és földműves tanács* választotta. Családjogi perekben az ülnökök egyike *nő* kellett legyen.

118 Egyes bűncselekmények miatt az ország egész területén, vagy *bármely* bűncselekmény miatt az egyes forradalmi törvényszékek területén elrendelhetette a Forradalmi Kormányzótanács a rögtön(statáriális)bírászkodást. Hadművelési területen ezt a hadsereg főparancsnoksága is elrendelhetette. Ebből a célból vagy *különbírósgot* küldtek ki, vagy a területileg illetékes *forradalmi törvényszéket* bízták meg a rögtönbíráskodással.

119 Már a „Mindenkihez” kiáltványa leszögezte a *népi bírászkodás* elvét, és mind az 1919. április 2. napján kelt ideiglenes, mind pedig a végleges alkotmány az államhatalom egységessége mellett foglalt állást: „A *munkás- katona- és földműves tanácsokban a dolgozó nép hozza a törvényeket, hozza azokat végre, és bírászkodik azok megszegői felett.*” Az addigi bíróságok és ügyészségek működését már 1919. március 22. napján felfüggesztette az 1. sz. *igazságügyi népbiztosi rendelet*, március 25-én pedig a *Forradalmi Kormányzótanács VIII. sz. rendelete* felhatalmazta az igazságügyi népbiztost a bírák és ügyészek rendelkezési állományba helyezésére. Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 253. o.

120 Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 254. o.

121 A forradalmi törvényszék tagjait, valamint a jegyzőkönyvvezetőt kezdetben a *Forradalmi Kormányzótanács* - gyakorlatilag sokszor a *politikai megbízott* - választotta majd nevezte ki, utóbb, 1919 májusától, a XCIV. Korm. tan. rendelet értelmében pedig már a *megyei munkástanács* választotta őket. Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 253. o.

Az ügyészi teendőket ellátó vádbiztos *képviselte* a büntetőeljárásban a proletariátus államát, védte a Tanácsköztársaság intézményeit. *Előkészítette* a tárgyalást, *megvizsgálta* a bűncselekmény összes körülményeit, a vádlott személyi viszonyait, *beszerezte* a bizonyítékokat és *referálta* az ügyet a bíróság előtt. Nem volt joga a vád képviseletének megtagadására és a vád elejtésére, azonban vádbeszédében tárgyilagosan kellett ismertetnie a vádlott javára és terhére szolgáló körülményeket. Fellebbezhetett a vádlott terhére, de javára is. A vádbiztosokat eredetileg a *Forradalmi Kormányzótanács* nevezte ki, utóbb pedig az *igazságügyi népbiztos*, aki egyben felügyeletet is gyakorolt felettük, mint ahogy az egész igazságszolgáltató rendszer felett is.¹²²

A *helyi tanácsok* által választott *kihágási* bíróságok háromtagú tanácsban jártak el, de csak a kihágásokkal szemben.¹²³ A tanácsok mellett itt *igazságügyi előadó* működött közre, és ezt a posztot tekinthetjük úgy, mint ügyészi részvételt. „A *kihágási bíróságok elzárást (felső határa 6 hónap), illetve pénzbüntetést szabhatnak ki, amelyet - behajthatatlanság esetén - elzárással kell helyettesíteni. A háromtagú tanács határozatai ellen perorvoslatnak nincs helye (CXXIV. sz. r.VII.10.).*”¹²⁴ A Tanácsköztársaság büntetőjoga egyébiránt nem ismerte el a büntetendő cselekmények hármass felosztását, és így csupán büntettek és kihágások léteztek.

Fontos, hogy a büntető eljárásjog terén a Tanácsköztársaság szintén szakított a dualista perrend formális, szigorúan szabályozott rendszerével. Már magát a nyomozást is *a vádbiztos* kezébe tette le, aki közvetlenül a forradalmi törvényszék elé állította a vádlottat. A tárgyalás *nyilvános* volt, az ítéletet *szótöbbséggel* hozták, de halálbüntetést csak *egyhangú* határozattal szabhattak ki. Az eljárás szabályainak pontos kidolgozására már nem volt lehetőség, de a fennmaradt forradalmi törvényszéki jegyzőkönyvek azt mutatják, hogy a vád előterjesztése után részletesen kihallgatták a vádlottakat, majd a vád és a védelem által javasolt tanúkat. Ha a vádlottaknak nem volt védője, ilyet részére a bíróság rendelt ki.¹²⁵

5. A királyi ítélőbírak és királyi ügyészek státusa a Horthy-rendszerben

A két világháború között jórészt visszatértek a dualista kori bírósági szervezethez, némely változások csak a különbírói (például a hadbírói) fórumokat érintették, illetve az esküdtbíróságok működését már a korszak elején felfüggesztette a *6898/1919. ME rendelet*. Ezután az

122 A Forradalmi Kormányzótanács XCIV. Korm. tan. számú rendelete

123 Azokban a kihágásokban való ítélkezésre voltak jogosultak, amelyek azelőtt a *közigazgatási* és a *rendőri* hatóságok hatáskörébe tartoztak. Ezekben az ügyekben tehát a Forradalmi Kormányzótanács CXXIV. sz. rendelete értelmében a *járási, városi* (Budapesten a *kerületi*) tanácsok által választott *3 tagú kihágási bíróságok* voltak hivatva eljárni. Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 255. o.

124 Csizmadia Andor - Kovács Kálmán - Asztalos László: i. m. 624. o. Az *igazságügyi előadó*ra egyébként a vádbiztosra ismertetett rendelkezések értelemszerűen voltak irányadók.

125 Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 258. o.

esküdtisékeket többé már nem is állították vissza, holott ez a későbbiek során többször is tervbe lett véve.¹²⁶ Az ügyészségek tehát mind szervezeti felépítésükben, mind pedig működésükben hasonlítottak a korábban bemutatott dualista-kori rendszerhez, és ez az ügyészi szervezet egészen a népi demokratikus korszakig fennmaradt.

Az első köztársaság még az 1919:XXVII. és az 1919:XXVIII. néptörvényekkel megvalósította a bírák régi vágyát, és létrehozta a *külön bírói státust*. Ezen kívül tervbe vette a bírói függetlenség biztosítékainak további kiépítését is. Ez tulajdonképpen a következő évben valósult meg, ugyanis az 1920. évi XX. törvénycikk 1. §-a rendelkezett arról, hogy az ítélbírák és az ügyészek kivételnek az állami tisztviselők részére megállapított fizetési osztályokból és külön fizetési csoportokba soroztatnak (ez a differenciálás ma már természetes). Ezzel tulajdonképpen a törvény a bírákat és ügyészeket egységes rangsorba sorolta, és e foglalkozások „imázsát”, vagyis megbecsülését, tiszteletét, státusát tovább növelte. A törvény megállapította, hogy a bírának és az ügyészeknek igényük lehet:

1. *fizetésre,*

2. *lakáspénzre,*

3. valamint az 1904. évi I. törvénycikken alapuló személyi pótlék kivételével mindazokra a *pótlékokra, segélyekre és egyéb mellékkilteményekre*, amelyekben az állami tisztviselők általában részesülnek, továbbá évi 1800 korona fizetés természetével bíró *külön képesítési pótléokra* is.¹²⁷

Hat fizetési csoportot állítottak fel. Az *elsőbe* került a járásbíró, törvényszéki bíró, és az ügyész. A *másodikba* a járásbírósnak elnök és alelnök, törvényszéki tanácselnök, ügyészségi elnök, táblai bíró, és a főügyész helyettes került, valamint a törvényszéki elnökök egy része is. A *harmadikba* a törvényszéki elnökök másik része, a táblai tanácselnök, főügyész, kúriai bíró, közigazgatási bíró, illetve a koronaügyész helyettes. A *negyedikbe* a kúriai és közigazgatási bírósági tanácselnök, a Budapesten székelő törvényszékek elnökei, a vidéki ítéltáblák elnökei, és a budapesti főügyész. Az *ötödikbe* a Kúria és a Közigazgatási Bíróság másodelnöke, a koronaügyész, valamint a budapesti ítéltábla elnöke. A *hatodik fizetési csoportba* pedig a Kúria és Közigazgatási Bíróság elnöke került.

Az egyes fizetési csoportokon belül *több fokozat* is volt, amelyekben 3 év várakozási idő eltelte után

126 Például a 81/1945. (II. 5.) ME rendelet - a népbíróságokról - preambulumban is említést tesznek róla: „Az ideiglenes Nemzetgyűlés által 1944. évi december hó 21. és 22. napjain a Debrecenben adott felhatalmazás alapján az ideiglenes nemzeti kormány attól a sürgőségtől vezettetve, hogy mindazok, akik a magyar népet ért történelmi katasztrófa okozói, illetve részesei voltak, mielőbb elnyerjék büntetésüket, - az esküdtbírósnak törvényhozás útján való visszaállításáig a népbíróságon megvalósítása tárgyában a következőket rendeli.” De aztán az intézmény a szocialista igazságszolgáltatási szervezettel nem volt összeegyeztethető.

127 1920. évi XX. törvénycikk 2. §. A jogszabály megállapította továbbá, hogy a törvény alapján járó fizetésre és lakáspénzre vonatkozó ügyekben - más eljárás kizárásával - a járandóságok utalványozására hivatott hatóság, végső fokban viszont a miniszter határoz. A miniszter határozata ellen a *közigazgatási bíróság* előtti eljárásnak (mint jogorvoslatnak) volt helye (1920. évi XX. törvénycikk 3. §).

lehetett automatikusan feljebb kerülni. Az igazságügyminiszter azonban a várakozási időt megrövidíthette, ami a bírói függetlenség csorbítását jelentette, hisz így a bíró fizetésének emelése már egy politikai szervtől is függhetett.¹²⁸

6. Különös vádlói posztok a második világháború és a nyilasok alatt

A II. világháború alatt megjelentek olyan külön vádlói (ügyészi) posztok is, mint a *vezérkari főnök külön bíróságain* (VKF) tevékenykedő ügyészekéi, akik képesítésük szerint általában hadbírák voltak, és nem tartoztak a rendes ügyészi szervezetbe. A honvédelemről szóló 1939. évi II. tc. alapján állították fel ezt a különbírói fórumot, amely bíróság *akár* hadművelleti területen, *akár* azon kívül mind katonai, mind pedig *polgári személyek* felett ítélezhetett. Ez a bíróság elsősorban a kommunisták, partizánok, valamint az ellenállás tagjai elleni leszámolás egyik fő eszköze volt. A honvédelmi törvény szerint a minisztérium rögtönbíráskodást rendelhetett el bármely bűntettre, akár civilek felett is, *„ha az ország épségének vagy belső rendjének megóvása végett elrettentő példaadás szükséges.”*¹²⁹

Ez a törvény nagyobb horderejű volt, mint először azt látszani engedte. Így nyilatkozott erről 1945. október 31. napján, a *dr. Bárdossy László* ellen folyó népbírói per 3. tárgyalási napján *dr. Rassay Károly*, akkor már, mint nyugállományú államtitkár, ügyvéd, aki aktív ellenzéki politikus volt Bárdossy miniszterelnöksége idején: *„Az a közvélemény, amelyről én beszélek, annak nem volt módja arra, hogy valamit elsöpörjön. Az ország gúzsba lett kötve. (...) Hiszen az 1939: II. tc., a honvédelmi törvény cikk az, ahol elbukott ennek az országnak a teljes szabadsága. (...) Amikor elfogadta a parlament azt, hogy polgári egyének felett is katonai bíróság dönthessen, és olyan bűncselekményeket állapított meg, amely minden szabad megnyilatkozást lehetetlenné tesz, akkor ebben az országban, különösen háború alatt, igazi közvéleményről beszélni nem lehet.”*¹³⁰

A vezérkari főnöknek több különbírói bírósága is működött. Például a nyilas *Nemzeti Számonkérő Különítmény* általában a VKF 3. bíróságának adta át az elfogottakat, az itt tevékenykedő jogászok egyébként hol hadbírói, hol pedig ügyészi feladatokat láttak el.¹³¹ A *dr. Dominich Vilmos* hadbíró őrnagy, majd alezredes vezette *nyilas rögtönítélő bíróság* először Budapesten, majd Sopronkőhidán

128 Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 226. o.

129 1939: II. tc. 221. § (1): *„A minisztérium abban az esetben, ha az ország épségének vagy belső rendjének megóvása végett elrettentő példaadás szükséges, a rögtönbíráskodást mind a polgári, mind a katonai büntetőbíráskodás körében az egész országra vagy egy részére rendelettel bármely bűntettre elrendelheti. Rögtönbíráskodás elrendelése esetében az ez alá tartozó bűntetteket a rögtönbíráskodás körében továbbra is halállal lehet büntetni.”*

130 Pritz Pál: *Bárdossy László a Népbíró előtt*. Maecenas Könyvkiadó, Budapest 1991. 173. o.

131 Ez a bíróság Szálasi uralma alatt azonban már nem a vezérkari főnök és egyszersmind honvédelmi miniszter *Beregfynek* volt alárendelve, hanem *Kovarcz Emilnek*, vagyis ez ekkor már a totális mozgósítás miniszterének tábornoki bírósága volt. A hadbírói ügyész *dr. Leventeújházy Nándor* hadbíró vezérőrnagy, a HM 13. osztályának vezetője és a hadbíró tisztikar főnöke volt. Karsai Elek - Karsai László: *A Szálasi per*. Reform Lap- és Könyvkiadó RT. 1988. 431 - 432. o.

működött. Dominich mint jogász nagyon is ügyelt arra, hogy az eljárások és a perek formailag kifogástalanok legyenek. Így a vádlottaknak volt kirendelt védőjük, és egy formászerű eljárást folytattak le velük szemben. Az ügyvédek azonban nem sokat tehettek klienseikért, az ítéletek legtöbbször már a tárgyalás előtt megszülettek.

A Dominich alá beosztott jogász katonák - négy százados (*dr. Simon Gyula, dr. Nika Géza, dr. Szabó Gyula és dr. Kerényi*) valamint egy főhadnagy (*dr. Varga Gábor*) - szintén hol bírói, hol pedig ügyészi feladatokat láttak el, de például *dr. Balogh Antal* hadbíró is itt tevékenykedett, mint ügyész. Mind Dominich, mind pedig beosztottjai nagyszámú halálos ítéleteket hoztak, amit később, már a háború után azzal magyaráztak, hogy félték a Számonkérőktől. A Különítmény budapesti foglyait december elején vitték át Sopronkőhidára, ahol még 1945 februárjának végén is működött a VKF 3. sz. különbíróháza.¹³²

De a szintén a nyilasok által rendszerbe állított *Nemzeti Számonkérő Széken* is működtek külön ügyészek, azonban többnyire nem önkéntesen, hanem, mintegy rájuk kényszerített szerepben. Szálasi 1945. január 4. napján rendelkezett a „*Nemzetvezető munkatörzsét alkotó nemzetpolitikai irodák*” felállításáról.¹³³ E 11 (egyek forrásokban 13) szerv egyike volt a Nemzeti Számonkérő Szék, a nyilas kormányzat bírói és vizsgáló szervezete, amely a közintézmények és alkalmazottaik, valamint a köztisztviselők és hatósági személyek feletti bíraskodást végezte. Feladatai közé tartozott elsősorban a korábbi kormányok tevékenységének és politikájának a vizsgálata is. Ez egy speciális, a hungaristák által felállított bíróság volt, amelynek fő feladatává tehát a korábbi kormányok „bűneinek” kivizsgálását és a „felelősök” szigorú megbüntetését tették, de hatáskörébe tartoztak például a nyilas párttagok különböző ügyei is.¹³⁴

A Szék felállítását Szálasi puccsa után rögtön szervezni kezdték. Vezetőjét, egy kúriai bírót, közvetlenül a Nemzetvezető alá rendelték. Hasonló, magasabb beosztású ügyészeket rendeltek a Szék mellé. Ennek a bíróságnak *dr. Pethő Tibor* kúriai bíró lett a vezetője.¹³⁵

Viszont némely esetben olvasható *Omelka Ferenc* neve is, mint a *Nyilas Számonkérő Szék* vezetője. Pontos adatok nem maradtak fenn, valószínű azonban, hogy kifejezetten a Széket Omelka vezette, az Irodát és a Szék feletti ellenőrzést-irányítást pedig Pethő végezte. Illetve az is bizonyosnak

¹³² Utoljára *Kisbarnaki Farkas Ferenc* vezérezredes elnöklelte alatt ítélték a VKF 3., nem sokkal Sopronkőhida kiürítése előtt. Ezen utolsó eljárásokban rész vett a már említett Dominich hadbíró kivül *Justhy Emil* vezérezredes, *dr. Janky* hadbíró főhadnagy (vagy százados) és egy név szerint nem ismert német megfigyelőtiszt is. A tárgyalások állandó résztvevője volt még ülőként *Hajnácskő László* csendőrezredes is. Az itt meghozott ítéletek ellen fellebbezésnek helye nem volt, csak *tiltakozni* lehetett! Erről bővebben lásd: Kovács Tamás: *A Nemzeti Számonkérő Különítmény*. Múltunk, 2006/3. 71 - 100. o.

¹³³ Az 1945. évi I. tc. szerint. *Dr. Pethő Tibor* ítéletáblai tanácselnök lett a *Magyarország Nemzetvezetője Országos Számonkérő Irodája* vezetője. Pethő ellenőrizte a szakminisztériumok munkáját, valamint felügyelete alá vonta a törvény és rendelettervezetek előkészítését is.

¹³⁴ Ugyanis Szálasi, aki egyébként maga döntött a nyilas párttagok ügyeiben, rendelkezhetett úgy is, hogy a Nemzeti Számonkérő Szék bírálja el az adott párttag ügyét.

¹³⁵ Hollós Ervin: *Rendőrség, csendőrség, VKF 2*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1971. (1972.) 401. o.

látszik, hogy a *Nyilas Számonkérő Szék* és a *Nemzeti Számonkérő Szék* nem volt teljesen egy és ugyanaz, a nyilas rendszerre jellemző káosz itt is érezte hatását, voltak ugyanis bizonyos átfedések. Az egész bírósági szerv, mint olyan *felügyeletét* pedig itt is Szálasi valósította meg, tudniillik, mint általában bármelyik más nyilas szervezet esetében is.¹³⁶

7. A népügyészségről, népbíráskodásról szóló rendelet megalkotása és módosításai

A *Magyar Nemzeti Függetlenségi Front* 1944. december 12. napján, *Vásáry István* elnökletével előkészítő bizottságot hozott létre Debrecenben, a népképviselő központi szerve, az *Ideiglenes Nemzetgyűlés* összehívásának megszervezése céljából. A Függetlenségi Frontba tömörült koalíciós pártok vezetői, valamint párton kívüli antifasiszta politikusok voltak e bizottság tagjai, akik megszervezték a felszabadult területek népgyűléseit. E népgyűlések választották meg aztán a képviselőket. 1944 decemberéig 45 város és nagyközség szabadult fel, ahonnan 233 képviselőt választottak, majd az előkészítő bizottság a Vörös Hadsereg politikai szervei, illetve gépkocsiállománya segítségével Debrecenbe hozta a kiválasztott személyeket. A képviselők 1944. december 21. napján tartották meg alakuló ülésüket. Az első ülészakon, a debreceni református kollégium oratóriumában két ülést tartottak, ekkor a döntéseket *határozat* formájában hozták. Még aznap megalakult az Ideiglenes Nemzetgyűlés, amely másnap választotta meg az *Ideiglenes Nemzeti Kormányt*, ami pedig *rendeletekkel* kormányzott.

A *Dálnoki Miklós Béla* vezérezredes vezette, Debrecenben felállított Ideiglenes Nemzeti Kormány már megalakulásának napján, vagyis december 22-én nyilatkozatban vállalta, hogy bíróság elé állítja a háborús és népellenes bűnösöket, illetve ha bűneiket más országban követték el, akkor kiadja őket.¹³⁷ Az új, ideiglenes jellegű hatalmi szerv kezdetben tehát *rendeletekkel* kormányzott, törvényeket ekkor még nem alkottak, viszont e rendeletek bármely törvényt felülírhették, vagyis ezek a rendeletek akkor a jogforrási hierarchia csúcsán helyezkedtek el. Az államforma kérdése egyelőre nyitva maradt, de a hivatalok már a „magyar királyi” jelző nélkül szerepeltek, valamint az

¹³⁶ De külön bírói és ügyészi posztokat nemcsak Szálasi, hanem a nyilas kormány más tagja is hozott létre. A *Vajna Gábor* nyilas belügyminiszter büntetőügyében eljáró *dr. Frank László* népügyész a nyomozások során lefoglalt iratok alapján be tudta bizonyítani a népbíró előtt, hogy Vajna egy minisztertanácsi határozat alapján, különleges *rögtönítelő bizottságokat* is felállított. Eszerint a német-nyilas egységek által felszabadított - visszafoglalt területeken a visszamaradt lakosságot igazoltatni kellett, és azokat, akik az orosz előrenyomulás sikere érdekében bármilyen tevékenységet kifejtettek (akárcsak sebesültnak segítettek), azonnal felelősségre kellett vonni. Ezt a feladatot látták el a *községként* megalakított bizottságok, melyeknek tagjai voltak: 1 nyilas párttag, 1 községi esküdt, és az ügy *nyomozását* végző csendőrpárt, mely egyúttal *a vádat is képviselte (!)*. Ezt a bizottságot teljhatalmú ítélkezési joggal ruházták fel, az ítéletei ellen pedig fellebbezésnek nem volt helye. Karsai Elek: *Ítélt a nép*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1977. 264. o.

¹³⁷ Kezdetben a *Függetlenségi Frontba* tömörült 4 párt koalíciója képviseltette magát az Ideiglenes Nemzeti Kormányban. Például, egy 1945. január 19. napján (mint ahogy az a *Délmagyarország* 1945. január 31. napi számában is megjelent), Debrecenben kiadott MNFF proklamáció záró sorai szerint is: „A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front nevében az Ideiglenes Nemzeti Kormányban képviselt pártok: Független Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt, Magyar Kommunista Párt, Szociáldemokrata Párt, Nemzeti Parasztpárt.”

államfő megválasztásának problémáját is későbbre halasztották.¹³⁸ A kormány az első intézkedései között, már 1944. december 28. napján hadat üzent Németországnak.¹³⁹

Az 1945. január 20. napján Moszkvában, a szövetséges hatalmakkal megkötött¹⁴⁰, és később törvénybe is iktatott (1945. évi V. törvény) magyar fegyverszüneti egyezmény (előzetes békeszerződés jellegű volt, 20 cikkének többsége politikai és gazdasági szabályokat tartalmazott, a békeszerződést a szövetséges hatalmak 1947. február 10. napján írták alá Magyarországgal Párizsban) 14. pontja kimondta, amit később aztán törvénybe is cikkelyeztek: „Magyarország közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában, az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásában és az ítékezésben e személyek felett.”¹⁴¹ Ennek szellemében kezdődött meg a népbíróóságok megszervezése is. A magyarországi népbíróóságok és népügyészségek a Debrecenben kiadott 81/1945. (II. 5.) ME sz. rendelet (a továbbiakban Nbr.)¹⁴² értelmében alakultak meg.

Az Nbr. megalkotására nem volt sok idő, hisz a városok-községek *nemzeti bizottságai* egyre-másra jelentették be igényeiket népbíróóságok felállítására. A Debrecenben sebtében megalakult Igazságügyminisztérium élére dr. Valentiny Ákos ügyvéd került a Szociáldemokrata Párt jelöltjeként. Ő a rendelet előkészítésével Réczei László miniszteri osztálytanácsost és dr. Balogh Győző bírót bízta meg. Kovács Kálmán pedig, aki a Kommunista Párt jelöltje volt, államtitkári

138 A *Nemzeti Főtanácsot*, mint ideiglenes, háromfős államfői testületet 1945. január 26. napján állította fel az Ideiglenes Nemzeti Kormány. Tagjai kezdetben a miniszterelnök, az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke és az Ideiglenes Nemzetgyűlés politikai bizottságának egy választott képviselője, 1945 decemberétől pedig az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke és az Ideiglenes Nemzetgyűlés által választott két képviselő voltak. A testület a köztársasági elnök megválasztásával, 1946. február 1. napjával szűnt meg.

139 Furcsa helyzet alakult ki, hiszen az új kormány még nem rendelkezett hadsereggel, valamint jogilag Magyarország még hadiállapotban volt a Szövetségesekkel, hiszen csak 1945. január 20. napján kötöttünk velük fegyverszünetet. Az új magyar hadsereg megszervezése vonatottan haladt, ami persze a közállapotokat tekintve nem is volt csoda. Vörös János honvédelmi miniszter, honvéd vezérkari főnök, Kéri Kálmán, a minisztérium katonai főnöke, valamint munkatársai, Kaffka Zoltán, Pálffy-Muhoray Zoltán és mások erőn felül próbálkoztak, fáradságot nem kímélve, és ennek köszönhetően február első napjaiban megkezdődött két gyaloghadosztály felállítása. A Jászberényben szerveződő 1. hadosztály parancsnoka Szalay Tibor ezredes (majd vezérőrnagy), míg a Debrecenben megszervezett 6. hadosztály parancsnoka Székely László ezredes (majd vezérőrnagy) lett. A szovjetek a hadifoglytáborokból szabadon engedték azokat a katonákat, akik szolgálatra jelentkeztek az új magyar hadsereg első hadosztályaiba. Mintegy 50 ezer ember vállalt katonai szolgálatot, ezért március folyamán újabb két hadosztály felállítását rendelték el. A hadosztályok felszerelése azonban késett, minden felszerelést a szovjetektől kellett beszerezni. Az elhúzódo harcképessé tétel miatt, a debreceni Honvédelmi Minisztérium azzal a javaslattal fordult 1945. március 3. napján a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz, hogy amíg a hadosztályokat nem tudják a frontra küldeni, addig is engedélyezzék magyar partizán egységek bevetését a Dunántúlon. A javaslatra nem érkezett válasz. Majd aztán 1945. április 14. -én a 6. hadosztály, míg április 27. -én az 1. hadosztály is megindulhatott a már osztrák területeken húzódo frontra. Harci cselekményekben azonban már nem vehettek részt, tudniillik a gyors német összeomlás következtében. Lásd: Kis András: *Népi hadsereg születik, 1945*. História 1985. 1. szám [illetve](#) Kis András: *Az antifasiszta magyar honvédség születése (1945)*. In: *A népi demokratikus átalakulás kezdetei és a magyar államiság*. Szerkesztette Marosi Endre. Debrecen, 1985. [valamint](#) Papp Tibor - Farkas Márton - Józsa Antal - Liptai Ervin - Dombrády Lóránd - Tóth Sándor - Györkei Jenő - Gazsi József - Godó Ágnes - Kis András - Mucs Sándor - Kovács Jenő: *Magyarország Hadtörténete II*. Zrínyi Katonai Kiadó, 1985.

140 A szövetséges hatalmak részéről Vorosilov marsall, magyar részről pedig Vörös János hadügyminiszter, Gyöngyösi János külügyminiszter és Balogh István államtitkár voltak az aláírók. Az első, kudarcba fulladt ideiglenes fegyverszüneti megállapodást a Szovjetunióval még 1944. október 11. napján írtuk alá, szintén Moszkvában, Molotov külügyi népbiztos dolgozószobájában, este 8 óra előtt 3 perccel. Akkor Faragho Gábor vezérezredes, dr. Szent-Iványi Domokos meghatalmazott miniszter és rendkívüli követ valamint gróf Teleki Géza egyetemi tanár voltak az aláírók magyar részről, míg szovjet részről Molotov külügyi népbiztos. A tárgyalások részletes leírását lásd Korom Mihály: *Magyarország ideiglenes nemzeti kormánya és a fegyverszünet (1944 - 1945)*. Budapest, 1981. 99 - 137. o. valamint Gosztonyi Péter: *A Magyar Honvédség a Második Világháborúban*. Európa Könyvkiadó, Budapest 1992. 180 - 182. o.

141 1945. évi V. törvény 2. § 14. pont

142 *Magyar Közlöny*. Rendeletek Tára. 1945. évi 3. szám

kinevezést kapott. A kodifikációban való részvételen kívül az ő feladata volt a népbíróságok megszervezése és felügyelete is. A munka *1944. december 23. napján* kezdődött el.¹⁴³

Az Nbr. megalkotásakor 3 jogszabályra támaszkodtak elsődlegesen, az *1878. évi V. tc.*-re (az akkor hatályos Btk.), továbbá az *1896. évi XXXIII. tc.*-re (az akkor hatályos büntető perrendtartás), valamint az *1930. évi II. tc.*-re (az akkor hatályos Katonai Btk.). A kodifikáció gyorsan haladt, és a tervezetből *1945. január 25. napján* aztán jogszabály született.¹⁴⁴ A gyorsaság ellenére meglehetősen alapos munkát végeztek, így az Nbr.-ben megfogalmazottakat még évtizedekkel később is felhasználták.¹⁴⁵

A legfontosabb érdeme azonban a rendeletnek elsősorban a *háborús*¹⁴⁶ és *népellenes*¹⁴⁷ bűncselekmények¹⁴⁸ (a kétfajta bűncselekmény egymással halmazatban is megállapítható volt) fogalmának meghatározása volt. Az Nbr. deklarálta továbbá, hogy e bűncselekmények *hivatalból* voltak üldözendők (*Nbr. 19. §*).

143 Erről bővebben lásd *dr. Lukács Tibor* idézett művét.

144 A kész rendelet „*kibocsátatott Debrecenben az 1945. évi január hó 25. napján, hatálybalépett az 1945. évi február hó 5. napján.*” Lásd: *Két év hatályos jogszabályai, 1945 - 1946.* Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest 1947. 18. o.

145 Például az *1971. évi 28. számú törvényerejű rendelet* az Nbr. egyes rendelkezéseit a Btk. 134/A. §-ként iktatta be az akkor hatályos büntetőtörvénykönyvbe. Az *1978. évi IV. törvény* (a jelenleg is hatályos Btk.) pedig, a legelső formájában kifejezetten utalt az Nbr. -re, és az Nbr. nov -ra, még hozzá a 165. §-ában.

146 Az *Nbr. 11. §* szerint *háborús bűnös* az, aki az 1939. évi háborúnak Magyarországra való kiterjedését, vagy Magyarországnak a háborúba való mind fokozottabb mértékben történt belesodródását vezető állásban kifejtett tevékenységével vagy magatartásával elősegítette, vagy azt megakadályozni nem törekedett, bár erre vezető közhivatali állásánál, politikai, közgazdasági, közéleti szerepénél fogva módja lett volna. Az, aki mint a kormány, országgyűlés tagja, vagy mint vezető állást betöltő közalkalmazott, kezdeményezője, vagy, bár a következményeket előre láthatta, részese volt olyan határozat hozatalának, amely a magyar népet az 1939. évben kitört világháborúba sodorta, illetve aki a fegyverszünet megkötését erőszakkal vagy befolyásának kihasználásával megakadályozni igyekezett. Háborús bűnös az is, aki vezető jellegű cselekményével a nyilas mozgalomnak segítséget nyújtott a hatalom megszerzésére irányuló lázadáshoz, a hatalom megtartásához, vagy aki e hatalom megszerzése után kapott kinevezés alapján a nyilas kormányzatban, közigazgatásban vagy honvédelem keretében életét fenyegető kényszerű szükség nélkül vezető állást vállalt (vezető állás alatt miniszteri, államtitkári, főispáni, főpolgármesteri, hadseregparancsnoki, hadtestparancsnoki vagy hasonló fontosságú állást kell érteni). Az *Nbr. 11. § 5. pont* szerint háborús bűnös még az is, aki a megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette, vagy a visszacsatolt területek lakosságával a reábizott hatalommal visszaélve kegyetlenkedett, vagy aki általában felhajtója, tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának. Továbbá, az *Nbr. 13. §* értelmében háborús bűnös az is, aki nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban), gyülekezet előtt elmondott beszédben vagy rádió útján a háború fokozottabb mértékben való folytatására izgatott, aki valamilyen katonai jellegű alakulatnak személy vagy vagyontárgy ellen elkövetett erőszakos cselekményhez segítséget nyújtott, valamint az is, aki nem vezető jellegű cselekményével a nyilas mozgalomnak segítséget nyújtott a hatalom megszerzéséhez vagy megtartásához, valamint, aki e hatalom megszerzése után kapott kinevezés alapján a nyilas közigazgatásban vagy honvédelem keretében önként, az *Nbr. 11. § 4.* bekezdésében fel nem sorolt egyéb fontos állást vállalt. Aki magyar állampolgár letéve a német hadsereg vagy biztonsági szolgálat (SS., Gestapo stb.) kötelékébe lépett, vagy aki valamilyen német alakulatnak a magyarság érdekeit sértő adatokat szolgáltatott, illetve, mint besúgó működött, vagy netán a háborús hírverés szolgálatában jelentős szellemi munkát végzett, az is háborús bűncselekményt követett el.

147 Az *Nbr. 15. §* szerint *népellenes büntettségben* bűnös a minisztériumnak és az országgyűlésnek az a tagja vagy az a vezető állást betöltő közalkalmazott, aki a nép érdekeit súlyosan sértő jogszabály kezdeményezője volt, vagy annak meghozatalában tudatosan résztvett. Az is, aki az 1939. évi szeptember hó 1. napját követő időben közhivatali ténykedése során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvényes és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva, olyan tevékenységet fejtett ki, amely a személyes szabadságot vagy a testi épséget veszélyeztette vagy sértette, vagy egyes személyek vagyoni romlását elősegítette, továbbá az a joghatósággal bíró közalkalmazott is, aki következetesen népellenes, fasiszta-barát hivatali működést fejtett ki. Az *Nbr. 17. §* értelmében, *népellenes vétségben* bűnös az, aki az *Nbr. 15. § 2.* pontjában írt cselekmények elkövetését megakadályozni nem igyekezett, bár ez törvényes hatáskörében módjában állt volna, aki fasiszta, demokráciaellenes pártban fejtett ki kevésbé jelentős, de még vezető jellegű tevékenységet, illetve, aki nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban), gyülekezet előtt, rádió útján vagy egyébként, nyilvánosan népellenes vagy demokráciaellenes intézkedések meghozatalát sürgette, vagy a már meghozottakat feldicsérte. Népellenes vétséget követett el az is, aki kényszerű szükség nélkül a nép- vagy demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődött, valamint, aki fenyegető magatartásával fasiszta (nyilas-, német-, háború-) ellenes vélemény nyilvánítását akadályozta.

148 A jogalkotó differenciálásra tett kísérletét mutatja az *Nbr. 17. paragrafus*a, ami az enyhébb elbírálás alá eső *népellenes vétségekről* szólt. De mivel ez megbontotta a népbírósági jog egységét, az Nbr. nov [1440/1945. (V. 1.) ME sz. rendelet] 12. paragrafus a már korrigálta, egységesen népellenes büntettről szólva, de mégis fenntartva az enyhébb elbírálás lehetőségét e tényállások tekintetében.

Megállapíthatjuk tehát, hogy e rendelkezések 5 külön csoportra osztották a háborús bűnösöket. Az *első csoportba* azokat sorolták, akik vezető állású tisztviselőként a második világháború Magyarországra való kiterjesztését, illetve az ország háborúba sodródását elősegítették. A *második csoportba* kerültek a szélsőjobboldali, nyilas, fasiszta pártokat és mozgalmakat támogatók, valamint azok, akik a háborúban való részvétel, a hadviselés fokozását szorgalmazták, illetve ezt szóban vagy tettekkel elősegítették. A *harmadik csoport* az 1944. október 16. napján, német segítséggel hatalomra jutott pártok vezetőit, elsősorban a nyilas kormány tagjait, illetve a vezető hivatalnokait tartalmazta. A *negyedik csoport* a háború kiterjesztése mellett agitáló újságírókat, publicistákat, színészeket stb. foglalta magába. Az *ötödik csoportot* pedig azok a katonák, csendőr- és honvédtisztek alkották, akiket Magyarországon, vagy a megszállt orosz területeken a polgári lakossággal, illetve a munkaszolgálatosokkal vagy a hadifoglyokkal való kegyetlenkedéssel és gyilkosságokkal vádoltak. Az így csoportosított háborús bűnösökről aztán már 1945 februárjában készült egy lista, amelyet április 3. napján a sajtóban is közzétettek. E - több száz nevet tartalmazó - lajstrom mellett 1945-ben még négy további lista is készült.

Az Nbr. első - alapvető és lényeges szabályokat tartalmazó - paragrafusai a következőket deklarálták. Kifejezték, hogy az *Ideiglenes Nemzetgyűlés* által 1944. évi december hó 21. és 22. napjain a Debrecenben adott felhatalmazás alapján az *Ideiglenes Nemzeti Kormány* attól a sürgős szükségétől vezettetve, hogy mielőbb elnyerjék büntetésüket mindazok, akik a magyar népet ért történelmi katasztrófa okozói, illetve részesei voltak, *rendeletet bocsát ki* az esküdtbírósnak törvényhozás útján való visszaállításáig a *népbíráskodás megvalósítása* tárgyában.¹⁴⁹ Rendelkeztek arról, hogy a népbíráskodásról szóló rendeletben körülírt bűncselekmények az esetben is büntethetők voltak, ha a cselekmény a rendelet életbeléptekor már *befejeztetett* s a cselekmény befejezésének időpontjában fennállott törvényes rendelkezések alapján az egyébként *büntethető nem volt*.¹⁵⁰ A rendelet szerint a népbírósnak jogköre kiterjedt a *polgári egyénekre* és a *fegyveres erő tagjaira*, ideértve a rendőrséget és a csendőrséget is, valamint a magyar állam területén *elfogott* vagy a magyar államnak *kiadott* egyénekre, tekintet nélkül azok állampolgárságára. A magyar állam területén kívül elkövetett bűncselekmények tekintetében, valamint a netán kiadatás alá kerülő bármely büntetettessel szemben pedig, a népbírósnak jogköre mindaddig fennállt, amíg a tettes kiadásának elrendelése be nem következett.¹⁵¹ Bűnvádi eljárás a szökésben levő terhelt ellen

149 Nbr. preambulum

150 Nbr. 1. §. Ez a klasszikus jogelvetek (nullum crimen sine lege - nulla poena sine lege) azonban egyértelműen sértette, más kérdés, hogy e nélkül viszont a háborús bűnösök felelősségrevonása lehetetlen lett volna.

151 Nbr. 2. §. Az Nbr. alkalmazásában közalkalmazottaknak az *1940. évi XVIII. tc. 3. §-ában* felsorolt személyeket kellett tekinteni. A népbírósnak a fiatalok ügyében is eljárhatott. Fiatalok ügyében az *1908. évi XXXVI. tc. II. fejezetének IV. cikkében* meghatározott intézkedéseken kívül az Nbr. 3. §-ában megjelölt büntetések alkalmazásának is helye volt, mégis

is lefolytatható volt az 1921. évi III. tc. 12. § 2. bekezdésében foglalt korlátok között, mégis azzal, hogy a terheltet nem kellett hirdetmény útján megidézni, de a tárgyalás kitűzését a terhelt utolsó lakhelyén 30 nappal előbb szokásos módon meg kellett hirdetni. Ennek elmulasztása viszont az eljárás megsemmisítésének okául nem szolgálhatott.¹⁵² Fontos volt még a népbírói rendelet 51. *paragrafusa*, miszerint mind a népbíróság, mind pedig a Népbíróságok Országos Tanácsa (a továbbiakban NOT) ítéletét „A magyar nép nevében” hozta. Az Nbr. a továbbiakban részletesen meghatározta és szabályozta a népbíróságok felállításának módját, joghatóságukat, hatáskörüket, illetékességüket, az eljárásuk módját, valamint az alkalmazható büntetéseket és a népbíróságok egyéb eljárásait.¹⁵³

A népi igazságszolgáltatásról az Nbr. 24 - 36. §-ai tartalmaztak rendelkezéseket. Az egyik legfontosabb momentum, és egyben újdonság és sajátosság az volt a népbírói jogszabályban, hogy egyszerre tartalmazott mind *anyagi jogi*, mind pedig *eljárásjogi* elemeket. Addig ugyanis a büntetőeljárások menetét, az alakíságot az 1896. évi büntető perrendtartás (1896:33. tc.) és az 1912. évi katonai bűnvádi perrendtartás (1912:33. tc.), míg az anyagi büntetőjogot az 1878. évi büntető törvénykönyv (1878:5. tc.), valamint az 1930. évi katonai büntető törvénykönyv (1930:2. tc.) határozta meg.

A népbíróságok ítélezésének szigorúságáról, a kiszabott büntetésről és annak mértékéről dr. Bojta Béla államtitkár, a NOT I. számú tanácsának elnöke emígy nyilatkozik: „A statáriális eljárásoknál alapvető elv, hogy a megtorlás szigorúságának csak addig kell terjednie, amíg az elrettentés hatása már mutatkozik, és a védett érdek biztonsága jelentkezik. Ez az elv a népbíráskodásnál sem hagyható figyelmen kívül. Ennek következményei jelentkezhetnek egyrészt abban, hogy bizonyos kisebb súlyú ügyek törlés alá kerülhetnek, másrészt abban, hogy a megtorlás legsúlyosabb eszköze,

azzal az eltéréssel, hogy tudniillik halálbüntetés nem volt kiszabható, börtön- vagy fegyházbüntetés pedig csak a 15. életévét betöltött fiataloknál szemben volt alkalmazható (lásd Nbr. 22. §).

¹⁵² Nbr. 6. §

¹⁵³ Az Nbr. 11., 13., 15. és 17. §-aiban meghatározott bűncselekmények feletti ítélezés tehát a népbíróság elé tartozott. Az Nbr. 20. §-a értelmében népbíróság hatásköre kiterjedt továbbá az 1921. évi III. tc. 1-5. §-aiban, az 1930. évi III. tc. 58-59. §-aiban, az 1878. évi V. tc. IV. fejezetében, az 1878. évi V. tc. 172. §-ának 1. bekezdésében (1912. évi LXIII. tc. 19. §) meghatározott bűncselekményekre, valamint az Nbr. 20. §-ban felsorolt bűncselekményekkel összefüggésben levő más bűncselekményekre, így különösen az 1878. évi V. tc. XVIII., XX., XXI., XXII., XXXVI., XXXVII., XXXVIII. és XXXIX. fejezeteiben meghatározott bűncselekményekre is. Ezen utóbbi cselekmények azokra vonatkoztak, akik az állami és társadalmi rend felforgatására vagy megsemmisítésére irányuló *állam elleni büntettet* (1921. évi III. tc. 1-5. §), a *kémkedést kivéve hűtlenséget* {katonai hűtlenség, azaz a honvédségnek hátrány, az ellenségnek előny okozása, ellenséggel szövetkezés (1930. évi III. tc. 58-59. §)}, *lázadást* (1878. évi V. tc. 152-162. §§), „*az alkotmány, a törvény, a hatóságok vagy a hatósági közegek elleni izgatás*” büntetést [1878. évi V. tc. 172. § (1) bek.], illetve *e deliktumokkal kapcsolatos más bűncselekményt* (az életet, egészséget, testi épséget, személyes szabadságot sértő vagy veszélyeztető valamely büntettet, illetve rongálást, gyújtogatást, vízáradás okozását, valamint vaspályák, hajók, táviridák megrongálását és egyéb közveszélyű cselekményeket) követték el. Az Nbr. 21. §-a értelmében ez utóbbi esetekben azonban, az Nbr. 20. § utolsó bekezdésében megjelölt összefüggés nélkül a népbíróság csak abban az esetben bírt hatáskörrel, ha a cselekmény politikai jellegű volt és a Bp. szerint illetékes ügyész vezette az ügynek népbíróság elé viteléhez a népi igazságszolgáltatás vezetőjének előterjesztésére hozzájárult. Ezt a felsorolást egészítette ki később a katonai titok tekintetében elkövetett hűtlenségre vonatkozó hatásköri rendelkezésekről szóló 1948. évi XLVII. törvény, amely a népbíróság hatáskörébe utalta a *katonai hűtlenség egyéb*, szintén akár halállal is büntethető esetét, például a katonai titok tekintetében elkövetett kémkedést (1930. évi III. tc. 60-64., 66. és 68. §, valamint 1934. évi XVIII. tc. 2-4. §), illetve *mindazon büntettek*, amelyeket *ezekkel kapcsolatban* követték el. Ezek a hatásköri szabályok azért is fontosak, mert a háborús és népiellenes büntettek kivételével a népbíróságok ezek alapján hozták majd a későbbi koncepciók perében halálos ítéleteket. Az Nbr. 23. *paragrafusa* szerint pedig az illetékességre az 1896. évi XXXIII. tc. II. fejezetében foglaltak voltak az irányadók.

a halálbüntetés bizonyos szűkebb területre lesz szorítható. Közel vagyunk ahhoz, hogy ezt az alapelvet úgy formulázzuk meg, hogy a halálbüntetés maradjon meg ott, ahol a cselekmény olyan aljas és aszociális motívumokat tartalmaz, hogy a közönséges büntetőjog tételei szerint is indokolt lenne. Ellenben ott, ahol politikai felelősségről van szó, miután e területen a magyar nép részben már elégtételt kapott, bizonyos megfontolások érvényesülhetnek."¹⁵⁴

A népbíróság által kiszabható leg súlyosabb büntető szankció, a *halálbüntetés* a rendelet alapján, kegyelmi úton, életfogytiglani vagy 10-15 évig terjedő, határozott tartamú fegyházbüntetésre volt átváltoztatható. A kegyelmezés joga a *Nemzeti Főtanácsot* illette, ami e határozatát az igazságügyminiszter javaslatára hozta meg.¹⁵⁵ Az Nbr. értelmében elsősorban azon háborús bűnösöket lehetett halállal (*Nbr. 12. §*) is büntetni, akik elősegítették Magyarország háborúba való belesodródását, megakadályozták a fegyverszünet megkötését, vezető szerepet töltek be a nyilas mozgalomban, a megszállott vagy a visszacsatolt területek lakosságával, illetve a hadifoglyokkal kegyetlenkedtek, azokat ok nélkül kivégeztették, vagy megkínóztatták. Ezek voltak a *háborús főbűnösök*, de emellett a nem vezető szerepet betöltő személyek is sújthatóak voltak ezzel a szankcióval [*Nbr. 14. § (3)-(4) bek.*], azok, akik magyar állampolgár létükre a német hadsereg vagy biztonsági szolgálat (SS., Gestapo stb.) kötelékébe léptek (*Nbr. 12. § 4. pont*), ha e cselekményük, illetve az e szervezetben való szolgálatuk eredményeképpen magyar állampolgár halálát okozták, a magyar honvédség ellen harcoltak, avagy egyes személyeknek vagy csapatoknak a Vörös Hadsereghez való átállását megakadályozták. Továbbá azok is, akik rendszeresen vagy jutalom ellenében valamilyen német alakulatnak „a magyarság érdekeit sértő” adatokat szolgáltatottak, vagy részükre besúgóként működtek közre (*Nbr. 12. § 5. pont*).

Az Nbr. a népbírósági szervezet létrehozásában feladatokat rótt a nemzeti bizottságokra is. A rendelet *39. §-a értelmében*, annak hatálybalépésétől számított *8 nap alatt* a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült 5 politikai párt helyi szervezetei annyiszor 5 tagot hoztak javaslatba, ahány népbírósági büntetőtanács felállítását az igazságügyminiszter az illető helyre elrendelte. A főispán a tagnévsorok betérjesztésétől számított *további 8 napon belül* 1-1 rendes és 1-1 póttagot jelölt ki mindegyik névsorból a helyi nemzeti bizottság javaslata alapján. Az Nbr. értelmében tehát a megjelenéstől számított *16 nap múlva* az addig felszabadult országrészekén a népbírósági tanácsoknak már működniük is kellett volna. Ez a gyakorlatban azonban kivitelezhetetlen volt, főleg vidéken.¹⁵⁶

¹⁵⁴ *Ítélet* 1946. október 3. napi száma

¹⁵⁵ Nbr. 7. §

¹⁵⁶ A Debreceni Nemzeti Bizottság például csak 1945. február 26. napján jelölte ki a népbírósági tanács tagokat (népbírákat), míg Heves megyében csak április 28. napján alakult meg a népbíróság, ami aztán május 8. -án tartotta meg az első tárgyalási

Kivételt jelentett a főváros, hiszen a Budapesti Nemzeti Bizottság (BNB) nem várta meg a kormányrendelet Pestre érkezését sem, ugyanis már 1945. január 27-én megadta a felhatalmazást az ötös bizottságnak a népbíróság felállítására, és egybe kimondta a sürgősséget is.¹⁵⁷ A következő napon pedig több, a rendeleten túlterjedő jogot is magához vont a népbíróság megszervezése és felállítása körül. Kinevezte a népbíróság elnökét, valamint kimondta azt is, hogy a népbíróságba a nemzeti bizottságban részt vevő 4 politikai párt egyenként 1-1 tagot delegál.¹⁵⁸ Január 31. napján kinevezte a népbíróság (a BNB elnevezése szerint néptörvényszék) ügyészét.¹⁵⁹ 1945. február 4. napján a BNB elhatározta 5 népbírósági tanács megalakítását a Budapesti Népbíróság szervezeti keretein belül, és felhívta az elnököt konkrét javaslatok megtételére a felállítandó 5 népbírósági tanács személyi összetételét illetően.¹⁶⁰ A BNB még 1945 februárjában kinevezte az 5 tanács vezetőit, valamint az ügyészeket is, egyben utasította a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült öt politikai pártot - tehát most már a Polgári Demokrata Pártot is - hogy „három nap alatt a kijelölendő 25 népbíró nevét a néptörvényszék (így!) elnökével közöljék.”¹⁶¹

Ugyanakkor szintén utasította a népbíróság megszervezésére kiküldött bizottságot is, hogy lépjen kapcsolatba az igazságügyminiszterrel a népbírósági rendelet novelláris kiegészítése érdekében.¹⁶² Megállapította azt is, hogy a BNB az első időkben gondoskodik a népbíróság személyi és dologi szükségleteiről.¹⁶³ 1945. március 28. napján elrendelte, hogy a népbíróság tagjait a legsürgősebben igazolják le, s hozzájárult a 6. és 7. számú népbírósági tanácsok felállításához - vagyis a Budapesti Népbíróság további bővítéséhez - is.¹⁶⁴ A népbírósági rendelet a helyi nemzeti bizottságoknak a népbíróság előtt a vádat képviselő népügyészek kiválasztásába is beleszólást biztosított. A 24. § a helyi nemzeti bizottság ajánlását, illetve meghallgatását írta elő a népügyészek kinevezése előtt, akiknek alkalmazása egyébként az *igazságügyminiszter* hatáskörébe tartozott.

A népbíráskodásról szóló alaprendeletet aztán 1945. április 27-én módosította az *1440/1945. (V. 1.)*

ME sz. rendelet (a továbbiakban *Nbr.nov*), amely május 1. napján lépett hatályba. Az új rendelet

napját. A nemzeti bizottságokról bővebben lásd Csizmadia Andor: *A nemzeti bizottságok állami tevékenysége 1944-1949.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1968.

157 II/9. - 1945. BNB. sz. (a BNB rendelkezéseinek forrása: Csizmadia Andor: *A nemzeti bizottságok...* i. m.)

158 III/2. - 1945. BNB. sz. (dr. Major Ákos)

159 IV/4. - 1945. BNB. sz. (dr. Szabó Ferenc)

160 XI/6. - 1945. BNB. sz.

161 „A Nemzeti Bizottság ötös tanácsa tegnap tartott ülésében ki is nevezte a Budapesti Népbíróság vezető bíráit és ügyészeit. A budapesti népbíróság I. tanácsának vezető bírása, egyben a népbíróság vezetője *dr. Major Ákos* hadbíró-százados. A II. népbírósági tanács vezető bírása *dr. Piri Gábor* nyugállományú hadbíró-százados, budapesti ügyvéd, a III. népbírósági tanács vezető bírása *dr. Szücs János* Pest vidéki törvényszéki bírósági elnök, a IV. népbírósági tanács vezető bírása *dr. Pálos Béla* szolnoki törvényszéki bírósági elnök. A Budapesti Népbíróság vezetője *dr. Szabó Ferenc* budapesti ügyész, népbírósági ügyvéd. E kinevezéseket még az igazságügy-miniszternek kell megerősítenie.” Lásd: *Népszava* 1945. február 21. napi szám. 4. o. Népbíró huzamosabb ideig *dr. Bodonyi Márton* ügyészségi elnök volt, majd őt váltotta *dr. Alapy Gyula* 1949. február 4. napján. Alapy 1946-ban lett a Győri Népbíróság vezetője, 1948-tól pedig a Népbírói Ügyosztály vezetője.

162 XXI/4. - 1945. BNB. sz.

163 XVII/3. - 1945. BNB. sz. (1945. március 2.). A tanácselnökök a BNB előtt a hivatali esküjüket 1945. március 9. napján tették le, ezt lásd XXI/1. - 1945. BNB. sz. Idézi: Csizmadia Andor: *A nemzeti bizottságok.* i. m. 328. o.

164 XXIV/12. - 1945. BNB. sz.

kiterjesztette a háborús és népellenes bűnösök körét, bevezette a büntetési nemek között a kényszermunkát, a népbírósi tanácsokban pedig az 5 koalíciós párt kiküldöttei mellett helyet biztosított a szakszervezetek kiküldötteinek is.¹⁶⁵ Ez a rendelet azonban már szűkítette a nemzeti bizottságok befolyását a népbírósi tanácsok személyi összetételére. Megmaradt ugyan a javaslattételi joguk a népjogász személyére, de eztán a népbírákat már a nemzeti bizottságok és a főispán kikapcsolásával közvetlenül a pártok jelölték. Viszont mindvégig megmaradt a nemzeti bizottságoknak az a joga, hogy - mint a demokrácia helyi „örszemei” - ne engedjék a népbírósi rendeletet figyelmen kívül hagyni, tulajdonképpen az érvényesülését felügyeljük, elsősorban is a szervezeti és működési szabályok tényleges érvényesítése tekintetében. Amikor tehát egy népbírósi nem megfelelően (nem a hatályos népbírósi rendelet szerint) működött, akkor az illetékes nemzeti bizottság felszólalt ellene és követelte (ugyanis követelhetette, hiszen a megmaradt jogosultsága szerint joga volt követelni, mint egyfajta törvényességi felügyeleti jogkört megvalósítva) a vonatkozó jogszabályok alkalmazásának érvényesítését. De emellett a nemzeti bizottságok örködték afelett is, hogy a népbírósiak kellően elláthassák (el tudják látni) feladataikat. *Gyula* nemzeti bizottsága például 1945. május 2. napján új népbírósi tanács felállítását kérte, mert a működő két tanács nem tudta elvégezni az ügyeket.¹⁶⁶

Az Nbr.nov módosította és kiegészítette a népellenes deliktumok¹⁶⁷ körét is, valamint engedélyezte

¹⁶⁵ Az *Nbr.nov 6. §-ának* rendelkezése szerint az Nbr. 11. §-ának 5. pontja helyébe az a rendelkezés lépett, hogy háborús bűnös az is, aki a megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette vagy a visszacsatolt területek lakosságával, a reábizott hatalommal visszaélve kegyetlenkedett, vagy aki általában akár belföldön, akár külföldön felbujtója, tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának. Az Nbr. 11. §-a ezen kívül pedig a 6. ponttal egészített ki, hogy háborús bűnös az is, aki nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban), gyülekezet előtt elmondott beszédben vagy rádió útján huzamosabb időn át olyan állandó jellegű és folyamatos tevékenységet fejtett ki, amely alkalmas volt arra, hogy az ország háborúba lépése, illetőleg a háború fokozottabb mértékben való folytatása érdekében a közfelfogást jelentős mértékben befolyásolja és azt az országra káros irányba terelje. Ezzel összefüggésben, az *Nbr.nov 8. §-a* az Nbr. 13. §-ának 1. pontját azzal egészítette ki, hogy az e pont alá eső háborús bűnös az is, aki az ott meghatározott módon a háborúba lépésre izgatott, az Nbr. 13. §-át pedig a 7. ponttal egészítette ki, hogy háborús bűnös az is, aki bármilyen formában olyan tevékenységet fejtett vagy fejt ki, illetőleg mozdított vagy mozdít elő, amely a népek háború utáni békéjének vagy együttműködésének megnehezítésére vagy megbontására, avagy nemzetközi viszály előidézésére alkalmas.

¹⁶⁶ Lásd a *Gyulai Nemzeti Bizottság* 1945. május 2. napi jegyzőkönyvét. Itt jegyzem meg, hogy a tanulmányban bemutatásra kerülő nemzeti bizottsági, valamint nemzetgyűlési jegyzőkönyvek forrása Csizmadia Andor: *A forradalmi jogalkotás 1944-1945 - ben (a nemzeti bizottságok jogalkotó tevékenysége)*. Jogtudományi Közlöny, 1960. évi 4. száma; illetve Csizmadia Andor: *A nemzeti bizottságok állami tevékenysége 1944-1949*. idézett műve; valamint dr. Lukács Tibor idézett műve volt.

¹⁶⁷ Az *Nbr.nov 10. §-a* az Nbr. 15. §-át a 4. és 5. illetve 6. ponttal egészítette ki, hogy népellenes büntettségben bűnös az is, aki nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban), gyülekezet előtt elmondott beszédben vagy rádió útján huzamosabb időn át olyan állandó jellegű és folyamatos tevékenységet fejtett ki, amely alkalmas volt arra, hogy a fasiszta és a demokráciaellenes irányzatok elterjesztése és megerősítése végett vagy a faji és felekezeti gyűlölet felkeltése, illetőleg ébrentartása céljára a közfelfogást jelentős mértékben befolyásolja és az országra káros irányba terelje, illetve, aki a fasiszta és a demokráciaellenes törekvéseknek vagy a társadalom egyes rétegei üldözésének célját szolgáló hivatalos szerv, párt vagy társadalmi szervezet besúgójaként működött vagy annak számára adatokat szolgáltatott, valamint, aki a fasiszta és a demokráciaellenes uralmi rendszer hatalmi eszközeinek saját céljaira való felhasználásával szemérem, vagyon vagy személyes szabadság elleni bűncselekményt követett el. Az *Nbr.nov 12. §-a* értelmében az Nbr. 17. §-a hatályát veszítette s helyébe a következő rendelkezések léptek. *Népellenes büntettségben* bűnös az is (vagyis a népellenes vétség kategóriáját megszüntette), aki az Nbr. 15. § 2. pontjában meghatározott cselekmények elkövetését megakadályozni nem igyekezett, bár ez törvényes hatáskörében módjában állott volna, illetve, aki anélkül, hogy evégből vele szemben közvetlenül vagy közvetve kényszer alkalmaztatott volna, a németek által Magyarországon szervezett Volksbundba tagként belépett, vagy fasiszta, illetőleg demokráciaellenes pártban, szervezetben vagy alakulatban tisztséget vállalt, avagy tagként tevékeny működést fejtett ki, valamint, aki - az Nbr. 11. § 6. pontjának, illetőleg a 15. § 4. pontjának esetét ide nem értve - nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban), gyülekezet előtt, rádió útján vagy egyébként nyilvánosan népellenes vagy demokráciaellenes intézkedések meghozatalát sürgette vagy a meghozottakat feldicsérte. Az is népellenes büntettségben volt bűnös most már, aki kényszerű szükség nélkül a nép- vagy demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődött, aki magatartásával fasiszta- (nyilas-, német-, háború-) ellenes vélemény nyilvánítását akadályozta, aki az Nbr. 11., 13. és 15. §-

a halálbüntetés kiszabását fiatalok esetében, ha a tettek elkövetésekor már betöltötték a 16. életévüket (Nbr.nov 15. §). Másrészt kibővítette a halállal is büntethető háborús bűntettek körét (Nbr.nov 7. §), valamint módosította és kiegészítette a népbírók eljárására vonatkozó processzualis szabályokat is. Az anyagi jogszabályok körében immáron azon háborús főbűnösökkel szemben is alkalmazni lehetett a halálbüntetést, akik nem próbálták megakadályozni Magyarország háborúba való belesodródását, bár ezt megtehették volna, illetve akik közreműködtek olyan határozat elfogadásában, amelynek következtében a háború Magyarországra is kiterjedt. Ennek értelmében halállal büntethető volt az is, aki az 1939. évi háborúnak Magyarországra való kiterjedését vagy Magyarországnak a háborúba mind fokozottabb mértékben történt belesodródását vezető állásban kifejtett tevékenységével vagy magatartásával elősegítette, vagy azt megakadályozni nem törekedett, bár erre vezető közhivatali állásánál, politikai, közgazdasági, közéleti szerepénél fogva módja lett volna [Nbr. 11. § 1. pont (2) bek.], illetve aki mint a kormány, országgyűlés tagja, vagy mint vezető állást betöltő közalkalmazott, kezdeményezője, vagy, bár a következményeket előre láthatta, részese volt olyan határozat hozatalának, amely a magyar népet az 1939. évben kitört világháborúba sodorta [Nbr. 11. § 2. pont]. Mindezekon kívül az Nbr.nov 6. §-ának (2) bekezdése egy új, 6. pontot iktatott be az Nbr. 11. §-ának felsorolásába.¹⁶⁸

A népbíráskodással összefüggésben deklaráltak további rendelkezéseket az 5900/1945. (VIII. 5.) ME¹⁶⁹ valamint a 6750/1945. (VIII. 16.) ME sz. rendeletek¹⁷⁰ is. A most bemutatott rendeleteket az Ideiglenes Nemzeti Kormány hozta, és az Ideiglenes Nemzetgyűlés az 1945. évi VII. törvénnyel emelte törvényerőre¹⁷¹, méghozzá 1945. szeptember 16. napi kihirdetéssel. A törvény sajátos

aiban avagy az Nbr.nov 12. §-ában felsorolt cselekmények valamelyikére nézve - a Btk. 378. §-ának esetét kivéve - a Btk. 374. vagy 375. §-ában meghatározott bűnpártolást követett el, és végül, aki tudomással bírt arról, hogy valaki az Nbr. 11. § 5. pontja alá eső cselekménnyel kapcsolatos kivégzésnek vagy kínzásnak tettese vagy részese volt, és ezt a hatóságnak haladéktalanul fel nem jelentette.

¹⁶⁸ Ezen új előírás értelmében a fentiekben kívül háborús bűntett miatt az is halállal volt büntethető, aki nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban), gyülekezet előtt elmondott beszédben vagy rádió útján huzamosabb időn át olyan állandó jellegű és folyamatos tevékenységet fejtett ki, amely alkalmas volt arra, hogy az ország háborúba lépése, illetőleg a háború fokozottabb mértékben való folytatása érdekében a közfelfogást jelentős mértékben befolyásolja és az országra káros irányba terelje. Az Nbr.nov értelmében az imént részletezettekben kívül azon háborús bűntett is halálbüntetéssel lehetett sújtani, aki nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban), gyülekezet előtt elmondott beszédben vagy rádió útján a háború fokozottabb mértékben való folytatására izgatott, továbbá, aki valamilyen katonai jellegű alakulatnak személy vagy vagyontárgy ellen elkövetett erőszakos cselekményhez segítséget nyújtott, illetve, aki nem vezető jellegű cselekményével a nyilas mozgalomnak segítséget nyújtott a hatalom megszerzéséhez vagy megtartásához, avagy, aki e hatalom megszerzése után kapott kinevezés alapján a nyilas közigazgatásban vagy honvédelem keretében önként (életét fenyegető kényszerű szükség nélkül) fontos állást vállalt, illetve, aki a háborús hírverés szolgálatában jelentős szellemi munkát végzett [Nbr. 13. § 1., 2., 3. és 6. pont]. Ezekon kívül az Nbr.nov 8. § (2) bekezdése 7. pontként beiktatott egy új tényállást az Nbr. 13. §-ába. Eszerint az is háborús bűntett (és halállal is büntethető), aki bármilyen formában olyan tevékenységet fejtett vagy fejt ki, illetőleg mozdított vagy mozdít elő, amely a népek háború utáni békéjének vagy együttműködésének megnehezítésére vagy megbontására, avagy nemzetközi viszály előidézésére alkalmas. Ezzel az Nbr.nov a halálbüntetés lehetőségét kiterjesztette az összes háborús bűntetre, amelyet az Nbr. szabályozott.

¹⁶⁹ Ez a rendelet 1945. augusztus 5. napján lépett hatályba, és pusztán a *távollévő terhelt elleni eljárást* szabályozta. Ennek értelmében az ilyen vádlott ellen is le lehetett folytatni az eljárást, és ki lehetett szabni az ügyben akár halálbüntetést is. Azonban, ha az illető kézre került, nyilvános tárgyaláson mindenképpen ki kellett hallgatni, és ennek eredményéhez képest a továbbiakban már a korábbi (tehát az elítélt távollétében tartott) főtárgyaláson hozott (akár halálos) ítéletet (külön tárgyalás tartása nélkül is) is jóvá lehetett minden további nélkül hagyni, vagy új főtárgyalást is el lehetett rendelni.

¹⁷⁰ A közhivatalnokok munkafegyelmének fokozottabb biztosítása tárgyában kibocsátott rendelet.

¹⁷¹ 1945. évi VII. törvény 1.§ (1)

kodifikációs technikája szerint a jogszabály az alaprendeletet nem foglalta egységes szerkezetbe az utóbbi módosításokkal és kiegészítésekkel, hanem a törvényerőre emelés külön-külön, tudniillik az 1945. évi VII. törvénycikk I - IV. mellékleteiként történt.

Lényeges módosításokat tartalmazott még a népbíráskodással kapcsolatos egyes rendelkezésekről szóló 1947. december 31. napján kihirdetett 1947. évi XXXIV. törvény¹⁷² (a továbbiakban T.), valamint az ezt módosító, a katonai titok tekintetében elkövetett hűtlenségre vonatkozó hatásköri rendelkezésekről szóló 1948. évi XLVII. törvény¹⁷³ is.¹⁷⁴

8. A népbíróságok és népügyészségek megalakulásának körülményei

1945 januárja és májusa közt a budapestin kívül 24 népbíróságot állítottak fel¹⁷⁵ (időben az első a Szegedi Nemzeti Bizottság január 9. napi rendeletére felállított szegedi volt), de például a *Berettyóújfalui Népbíróság* csak létrejött, de nem működött. *Makón és Hódmezővásárhelyen* pedig egy ideig *népbírósági kirendeltségek* tevékenykedtek. Az igazságügy miniszter feladata volt annak eldöntése, nyilván elsősorban az ügyek számától függően, hogy egy-egy népbíróságon belül hány népbírósági tanács működjön. Az Nbr. szerint *minden törvényszéki székhelyen* népbíróságot kellett felállítani. Az igazságügyminiszter ugyanazon népbíróság keretén belül több tanács felállítását is elrendelhetette. A konkrét népbírósági tárgyalásokra azonban mindig az adott törvényszék vezetője jelölt ki alkalmas helyiségeket.¹⁷⁶

Minden népbíróság mellé (ha csupán egy tanács is működött) egy népügyészséget kellett szervezni. Így a népbírósági tanácsok száma országosan 50-60 lehetett, azonban pontos adat erről nem maradt

172 A népbíráskodással kapcsolatos egyes rendelkezésekről szóló 1947. évi XXXIV. törvény (T.) például tovább tágitotta a népbíróság hatáskörébe tartozó egyes bűncselekmények körét, szervezeti változásokat is eszközölt a népbírósági tanácsok összetételében, valamint a kivégzések módjáról rendelkező Nbr.nov 1. §-a szerint meghatározottakhoz képest („a halálbüntetést kötéll vagy golyó által, zárt helyen, de a nyilvánosság kizárása nélkül kell végrehajtani”) is alkalmazott néhány kisebb változtatást. Így például egyrészt előírta, hogy a halálbüntetést *elsődlegesen kötéll által*, ha pedig a kötéll általi végrehajtás akadályokba ütközik, golyó által [T. 1. § (1) bek.] kell végrehajtani, vagyis a kivégzés két megengedett módja közül a *népügyész* tetszőleges indítványozási, valamint a *népbírósági tanács* tetszőleges választási lehetőségét korlátozta, és az akasztás metódusának primátusát mondta ki. Másrészt pedig a kivégzésről kizárta a nyilvánosságot, bár lehetővé tette, hogy a népügyész bármely felnőtt személynek, konkrétan megnevezett és igazolt okból, engedélyezze a kivégzésnél való jelenlétet. A törvény a fellebbezést ugyan továbbra sem engedte meg, ám rendkívüli perorvoslatként jogszabálysértés esetén lehetőséget biztosított a vádlott számára *semmisségi panasz* benyújtására, amelyet a NOT bírált el [T. 19. § (2) bek.]. Végül a T. 30. § (1) bekezdése kimondta, hogy a kegyelmi kérvények elbírálására és az egyéni (eljárási és végrehajtási) kegyelem megadására a *köztársasági elnök* jogosult az igazságügyminiszter előterjesztése alapján (azaz ilyen előterjesztés nélkül nem).

173 Az említett törvény 1. §-a értelmében a T. 9. §-ának (1) bekezdése akként módosított, hogy a hűtlenségnek a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről szóló 1930:III. törvénycikk 60-64., 66. és 68. §-aiban (a hűtlenség szigorúbb büntetéséről szóló 1934:XVIII. törvénycikk 2-4. §-aiban) meghatározott büntettek, illetőleg vétségek miatt, amennyiben azokat katonai titok tekintetében követték el, úgyszintén az ennek a hűtlenségnek tettése vagy részese által a hűtlenséggel összefüggésben, különösen annak előmozdítása, vagy leplezése végett elkövetett egyéb bűncselekmény miatt a bűnvádi eljárás az egyébként polgári büntetőbíráskodás alá eső személyek tekintetében is a katonai büntetőbíráskodás körébe vonatott. Az idézett törvény 2. §-a szerint az előbb említett bűncselekményeknek mind a katonai, mind pedig a polgári személy elkövetői - amennyiben e deliktumok a büntetőbíráskodás körébe vonattak - kizárólag a *budapesti honvédtörvényszék* illetékességébe tartoztak.

174 Ebbe a fejezetbe Tóth J. Zoltán: *A halálbüntetésre vonatkozó magyarországi szabályozás a rendes és a rendkívüli büntetőjogban a II. világháborút követő években, valamint az államszocializmus első évtizedében.* (Miskolci Jogi Szemle, 3. évfolyam (2008) 1. szám) című munkája részben bele lett dolgozva.

175 Zinner Tibor: *Háborús bűnösök perei. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945-1949.* Történelmi Szemle 1985. 1. szám. 133. o.

176 Nbr. 37 - 38. §

fenn. A *Budapesti Népbíróság* hivatalosan 1945. március 6-án kezdte meg a működését.¹⁷⁷ Debrecenben, tehát a kormányzékhelyen csak 1945. március 29-én, a Déri Múzeum előadótermében tárgyalta először a *Debreceni Népbíróság*. 1945. március 14. napja a *Szegedi Népbíróság* első tárgyalási napja, a *Népbíróságok Országos Tanácsa* pedig március végén alakult meg, dr. Bojta Ernő Béla miniszterelnökségi államtitkár szervezésével, aki előbb a NOT bírója, majd később pedig az elnöke lett.¹⁷⁸

A népbíróságok nem tartoztak a rendes bírósági szervezetbe, a törvényszéki székhelyeken a rendes bíróságok mellett működő *külön bíróságokként, helyesebben tanácsokként* állították fel őket¹⁷⁹, így egy *ideiglenes különbíróságnak* tekinthetők inkább, létrehozásuk egyetlen célja a háborús bűnösökkel, fasisztákkal, nyilasokkal, a régi rend híveivel való leszámolás, illetve azok elszámoltatása volt. Az Nbr. emígy fogalmaz: „*az ideiglenes nemzeti kormány attól a szükségtől vezettetve, hogy mindazok, akik a magyar népet ért történelmi katasztrófa okozói, illetve részesei voltak, mielőbb elnyerjék büntetésüket, - az esküdtbírósnak törvényhozás útján való visszaállításáig a népbíráskodás megvalósítása tárgyában a következőket rendeli.*”¹⁸⁰

A „katasztrófa” jelző egyébként az akkori Magyarországon általánosan elismert és elfogadott volt, és a közhangulatot is híven tükrözte, ami nem csoda, hiszen a háború által elpusztított országban az embereknek egyszerűen nem is lehetett más érzésük és véleményük, ha körbenéztek a volt életük romjai között. „*Bár vádirat maga Budapest, maga az egész ország...*” írta nagyon találóan a korabeli napilap.¹⁸¹ Egyébként a preambulumban kitűzött célt a népbíráskodás 1946 márciusáig kizárólagosan követte. Ekkortól azonban a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló *1946. évi VII. törvény* értelmében - az ítéletábrák székhelyén - felállított

177 Azonban tényleges ítélezését már január végén megkezdte: „*A Budapesti Néptörvényszék, mint ítéldbíróság N.T. 1/1945. szám alatt 1945. február 3. napján hozta meg az első ítéletét. A Magyar Nép Nevében a bíróság Haynal Alajos vezérőrnagy, Rotyits Péter t. főtörzsőrmester és Szivós Sándor t. szakaszvezető ügyében ítélezett.*” Dr. Lukács Tibor: i. m. 80. o. Haynalt, mivel Argentínába szökött, távollétében ítélték halálra, a két keretlegényt pedig, akiket a 401. számú munkásszázad tagjainak sérelmére elkövetett 124 rendbeli gyilkosságban találtak bűnösnek, másnap akasztották fel az Oktogonon egy lámpavasra, nagy nyilvánosság előtt, miközben a németek Budáról tarackokkal löni kezdték a teret, valamint az Andrassy utat. A néptörvényszék elnöke dr. Major Ákos, ügyésze pedig dr. Szabó Ferenc volt.

178 A Budapesti Népbíróságon ítélező ismertebb bírák voltak: dr. Major Ákos, dr. Nagy Károly, dr. Molnár László, dr. Jankó Péter, dr. Gálfalvy István, dr. Pálosi Béla, dr. Jónás Béla, dr. Tutsek Gusztáv és dr. Olti Vilmos. A Népbíróságok Országos Tanácsán ítélező ismertebb bírák dr. Bojta Béla, dr. Várady Sándor, dr. Sarlós Márton, dr. Szabó Zoltán, dr. Boglutz László és dr. Szabó Mihály voltak.

179 Vagyis az ország valamennyi megyéjében és a fővárosban is működött legalább egy népbíróság, amelyeknek, az ügyszámtól függően, egy vagy több népbírósági tanácsa volt.

180 Lásd Nbr. preambuluma

181 *Szabad Nép* 1945. október 30. napi szám. Dr. Fenesi Ferenc népiügész dr. Bárdossy László népbírósági perében így fejezte be a vádbeszédét: „*Kérem a népbíróságot, szolgáltasson elégtételt az egész országnak, a magyarság egész közvéleményének. Szolgáltasson elégtételt ennek a teremnek láthatatlan közönsége felé. Jelen vannak itt azok a magyarok, akiknek semmi leszámolnivalójuk nem volt az orosz néppel, és mégis ott maradtak a Don mentén. Itt vannak a terem láthatatlan hallgatói körében azok a munkaszolgálatosok is, akik tizesével fagytak meg egy-egy reggelre az orosz pajtákból a táplálatlanságtól, kiéhezettségtől és ruhátlanágtól. Itt vannak azok a fiatal gyerekek is, akiket mint levették hurcoltak ki az országból, és akiket minden kiképzés nélkül bevetettek a németországi harctereken akkor, amikor már minden összeomlott. Ezek a fiatal gyerekek sohasem térnek vissza, s velük együtt kiesett az ország életéből egy nemzedék, amelyet pótolni nem lehet. Mindezek az emberek most itt vannak és elégtételt kérnek.*” Karsai Elek: *Ítélt a nép.* i. m. 72. o. Rajniss Ferenc nyilas miniszter népbírósági büntetőperében dr. Katona Jenő politikai ügyész pedig emígyen fogalmazott: „*A cikkek száza éppúgy vádolnak, mint a Dunába robbantott hidak, rombadólt épületeink és a halottak emlékezete.*” Uo. 138. o.

népbírószági különtanácsok (azaz tehát a népbírószági szervezeten belül felállított különtanácsokról volt itt szó) már egészen más szerepet töltöttek be. Egyre jobban a Magyar Kommunista Párt eszközeivé váltak a politikai ellenfelekkel való leszámolás szolgálatában. Dr. Major Ákos, a Budapesti Népbírószág, majd később a Népbírószágok Országos Tanácsa elnökének erre utaló megfogalmazásával élve: *„a népbírószágok malter volt a politikai építés téglái között.”*¹⁸²

Pritz Pál tollából a következők kerültek papírra: *„Az ország, a főváros romokban hevert, a hidak roncsai a Duna sodrát lassították. A hétköznapiok élete nehezen zökkent vissza kerékvágásába, a táplálkozás, ruházódás, lakhatás, a munka megindításának súlyos gondjai mindmegannyi akadályként tornyosultak. Az anyagi élet kárainál is sokkal fájdalmasabbak voltak az emberi életben esett mély sebek. Alig volt család, amely ne gyászolt volna valakit, ne kutatott volna eltűnt apa, anya, férj, feleség, gyermek után. A fájdalom indulatot szült, az égő fájdalom arra ösztönözte az értelmet, hogy az okokat, az azokat megtestesítő felelősöket keresse.”*¹⁸³

Bibó István egy perrel kapcsolatosan tett egy nagyon érdekes megállapítást, ami tulajdonképpen egy kritika volt, az azt kiváltó állapot azonban mégiscsak az imént említett közhangulatból eredeztethető véleményem szerint: *„(...) Ha egyszer valakiről komoly adat merül fel arra, hogy nyilas volt, nyilasok között forgolódott, nyilas tevékenységet fejtett ki stb., akkor nem különösen fontos, hogy milyen bizonyítékok azok, melyeknek alapján elítélik (...) Ha egyszer egy ilyen emberre nézve kialakul a bíróságnak, sértettnek és a hallgatóságnak az a meggyőződése, hogy bizonyosan nyilas volt, még ha nem is bizonyos, hogy mit követett el, akkor ilyen feltételek között mind a védelem, mind a vád tanúi egy olyan lélektani és közösségi atmoszférába kerülnek, melyben a biztos tényeken való megingás és a homályos tényekre való feltűnő emlékezés egymást kiegészítve haladnak a legsúlyosabb ítélet felé, s az ellenbizonyítás csaknem lehetetlen vagy tiszta véletleneken múlik.”*¹⁸⁴

Idézek még egy igazságügyminiszteri megbízott jelentéséből, aki a Soproni Népbírószág felállításában segédkezett: *„A népbírószág készen áll arra, hogy azokra a háborús bűnösökre, akik hazánk jelenlegi szörnyű romlását előidézték, s nemzetünket ezeréves történelme során ért eme legsúlyosabb katasztrófának okozói voltak, a törvény teljes szigorával lesújtson.”*¹⁸⁵

Vagy itt egy másik példának való gondolat, Zala vármegye főispánjától: *„El kell távolítanunk közülünk a nemzetnek bűnös férgkeit, mert a felszabadulásunk csak úgy lehet teljes. Úgy lehet*

182 Dr. Major Ákos: *Népbírószágok - forradalmi törvényesség. Egy népbíró visszaemlékezései.* Minerva, Budapest 1988. 371. o.

183 Pritz Pál: i. m. 2. o.

184 *Kritika* 1994/12. szám: „Egy politikai per 1949-ben, ahogy Bibó István látta.” Bibó István levele az igazságügyi miniszterhez 1949. május 9-én (közli Kenedi János).

185 001310 - 1945. május 12. IM. IM. Irattár (közli: dr. Lukács Tibor i. m.)

maradandó, ha tőlük örökre megszabadulunk. Ki tehát a germánokkal, ki azok cinkosaival (...) Minden megalkuvás, gyengeség csak merésszé, vakmerőbbé teszi őket (...) Nem leszünk könnyөрületesek, mint ahogy ők sem voltak.”¹⁸⁶ És mindezt egy főispán tollából.

Jaross Andor volt belügyminiszter a népbíróság előtt a zsidók deportálásáért való minden felelősséget, a rendeletet megszővegező Endre Lászlóra és Baký Lászlóra hárított, akik azt pedig a németekre próbálták meg továbbtolni. Találóaп jegyzi meg erre a jelenségre a korabeli napilap, hogy „a háborús bűnösök egymásra hárítják a felelősséget: mindnek igazа van, mindegyik bűnös.”¹⁸⁷

Vagy: „Azok után a csapások után, amelyek ezt az országot érték, nem nyúlhatunk enyhe kézzel a dolgokhoz. Drákói szigorral vigyük keresztül a munkatáborra vonatkozó elgondolásunkat. Mindenki, aki részt vett ezekben a machinációkban, érezze bűnét.”¹⁸⁸

Végül: „Nem vagyunk bosszúállók, de nem engedhetjük meg magunknak, hogy a katasztrófa előidézői mentesüljenek megérdemelt büntetésük alól. Az elkövetett bűnöket meg kell torolnunk.”¹⁸⁹

Egyébiránt a témával foglalkozó kevés jogász szakember is megosztott a népbíróságok pontos definiálása, a bírósági rendszerünkben való elhelyezésének megfogalmazása kérdésében, pláne úgy, hogy némelyikük az egypártrendszer árnyékában fogalmazta meg álláspontját. Lukács Tibor, a témakör egyik legjobb ismerője, *rendkívüli különbíróságokként* említi őket. Moór Gyula, 1945. június 17-én tartott, „A népbíróságról és az esküdtszékéről” című előadásában - figyelemmel az Nbr. preambulumára¹⁹⁰ - azt fogalmazta meg, hogy a népbíróság nem esküdtbíróság. A két intézményt összehasonlítva a különbséget abban látta, hogy a népbíróság tulajdonképpen egy igazságügyi intézménynek politikai célra való felhasználása, míg az esküdtbíróság - esküdtszék egy politikai gondolatnak (tudniillik annak, hogy a bírói hatalomban a nép is részesedni tudjon) az igazságszolgáltatás céljaira való hasznosítása.¹⁹¹ Lukács szerint ez a megállapítás tetszetős ugyan,

186 *Új Zala* 1945. április 28. napi szám (I. évfolyam 1. szám): „Felszabadultunk” című vezércikk.

187 *Szabad Nép* 1945. október 30. szám

188 Lásd a Salgótarjáni Nemzeti Bizottság 1945. március 23-ai jegyzőkönyvét

189 1945. szeptember 11. Az *Ideiglenes Nemzetgyűlés* 6. ülése. Idézet Kovács Kálmán államtitkár beszédéből. Ehhez hasonlóan fejezte ki magát Marosán György politikai ügyész is 1946. március 19. napján, a Sztójay-kormány népbírósági büntetőügyében tartott vádbeszédében (a perben a néppügyész dr. Óhidy Lajos volt): „Szükségesnek tartom, hogy ezzel a perrel kapcsolatban kihangsúlyozzam: a bíróságnak nem szabad kíméletesnek lennie, két okból nem szabad kíméletesnek lennie. Először is azért, mert azok, akik a vádlottak padján ülnek, senkivel szemben sem gyakoroltak kíméletet, másodsor pedig azért, mert minden államrendszernek, különösen akkor, ha a magyar nép érdekeit és fejlődését szolgálja, kötelessége kíméletlenül kigyomlálni, kiirtani a nép testéből azokat, akik a nép és az ország ellen bármit is elkövettek vagy hajlandók később elkövetni.” Karsai Elek: *Ítéł a nép*. i. m. 175. o.

190 Amely preambulumban a jogalkotó kifejti, hogy „az esküdtbíróságnak törvényhozás útján való visszaállításáig a népbírászkodás megvalósítása tárgyában a következőket rendeli el”, és ez azt a látszatot is keltheti, hogy a népbírászkodás megvalósítójaként az esküdtbíróságokat képzeli el, és a népbíróságok csak ezek visszaállításáig működnek. Így, ezzel a gondolatmenettel tulajdonképpen azt is megállapíthatjuk, hogy az esküdtbíróság és a népbíróság egymáshoz nagyon hasonlatosak, majdhogynem egyenlők (de mégsem!), egyikből (tudniillik a népbíróságból) következik a másik (vagyis az esküdtbíróság, mint elérni kívánt cél, azaz a népbíróság csak ennek visszaállításáig, és mint egyfajta előszervezet működik), hiszen mindkét szerv (a szakbíró irányítása és felügyelete mellett, de annak kizárásával) a vádlott bűnösségéről hivatott dönteni, csak az esküdtbíróságok esetében általában a hivatásos szakbírák szabták ki a konkrét ítéletet, míg a népbíróságok esetén mindig maguk a népbírók.

191 Berend György: *A népbírászkodás*. Acta Universitatis Szegediensis, Szeged 1948. 129. o.

de nem kellően alapos. Szerinte ugyanis bizonyos mértékig az esküdtbírósról is elmondható ugyanaz, amit Moór a népbírósról mondott, vagyis egy igazságügyi intézménynek politikai célra való felhasználása. Viszont a népbíróagra is érvényes az esküdtbírósról tett megállapítása, azaz egy politikai gondolatnak az igazságszolgáltatás céljaira való hasznosítása.¹⁹² Lukács szerint a népbíróági jog arra az elvi álláspontra helyezkedett, hogy *a népbíróság rendkívüli különbíróság*.¹⁹³

Én a magam részéről dr. Major Ákos, a Budapesti Népbíróság bírása okfejtését érzem a legtalálóbbnak, vagyis a preambulum helyett inkább magában a rendeletben, annak paragrafusai között, illetve azok elemzésével kell keresni a megoldást. Major, aki több háborús főbűnös bírása is volt, az 1945. november 2. napján, dr. Bárdossy László volt miniszterelnök büntetőügyében meghozott és kihirdetett halálos ítélet *indokolásában* a lényegét tekintve a következőket fejtette ki. A magyarországi népbíróságokat a fentebb már említett, Moszkvában megkötött fegyverszüneti egyezmény 14. pontja alapján, e szerződésben vállalt nemzetközi kötelezettség teljesítése céljából *kellott* megvalósítani.¹⁹⁴ A törvényerőre emelt *Nbr. 20. §-a* szerint a 11., 13., 15. és 17. §-okban meghatározott bűncselekmények feletti ítélkezés a népbíráskodás elé tartozik. A 2. § szerint pedig a népbíróság jogköre kiterjed a polgári egyénekre és a fegyveres erő tagjaira is, ideértve a rendőrséget és a csendőrséget is, valamint a magyar állam területén elfogott, vagy a magyar államnak kiadott egyénekre, tekintet nélkül azok állampolgárságára. Major megfogalmazta, hogy a törvényhozó intenciója szerint az összes háborús és népellenes bűncselekmény elbírálása, függetlenül a tettes személyétől, beosztásától vagy rangjától, kizárólag (!) a népbíróság hatáskörébe tartozik. Vagyis jogköre kiterjedt a miniszterekre is, szemben az 1848. évi III. tc. rendelkezéseivel, ami ekkor egyébként még hatályában fenntartott volt.¹⁹⁵

Azaz a népbíróági rendeleteket törvényerőre emelő jogszabály (1945. évi VII. törvény) *kivételes erejű és speciális* (amely kivételes történelmi időben, helyzetben és módon keletkezett) volt, amely specialitása révén különleges hatásköri szabályokat állapított meg. Ezért az általa konstruált *sui*

192 Dr. Lukács Tibor: i. m. 289. o.

193 Dr. Lukács Tibor: i. m. 100. o.

194 Hasonló véleményen volt az Ideiglenes Nemzeti Kormány is: „A háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonását a nép egyöntetű kívánsága és a fegyverszüneti egyezmény egyaránt megköveteli.” 1945. szeptember 11. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 6. ülése. Idézet Kovács Kálmán államtitkár beszédéből.

195 Ezek szerint „a miniszternek vád alá való helyzetetését az alsótábla, szavazatainak általános többségével rendeli el.” (33. §) „A bíraskodást a felsőtábla által, saját tagjai közül titkos szavazással választandó bíróság nyilvános eljárása mellett gyakorolandja, és a büntetést a vétséghez aránylag határozza meg.” {34. § (1)} Ez a törvény, bár majd száz éves volt, függetlenül a gyakorlati értékétől, jogilag élt, érvényes és hatályos volt. Megjelent új törvényalkotásunkban is, mint élő és hatályában kifejezetten fenntartott, alkalmazandó jogszabály, méghozzá az 1945. évi XI. törvényben. „A miniszterek felelősségre vonása felől az 1848:III. törvénycikkben meghatározott esetekben a Nemzetgyűlés határoz. A bíraskodást a Nemzetgyűlés tagjaiból az említett tc. 34. §-ának értelemszerű alkalmazása szerint szervezett bíróság gyakorolja.” {1945. évi XI. törvénycikk 14. § (2) - a törvény egyébként 1945. december 16. napján lépett hatályba} E jogszabályról Beér János és Csizmadia Andor is megállapították, hogy „ez a nemzetgyűlés által alkotott első törvény, és egyben az első olyan törvény, amely átfogóbban tárgyalja az állam alapintézményeit. (...) A minisztériumot illetően - elvi alapjaiban - az 1848:III. tc.-ből indul ki.” Lásd: Beér János - Csizmadia Andor: *Történelmünk a jogalkotás tükrében. Sarkalatos honi törvényeinkről 1001 - 1945.* Gondolat Kiadó, Budapest 1966. 572. o.

generis bűncselekményekre (azaz a háborús és népellenes bűncselekmények) nézve az 1848. évi III. tc. kivételező szabályai nem voltak alkalmazhatók. A háborús vagy népellenes bűncselekményt elkövető bármely személy fölött csak és kizárólag a népbíróság ítélkezhetett. Vagyis az elkövető személye, vagy bármely más szempont egyáltalán nem jött figyelembe akkor, ha az elkövetett bűncselekmény háborús vagy népellenes bűntett volt. Ugyanis ebben az esetben minden az 1945. évi VII. törvénynek volt alárendelve.¹⁹⁶ A népbírósági jog és ítélkezési gyakorlat mindvégig következetes volt abban, hogy a háborús és népellenes bűncselekményeket elkövető miniszterekre a kivételes szabályok nem vonatkoztak e bűncselekményeik elbírálása tekintetében, ugyanis ők éppen a háborús és népellenes bűncselekményeik okán (értsd: miatt) tartoztak a népbíróságok hatáskörébe, hiszen az e bűncselekmények elkövetői felett *kizárólag* a népbíróságoknak volt hatásköre és illetékessége.¹⁹⁷ Vagyis az egységes népbírósági álláspont szerint a volt kormánytagok esetében valóban él az 1848. évi III. törvénycikk, *kivétel* az általuk elkövetett háborús és népellenes bűncselekmények eseteit. A hatályos népbírósági jog is egyértelműen megfogalmazta, hogy az összes háborús és népellenes büntettek, akár polgári, akár katonai személyek, a népbíróság ítélkezési körébe vonattak {*Nbr. 11. § 2.*}. Nem kivétel tehát ez alól az az eset sem, ha a mondott cselekményeket valaki, mint a kormány tagja követte el, annál kevésbé, mert a népbírósági jogban a háborús és népellenes büntettek alanyaként több esetben szerepelt a kormány tagja. A tekintetben is részletes volt a népbírósági rendelet, hogy megjelent „*a nyilas kormányzatban*” {*Nbr. 11. § 4.*} meghatározás is, holott valójában a nyilas hatalomátvételt nem tekinthetjük legitimnek, sőt, már a német megszállás után megalakuló kormányokat sem.

Egy népbírósági ítélet ezek alapján vonta le a következő megállapításokat: „*A népbíróság tehát törvény által felállított külön (kivételes) bíróság, melynek hatáskörét, időbeli és területi hatályát új jogszabályok határozzák meg, úgy azonban, hogy csak az ezekkel ellenkező anyagi jogi és eljárásjogi szabályok helyezték hatályon kívül a népbírászkodás körében, míg az egyéb törvényes rendelkezések megfelelően alkalmazandók. (...) Az 1880. évi XXXVII. törvénycikk 6. §-ától eltérőleg a 81/1945. M. E. számú rendeletben a miniszterek büntetőjogi felelősségre vonásáról szóló 1848. évi III. törvénycikk 32 - 36. §-ai nem tartattak fenn, ebből is arra kell következtetni, hogy a népbíróság a háborús és népellenes büntettek tekintetében a minisztereket illetően is hatáskörrel bír.*”¹⁹⁸

196 Lásd ezt a NOT. I. 1348/1946/9. számú ügyirat indokolásában is.

197 Éppen úgy, ahogy a népbíróságoknak *nem volt* hatásköre a köztörvényes (rablás stb.) bűncselekményekkel összefüggésben, hacsak azok nem álltak halmazatban a háborús és népellenes cselekményekkel.

198 Budapesti Népbíróság Nb. 3953/1945-11. (1945. november. 23. Az ügyet a Nagy-féle tanács tárgyalta.) valamint ide lásd még: NOT. 304/1946. 18.

Tehát a vádlottak azon kétkedésére, hogy a népbíróságoknak van-e illetékességük velük szemben eljárni, a büntetőtanácsok általános érvénnyel fogalmazhatták meg, hogy a háborús és népellenes büntettek ügyeinek elbírálása kizárólag a népbíróság hatáskörébe tartozik. Vagyis *nem* az elkövető személye volt a döntő, *hanem* az elkövetett cselekmény. Ha az ugyanis háborús vagy népellenes büntett volt, akkor az elkövetője felett csakis a népbíróság ítélezhetett.¹⁹⁹ Ezen indokok miatt volt a népbíróságoknak hatásköre minden háborús és népellenes büntettes vádlott felett.

Ehhez én a következő megjegyzést fűzném még hozzá. Az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt Nbr. illetve az azt módosító és kiegészítő rendeletek egyértelműen, és kivételt nem tűrően a népbíróság ítélezése alá vonták az e rendeletekben szabályozott háborús és népellenes büntettek elkövetőit. Hogy e háborús és népellenes büntetteket a terheltek mily minőségben követték el, az véleményem szerint már abszolút közömbös, és ez szerintem vitás annál kevésbé sem lehet, minthogy az *Nbr. 11. § 2. pontjában* meghatározott háborús büntettnek, de ugyancsak a *15. § 1. pontjában* részletezett népellenes büntettnek *tényállási eleme éppen az, hogy tudniillik az elkövető a magyar kormány tagja kellett, hogy legyen.* Vagyis a rendelet megalkotói úgy döntöttek, hogy a népbíróság útján vonnak felelősségre mindenkit, aki háborús vagy népellenes büntettet követett el, arra tekintet nélkül, hogy mi volt az elkövető elkövetéskori közjogi állása.

A témakör lezárásaként idézném még *dr. Major Ákos* nagyon érdekes megjegyzését arra a vádlotti kijelentésre nézve, hogy a bíróság tagjai nem tagjai a Nemzetgyűlésnek, ezért szintén nem lehetnek illetékes bírái a vádlottnak, méghozzá a már ismertetett *1848. évi III. törvénycikk* értelmében. Major először a vádlott észrevételére reagálva ismételten kifejtette, hogy a háborús bűnösök felett csak a népbíróság jogosult ítélezni a népbírósági jog szerint, ezért itt az 1848. évi III. törvénycikk egyáltalán nem eshet latba. De utána azt is kifejtette, hogy mivel az ítéletet kimondó népbírák a Nemzetgyűlésben és a kormányzatban képviselt öt koalíciós politikai párt kiküldöttjei, ezért tulajdonképpen jelen van a tárgyalóteremben a törvényhozó Nemzetgyűlés is.²⁰⁰

Ezek után valóban elmondható, hogy *a népbíróság a törvény által felállított külön, illetve kivételes bíróság*, amelynek jogkörét, hatáskörét stb. új jogszabályok határozták meg oly módon, hogy a népbíráskodás körében az ezekkel ellenkező anyagi és eljárási szabályok hatályon kívül helyeztetek, míg az egyéb törvényes rendelkezések megfelelően alkalmazandók voltak.²⁰¹ Ehhez képest a népjogészség pedig tehát, egy csak a népbíróság mellett működő, illetve csak ahhoz, mint

199 Így például, az *Nbr. 11. § 2. pontja* alapján háborús büntettes volt az is, aki, mint a volt magyar kormányok tagja, részese volt olyan határozatok meghozatalának, amelyek Magyarországot a háborúba sodorták.

200 Lásd: Budapesti Népbíróság Nb. I. 3557/1945/30. (1945. november 2.) valamint NOT. I. 2946/1945/53. (1945. december 28.)

201 Pritz Pál: i. m. 241. o.

viszonyítási alaphoz képest vizsgálendő, *különös, kivételes és ideiglenes* vádlói szerv volt.

A vizsgált kérdést tovább kutatva nézzünk meg az alábbiakban a népbíróságok *jellegéről* is egy tetszetős, korabeli jogászi okfejtést a *Magyar Jogászok Szabad Szakszervezetének Büntetőjogi Bizottságától*, amely bizottság a megállapításait 1945. november 2. napi ülésén határozatba is foglalta. Az ülés napirendjén elsősorban a Bárdossy perben előtérbe került miniszteri büntetőjogi felelősség, valamint a népbíróságok hatáskörének problematikája szerepelt ugyan, de ezzel párhuzamosan helyet próbált keresni a népbíróságoknak a magyar jogrendszerben, és amelynek résztvevőiben, szerkesztőiben az Nbr. preambuluma ellenére fel sem merült az esküdtbíróság gondolata, fogalmi problematikája.

A határozat a lényegét tekintve a következőket állapították meg a jogász bizottság tagjai. A *népbíróság a nemzetközi büntetőhatalom delegált fóruma*. Figyelemmel a krími és a potsdami konferenciák megállapodásaira, valamint a moszkvai fegyverszüneti egyezményre, megállapítható, hogy a népbíróság természetesen magyar bíróság, de nemzetközi kötelezettségeinek teljesítése körében, mint az *államközi büntetőhatalom delegált fóruma* végzi működését. Nemcsak a magyar háborús bűnösök ügyében ítélezhetik, hanem a *forum delicti commissi* elve alapján mindazok ügyében is, akik magyar területen követtek el háborús vagy népellenes deliktumot, akiket itt fogtak el, vagy akiket a Szövetséges Hatalmak nekünk kiszolgáltattak. Érvként fogalmazták meg azokat a lényeges különbségeket, ami a *háborús bűncselekmény* és a *politikai bűncselekmény* klasszikus fogalma között felismerhető. A korabeli, illetve a régi értelemben vett politikai bűncselekmény valamely állam fennálló politikai rendjét, alkotmányos, társadalmi berendezkedését, állami főszerveit támadta, illetve akarta megváltoztatni. Ebből következik, hogy ez a bűncselekményfajta más államokat nem érintett. Ezért is szoktak a politikai bűncselekmények elkövetőinek más államok politikai menedékjogot adni. A háborús bűncselekmények viszont *nemzetközi jellegűek*, amelyeknek *kollektív jogtárgya* az emberiség békés együttélésének rendje, amelyet a támadó háború alapjaiban rendít meg. Mivel e bűncselekmények kriminális tartalma abszolút és univerzális, valamennyi államot érinti közvetve vagy közvetlenül, ezért tehát a politikai menedékjogosultság helyébe az ilyen büntettesek elleni közös küzdelem, a kölcsönös kiadatási kötelezettség lép.²⁰²

Lukács ezt az okfejtést tévesnek tartja. Szerinte kétségtelen - mivel a határozat *államközi büntetőhatalomról* szól - hogy a Londoni Egyezmény alapján felállított nemzetközi törvényszékek ilyen államközi büntetőhatalmat testesítettek meg, azonban a magyar népbírósági jogra és népbírászkodásra ez nem állítható. Kifejti, hogy a háborús és népellenes bűncselekmények valóban

202 A határozatot lásd: *Népbírósági Közlöny* I. évfolyam 1. szám (1945. november 8.) 13 - 15. o.

nemzetközi jellegűek, és az ellenük való fellépés jelentősége is messze túlmutat egy-egy állam érdekein. A magyar népbírói jog azonban a fiatal magyar állam *belső joga* volt, és az is maradt. Jogalapját és hatékonyságát az új rend és az új állam erejében kell keresni, és nem szabad azokat valamiféle államközi, vagy nemzetközi büntetőhatalomból származtatni. Egészen más kérdés az, hogy a magyar népbírói jog megalkotásával és a népbírói gyakorlattal nemzetközi kötelezettségeinket is teljesítettük. A magyar népbírói így tehát nem a nemzetközi büntetőhatalomnak, hanem a népi demokratikus forradalom során megszületett néphatalomnak, illetőleg e néphatalom államának volt „delegált fóruma”.²⁰³

Lukács gondolatmenete természetesen tetszetős, de véleményem szerint nem mindenben pontos. Hiszen súlyt, egy általános keretet, és elsősorban kötelezettséget a népbíráskodáshoz (maga a megfogalmazás is szerintem irreleváns annyiban, hogy bárhogy hívhatták volna ezeket a büntetőtanácsokat, a tevékenységük, vagyis a háborús bűnösök felelősségre vonása a lényeges) a moszkvai fegyverszüneti egyezmény 14. pontja adott. Hiszen ezáltal a jogszerűen megkötött, nemzetközinek minősülő - és mint legyőzött, békét kérő országra egyértelműen kötelező - szerződés által kötelezővé vált Magyarország számára a háborús bűnösök felelősségre vonásában való, minimálisan a közreműködés. Vagyis a nemzetközi szerződés - ami, mint általában a nemzetközi szerződések, a „*rebus sic stantibus*”²⁰⁴ és a „*pacta sunt servanda*”²⁰⁵ klauzulák mellett (szerint) jött létre - kötelező ereje miatt *kellett* Magyarországnak eljárnia a háborús bűnösökkel szemben, ami értelemszerűen jelentette ezek után jogszabályok megalkotását (akár visszaható hatállyal is, hiszen máshogy nehéz lett volna a felelősségre vonás egyes esetekben), valamint az azok alapján eljáró, e büntetőügyekben ítélező bírósági szervezet megteremtését is.

Azaz én úgy látom, hogy pont a fordítottja igaz annak, amit Lukács megfogalmazott, azaz *nem másodsorban* volt jelentős az, hogy a népbíráskodás megvalósításával eleget tettünk nemzetközi kötelezettségeinknek is, hanem a nemzetközi szerződés által született (születhetett) meg a jogszabály a népbíráskodásról, ami eztán államunk *belső joga* lett, valamint jöttek létre a népbíróságok, amik ezután ítéleztek a háborús bűnösök felett. És a nemzetközi szerződés elsősége volt az oka annak, hogy az ekkor hatályos nemzeti jogszabályok, a *belső jogunk* csak annyiban volt alkalmazható, amennyiben ezek nem ütköztek a vállalt nemzetközi kötelezettségeinkkel, jelen esetben a moszkvai fegyverszüneti egyezmény 14. pontjával. Ezért volt eleve bukásra ítélve minden olyan próbálkozás, ami a joghatóság-hatáskör-illetékeség hármását kérdőjelezte meg, vagy

203 Dr. Lukács Tibor: i. m. 291. o.

204 „ilyen körülmények között” vagy „így állván a dolgok”, tehát a szerződés megkötésekor fennálló pillanatnyi, adott körülmények, amire figyelemmel köttetik tulajdonképpen a szerződés.

205 „a paktumok tiszteletben tartandók”

próbálta cáfolni valamilyen értelemben.

Összegezve tehát, a moszkvai fegyverszüneti egyezmény 14. pontja, és ennek a nemzeti jogban való kihirdetése²⁰⁶ volt az alapja minden további népbíróági eljárásnak, háborús és népellenes bűnelkövetők felelősségre vonásának, ami pedig emígyen jogszerű volt, és egyben nemzetközi kötelezettség is volt, aminek az elvi alapját a nemzetközi szerződés - ebben az esetben ráadásul egy fegyverszüneti egyezmény, amiben a fegyverszünetet, a totálisan legyőzött pozíciójából Magyarország kérte a Szövetséges Hatalmaktól, közelebbről pedig a gyakorlati katonai tevékenységeket kifejtő Szovjetuniótól - elsődlegességének elve teremtette meg.²⁰⁷

9. A népbíróági rendszer működése

A működés bemutatásánál - sajátosan - a *Népbíróságok Országos Tanácsa* működésének ismertetésével fogom kezdeni ezt a fejezetet. Ezután a *jogorvoslati lehetőségekről*, majd az *ügyvédekről* és a *népügyészségről* lesz szó. Utolsóként fogom részletezni az *elsőfokon eljáró népbíróági tanácsok*, vagyis a klasszikus értelemben vett *népbíróóságok* működését.²⁰⁸

9. 1. A Népbíróóságok Országos Tanácsa

Az illetékes népbíróóság ítélete ellen (ami tulajdonképpen az elsőfokú ítéletként fogható fel) az Nbr.

53.§-a szerint jogorvoslatra, tudniillik fellebbezésre (ami itt perorvoslatot jelent²⁰⁹) volt lehetőség,

206 1945. évi V. törvény 2.§ (14)

207 Hans Kelsen nagyon találóan magyarázta a nemzetközi jog felsőbbrendűségét. Kelsen egyrészt a pozitív jogrend érvényességét - az *Adolf Merkllel* közösen kidolgozott - a joglépcsőelmélettel (a normapiramis elmélete) magyarázta. Eszerint a jog egész normatív rendje egy *hipotetikus alapnormára* (Grundnorm) épül, amely az emberek közötti együttműködést írja elő. Minden jogi norma érvényessége egy magasabb fokú normából fakad, az így létrejövő jogforrási hierarchia csúcsán pedig a hipotetikus alapnorma áll, amely tehát minden jogszabály érvényességének az alapja. Ez az alapnorma nem vezethető le más normából, de belőle vezethető le az összes többi jogi norma tehát. A kötelező ereje nyilvánvaló, tudniillik, mert ilyennek vélelmezik, vagyis nem jogi eljárás alapján (során) jön létre. Érvényesnek van feltételezve, azért ugyanis, mert az ilyen feltételezés nélkül egyik emberi cselekmény sem lenne joginak tekinthető. A jog érvényessége így túlnó az egyes nemzeti jogrendszerek keretein, és ebből fakad a nemzetközi jog alapelvének (pacta sunt servanda) egyetemes érvényessége, de egyben a nemzetközi jog elsőbbsége a belső állami joggal szemben is. Erre épülnek tehát az egyes nemzetek, a különböző államok alkotmányai, törvényei és egyéb tételes jogszabályai, igazságszolgáltatási aktusai, valamint az igazságszolgáltatás (jogalkalmazás) „individuális” normái, úgymint a bírói ítélet, szerződés, jogügylet stb. Összefoglalva tehát, Kelsen és a *normativista iskola* más képviselői, mint *Verdross* vagy *Kunz* szerint a normapiramisban a hipotetikus alapnorma után következő pacta sunt servanda alapozza meg a nemzetközi jogot, úgymint annak felsőbbrendűségét és a hatalmát is, mely azután meghatározza a nemzeti jogrendszerek szabályozása alá eső területeket. A *par excellence* pozitívizmusnak minősülő tiszta jogtanból, melyről Kelsen sem állította azt, hogy visszatükrözné a jog totalitását, eltűnik az államok akarata, mint a nemzetközi jog alapja (vagyis Kelsené szerint az állami akarat itt egyáltalán nem releváns tényező, minthogy nem is létezik az e vizsgálati síkon való elemzéskor). De a *voluntarista* felfogás - ami azt hirdeti, hogy a nemzetközi jog szabályai az államok akaratából jönnek létre - sem kívánja a legfontosabb kérdést feltenni. Tudniillik, hogy valóban az államok szabad akaratából keletkeznek-e a nemzetközi jog különböző szabályai, vagy éppen ellenkezőleg, erre a szabad akaratra különböző kényszerek hatnak, azt tehát egyéb tényezők befolyásolják. Erről a témáról lásd bővebben: Bruhács János: *Nemzetközi jog I. Általános rész*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest - Pécs 2008., 2009. valamint Visegrády Antal: *Jog- és állambölcsélet*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest - Pécs 2003.

208 Itt jegyzem meg, hogy a tanulmányban bemutatott büntetőügyek vádlottjai és elítéltjei közül teljes névvel csak azokat a személyeket említtem (annak ellenére, hogy a levéltárakban általában használt 60 év védelmi idő már eltelt, így például a levéltári anyagok kutatásához már támogató állásfoglalás sem volt szükséges - *Káli Csabának*, a Zala Megyei Levéltár igazgatóhelyettesének a közlése), akiket a népbíróóság halállal, vagy életfogytiglani fegyházbüntetéssel büntetett. A tanulmányban bemutatott népbíróági büntetőügyek forrása a saját kutatásaim mellett elsősorban *dr. Lukács Tibor* idézett műve volt.

209 Perorvoslatoknak a bírósági szakban érvényesülő jogorvoslatokat nevezzük. A bíróság valódi vagy vélt, jogi vagy ténybeli hibáinak kiküszöbölésére szolgálnak. A perorvoslat tehát szűkebb fogalom a jogorvoslathoz képest, ugyanis *minden perorvoslat jogorvoslat*, de *nem minden jogorvoslat perorvoslat*. Példának okáért, napjainkban a nyomozások során általában *panasszal* lehet élni, például egy valamilyen okból sérelmezett nyomozati cselekmény ellen. A panasz ilyenkor jogorvoslat, de mivel nem a bírósági, hanem a nyomozási szakban érvényesül, ezért nem perorvoslat. Egyébként az elsőfokú bíróság eljárása során előfordulhatnak: 1. *error in iure* (anyagi törvénysértések), 2. *error in procedendo* (alaki, azaz eljárási

ami jogosultság, mint alább látni fogjuk, nem volt automatikus és teljes körű. A fellebbezéseket, és a kegyelmi kérelmeket a *Népbíróságok Országos Tanácsához* (Nbr. 56 - 62. §), mint az egyfokú fellebbezési lehetőség elbírálására jogosult szervhez kellett benyújtani. A NOT tulajdonképpen a népbíróságok másodfokú, fellebbviteli szerve volt, és *öttagú tanácsokban* (amely tanácsok az öt koalíciós párt²¹⁰ országos vezetősége által delegált, bírói és ügyvédi képesítéssel is rendelkező, állandó tagságú hivatásos szakbírákból álltak), legtöbbször a Parlamentben ülésezett. Lényeges, hogy míg az Nbr.nov 19. §-a a *Szakszervezeti Tanács* küldöttjével bővítette ki a népbírósági tanácsokat, addig viszont a NOT tanácsokban ők nem kaptak helyet. A NOT tanácselnökeit az öt kiküldött közül az igazságügyminiszter bízta meg. Dr. Bojta Béla, NOT tanácselnök, majd NOT elnök megfogalmazásával élve, a „*NOT tagjai hivatásos bírák, kúriai bírói rangban. Jogászok mind, erre a tisztre alkalmasnak látszó ügyvédek és kiválónak bizonyult régi bírók.*”²¹¹ A NOT tanácstagok megbízatása, ellentétben a népbírák megbízatásával, nem volt visszavonható, vagyis a NOT tanácsok delegáltjait nem lehetett visszahívni.

Az Országos Tanácsot a népbíróság (itt értsd mindig elsőbíróságként) ítéletében foglalt tényállások *elvileg kötötték*²¹², tehát nem módosíthatta a népbíróság ítéletében megállapított tényállást, további bizonyítást sem folytathatott le, és a bizonyítékokat sem mérlegelhetette az eljáró népbíróságtól eltérően. Maga a másodfokú eljárás elvi lépései, egy ügy felülvizsgálata pedig megegyezett a korábbi hasonló fellebbezési eljárásoknál tapasztaltakkal, azaz egy korábbi másodfokú ítéletábrai vagy kúriai eljárással (Az Nbr. is ekként rendelkezett, sőt, nem eléggé egyértelműen, ami, mint az mindjárt látható lesz, egy eldöntendő helyzetet teremtett, tudniillik, hogy az *ítélőtáblai*, vagy pedig a *kúriai* eljárási szabályok alkalmazandók e megfelelően?). Ha azonban a népbíróság ténymegállapításai olyanok voltak, hogy azok alapján a felülvizsgálat nem volt eszközölhető, mert a népbíróság *tévedésből* vagy *jogi állásfoglalása* következtében mellőzte olyan körülmények megállapítását, melytől anyagi jogi büntetőtvörvények megfelelő alkalmazása függött,

szabálysértések) illetve 3. *error in facto* (ténybeli hibák). Erről bővebben lásd Herke Csongor: *Büntető eljárásjog*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest - Pécs 2010. 283 - 332. o. „*A perorvoslatok*” című fejezetet.

210 Az 1945. november 4. napi választások idején kb. 8,5 millió ember élt Magyarországon. 5 millió 167 ezer 180 főt vettek fel a választói névjegyzékbe. Ebből 4 millió 774 ezer 653 (92,4 %) fő szavazott, 4 millió 730 ezer 409 érvényes voksot számoltak össze. A Független Kisgazdapárt (FKgP) 2 millió 697 ezer 508 (57,03 %) szavazatot, a Szociáldemokrata Párt (SZDP) 823 ezer 314 (17,41 %) szavazatot, a Magyar Kommunista Párt (MKP) 802 ezer 122 (16,95 %) szavazatot, a Nemzeti Parasztpárt (NPP) 325 ezer 284 (6,87 %) szavazatot, a Polgári Demokrata Párt (PDP) 76 ezer 424 (1,62 %) szavazatot, míg a Magyar Radikális Párt (MRP) 5 ezer 762 (0,12 %) szavazatot szerzett. Forrás ide elsősorban az *Országos Választási Iroda* honlapja volt (<http://www.valasztas.hu>).

211 Dr. Lukács Tibor: i. m. 193. o.

212 Ez ma is hasonlóan működik a bírósági rendszerünkben. A másodfokú bíróság határozatát az elsőfokú bíróság által megállapított tényállásra alapítja, vagyis a *tényálláshoz kötöttség* elve érvényesül. Főszabályként a másodfok tehát csak *jogkérdésekkel* foglalkozik, nem módosíthatja az elsőfokú bíróság ítéletében megállapított tényállást, bizonyítást sem folytathat le és a bizonyítékokat sem mérlegelheti az elsőfokú bíróságtól eltérően. Két esetben van lehetőség az elsőfokú bíróság által megállapított tényállás módosítására. Akkor, ha az elsőfokú bíróság ítélete *megalapozatlan*, vagy ha a fellebbezésben *új bizonyítékra* hivatkoztak. Lásd Herke Csongor: i. m.

akkor a *II. Bn. 35. §*²¹³ a NOT részére is biztosította a *megsemmisítés* jogát anélkül, hogy ehhez anyagi semmiségi ok előzetes megállapítása vált volna szükségessé. A Népbírósgok Országos Tanácsára vonatkozó eljárás szabályokról jól tájékozódhatunk két NOT végzés kapcsán is:

Sz. W. J. ellen a népügyészség háborús és népellenes bűncselekmények miatt emelt vádat. A népbírósg felmentő ítéletet hozott, mert úgy látta, hogy a vádlott által alapított egyesület nem folytatott fasiszta jellegű tevékenységet. A népügyész által bejelentett fellebbezés folytán az ítéletet a NOT bírálta felül. Vagyis a NOT mint fellebbviteli (fellebbezési) bíróság járt el. Mivel azonban a hatályos eljárásjog mind az ítéltáblát, mind pedig a Kúriát egyaránt fellebbezési bíróságnak ismerte, eldöntendő kérdés volt, hogy a NOT -ra az *ítélőtáblai*, vagy a *kúriai* eljárási szabályok vonatkoznak-e? Az említett ügyben a NOT végzése az Nbr. 62. §-ára utalt, amely az *ítélőtáblai* eljárási szabályokat ismerteti, következésképp a NOT is a táblai szabályok szerint volt köteles eljárni. A végzés szerint ezzel szemben az Nbr. 56. § szerint a Népbírósgok Országos Tanácsa 5 tagú tanácsokban jár el, felülvizsgálati körébe tartozik az ország összes népbírósgainak ítéletei, a tanács tagjai a *kúriai bírák* részére megállapított állami fizetési osztályba soroztattak, következésképp „nyilvánvalóan külön utalás nélkül is jogosult a kúriai szabályok szerint eljárni.” Azonban az Nbr. 60. § kifejezetten hivatkozik az 1928. évi X. törvénycikk (II. Büntetőnovella) 33. § -ára, azzal a táblai eljárásra jellemző kiegészítéssel, hogy *a bizonyítást* a másodfokon eljáró tanács maga is felveheti.²¹⁴ Az így nyitva maradt, eldöntendő kérdés megválaszolásában egy másik NOT végzés lehet a segítségünkre: „Az Nbr. 60. § intézkedéseiből és az Nbr. 62. § és 64. §-ából okszerűleg és nyilvánvalóan következik, hogy a Népbírósgok Országos Tanácsának eljárására vonatkozólag a táblai és kúriai eljárási szabályok vegyesen, megfelelően és értelemszerűen alkalmazandók. A *II. Bn. 33. §-ára* hivatkozás pedig kifejezetten biztosítja az Országos Tanács részére a ténykérdésben való cassatórius hatáskört, s így figyelemmel az Nbr. 64. §-ára, a Bpn. 35. §-ának alkalmazhatási lehetőségét.”²¹⁵

A NOT ítélező tanácsainak azonban csak egyik feladata volt a konkrét bűnügyekben való másodfokú eljárás. Elvi jelentőségű, a népbírósgok számára iránymutató döntések meghozatala volt a másik jelentős feladata, amely döntéseket rendszeresen közzétették a hivatalos lapban (Népbírósgai Közlöny), ezzel biztosítva azt, hogy arról az összes népbírósg tudomást szerezzon. Így a NOT rövid időn belül túlnötte a számára az Nbr. által előírt szerepet, tudniillik, hogy „*a népbírósgok jogorvoslattal megtámadott ítéleteit a Népbírósgok Országos Tanácsa bírálja felül*” (Nbr. 56. §),

213 1928. évi X. törvénycikk (II. Büntetőnovella)

214 Esztergomi Népbírósg Nb. 190/1946. (1946. július 26.) - NOT. I. 5869/1946/9 (1946. szeptember 14.)

215 NOT. II. 3539/1946/8 (1947. május 2.)

és egyszersmind az ítélkezési gyakorlat irányítójává is vált. Mondhatjuk azt, hogy hasonló szerepet töltött be a népbírósi rendszerben, mint ma a Legfelsőbb Bíróság a magyar igazságszolgáltatás rendszerében.²¹⁶

A népbíráskodással kapcsolatos egyes rendelkezésekről szóló törvény - miután a jogszabály megszüntette a fellebbviteli korlátozásokat - a népbírósi eljárásban is meghonosította a perorvoslatot a jogegység érdekében, a NOT pedig *jogegységi és teljes ülési* döntvényeket hozhatott. *Jogegységi döntést* a NOT jogegységi tanácsa akkor hozhatott, ha a rendes tanácsok elvi kérdésben eltérő határozatokat hoztak, és a *NOT elnöke* vagy az *igazságügyminiszter* a vitás elvi kérdés egyöntetű eldöntését a jövőre nézve szükségesnek tartotta. Rajtuk kívül még a *népfőügyész* volt az, aki bármely népbírósnak jogerős határozata vagy egyéb intézkedése ellen (ideértve a NOT rendes tanácsa által hozott határozatokat vagy tett intézkedéseket, úgyszintén az igazolási ügyekben a fellebbviteli eljárás során hozott határozatokat is), amely jogszabályt sértett, a Népbírósgok Országos Tanácsánál a jogegység érdekében perorvoslattal élhetett. Ez a perorvoslat nem volt határidőhöz kötve és nem volt felfüggesztő hatálya. Igazolási ügyekben hozott határozat ellen azonban ily perorvoslatnak csak abban az esetben volt helye, ha a határozat az igazoló eljárás alá vont személyt állásától vagy jogosítványaitól megfosztotta, illetőleg foglalkozásától eltiltotta (abból elmozdította).²¹⁷

A jogegységi tanács *elnöke* tehát a NOT elnöke volt, *tagjai* pedig a NOT elnöke által kijelölt két tanácselnök és nyolc bíró. A kijelölés a szerint történt, hogy a bírósági tanácsokat alakító négy párt 2-2 tagja képviselve legyen. Ha valamelyik tanács a jogegységi döntvénytől el kívánt térni, vagy a NOT elnöke, a népfőügyész, illetve az igazságügyminiszter valamely jogegységi döntvény megváltoztatását tartotta szükségesnek, akkor a *teljes ülés* határozott. A jogegységi döntvényeket és a teljes ülési határozatokat közzétették a Magyar Közlönyben, és annak követése kötelező volt. Azonban csak a NOT tanácsainak kellett e döntvényeket követniük, az alsóbírósgokra (azaz a népbírósgokra) nem voltak kötelezőek, viszont nyilvánvalóan hatottak azok ítélkezési gyakorlatára. Megemlítenő még, hogy amennyiben az Országos Tanács a *halálraíteltet* egyhangúlag nem találta *kegyelemre javaslatba hozhatónak*, akkor joga volt a kegyelmi kérvényt továbbterjesztés nélkül elutasítani. Ez történt Szálasi Ferenc és társai esetében is. A kegyelmezés tárgyában egyébként az igazságügyminiszter javaslatára a Nemzeti Főtanács határozatban döntött (*Nbr. 7. §*), 1946. február

²¹⁶ Akár a felülvizsgálat, akár a jogegységi határozatok tekintetében, persze e megnevezések oda nem adekváltak.

²¹⁷ T. 22. § (1). A jogegységi perorvoslatot a Népbírósgok Országos Tanácsának évégből alakított jogegységi tanácsa intézte el. A jogegységi tanács elnöke a NOT elnöke volt, akit akadályoztatása esetében az általa kijelölt tanácsvezető helyettesített. A tanácsnak az elnökön felül tíz tagja volt. A tanács két tagját a tanácselnökök közül, többi tagjait pedig a NOT bírái sorából a Népbírósgok Országos Tanácsának elnöke jelölte ki akként, hogy a tanácsban az idézett törvény 12. §-ában említett politikai pártok mindegyike két-két taggal legyen képviselve [T. 22. § (2)].

1. napjától pedig az államfő.

9. 2. A jogorvoslatról

A népbíróság elsőfokú ítélete jogerős volt, ha *mindegyik* népbíró egyetértett az ítélet mértékével. Ha a népbírák között nem volt egyetértés, akkor az ügy automatikusan a NOT elé került. A vádlott kezdetben csak a *halálbüntetést*²¹⁸, a *teljes vagyonekobjást* vagy az *állásvesztést* kimondó, a *háromévi szabadságvesztés* büntetést, illetőleg a *20 ezer pengő pénzbüntetést meghaladó* ítélet ellen fellebbezhetett. A védőt önálló fellebbezési jog, a szökésben lévő terhelt ellen folyamatban levő eljárás kivételével, *nem* illette meg.²¹⁹ A *népügyész* mind a felmentés miatt, mind pedig a büntetés súlyosbítása végett *minden esetben* fellebbezhetett, a vádlott által bejelentett fellebbezéshez pedig annak *terhére* csatlakozhatott.²²⁰ Az *Nbr.nov* tovább szűkítette a fellebbezési jogosultságokat, ugyanis a 21.§ -ával hatályon kívül helyezte az *Nbr. 53. §-át*. Így 1945. május 1. napjától megfosztotta az elítéltet a fellebbezés jogától a legsúlyosabb bűncselekmények (az *Nbr. 11. § (1)-(6)* pontjába ütköző háborús bűncselekmények) miatt indult eljárásban, illetve egyéb esetekben is korlátozta a jogorvoslati lehetőségeket (például a 3 évi szabadságvesztés büntetés fellebbezési minimumát 5 évre növelte).²²¹ Ezen kívül a *védő* csak védence hozzájárulásával, és csak ugyanolyan korlátok között fellebbezhetett, mint a védence. Nézzük meg egy példán keresztül, hogy is működött ez a gyakorlatban.

B. S. ügyében a *népügyész* fellebbezést jelentett be súlyosbításért. A vádlott és a védője a fellebbezéshez csatlakozott, az ő fellebbezésük az enyhítésre irányult. A másodfokon eljáró NOT ítélete rámutatott arra, hogy az *Nbr.nov* ilyen csatlakozási jogot nem ismer, csak a *népügyésznek* engedi meg, hogy a vádlott által bejelentett fellebbezéshez - méghozzá annak terhére -

218 Halálbüntetést akkor lehetett kiszabni, ha a cselekmény tárgyi súlyával és a vádlott alanyi bűnösségének fokával egyedül csak a halálbüntetés állt arányban.

219 A Budapesti Népbíróság Major-féle tanácsa számos tanú meghallgatása után 1945. november 3. napján hirdette ki az ítéletet dr. Bárdossy László büntetőügyében. A vádlottat bűnösnek találta az *Nbr. 11. § 2.-3.-4. pontjába*, és a *13. § 1. pontjába* ütköző háborús, valamint az *Nbr. 15. § 1. pontjába* és úgyszintén a *17. § 1. pontjába* ütköző népellenes bűncselekmények elkövetésében, és ezért kötél általi halálra ítélte. Bárdossy nem kért kegyelmet. Az ügyész fellebbezéséhez *dr. Berend György* ügyvéd is csatlakozott, méghozzá a vádlott javára. Berend védő kegyelmi kérvényt is intézett a Nemzeti Főtanácshoz. A NOT az ügyet a Parlament egyik ép állapotban maradt kongresszusi termében, a nyilvánosság kizárásával, de a sajtó nyilvánossága előtt tárgyalta le. Az Országos Tanács *dr. Bojta Béla* vezetésével az ítéletet helybenhagyta, azzal, hogy a vádlottat felmentette az *Nbr. 11. § 4. pont* szerinti háborús bűncselekmény vádja alól is. Ez a bűncselekmény a nyilas lázadáshoz való segítségnyújtást jelenti a hatalom megszerzése érdekében. A NOT a Budapesti Népbíróság véleményét nem osztotta, szerinte a vádlott cselekményei kifejezett segítségnyújtásként nem értékelhetők, így anyagi halmazat sem létesülhetett, ezért a vádlottat föl kellett menteni. *Védő fellebbezéshez való csatlakozását azért zárta ki, mert az ügyvéd csak az elítélt hozzájárulásával jelenthet be fellebbezést és ugyanolyan korlátok között, mint az elítélt* [lásd *Nbr.nov 21. § (5)*]. *Az elítélt pedig fellebbezni nem kívánt és kegyelmet sem kért.* Megállapította a NOT továbbá azt is, hogy a *népügyész* fellebbezésének - az *Nbr. 11. § 5. pont* szerinti háborús bűncselekmény elkövetésének megállapításáért (bácskai razzia), ami helyesen az *Nbr.nov 6. §* szerinti háborús büntetés - nincs alapja. Lásd: Budapesti Népbíróság Nb. I. 3557/1945/30. (1945. november 2.) valamint NOT. I. 2946/1945/53. (1945. december 28.) A Nemzeti Főtanács, kegyelemből, a kötél által való halálbüntetés végrehajtását golyó általival történőre módosította. Bárdossyt 1946. január 10. napján lőtték agyon.

220 *Nbr. 53. § (vö. 1928. évi X. törvény cikk 29.§)*

221 *Nbr. 53. §* illetve *Nbr.nov 21. §*

csatlakozzék: „(...) miért is a vádlott és védőjének csatlakozási kérelmét a Bp. 401. § (3) bekezdése alapján vissza kellett utasítania.” A NOT ítélet ennek ellenére hozzátette: „Bár a védelem fellebbezésének, illetve csatlakozásának törvényes akadálya van, azonban az Országos Tanács mégis az Nbr. 62. § (2) bekezdésének jogkörében az elsőbírői ítéletet egész terjedelmében felülvizsgálati körébe vonta.”²²²

Egyes korabeli vélemények szerint a fellebbezés intézménye a népbírói jogban alapvetően hibás döntés volt. Például: „jogi és politikai rövidlátás volt a népbírói ítéletek ellen fellebbezést engedni.”²²³ Lukács Tibor szerint viszont az ilyen kijelentések nem átgondoltak. Véleménye szerint a népbírói eljárások lassúsága ötlött a kritizálók szemébe, mert a háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonásában a múlttal való leszámolást látták és éppen ezért sietették. És a lassúság miatt a fellebbezési eljárást (lehetőséget) okolták. Lukács szerint ezek az emberek úgy gondolták, hogy a fellebbezési lehetőség megszüntetésével meggyorsulnak az eljárások²²⁴ (ami persze legfeljebb csak az ítéletek végrehajtására igaz, magára az eljárásokra semmiféleképpen sem): „A Népbírói olyan ábrándos lassúsággal folytatja munkáját, mintha a legnagyobb béke idején tárgyalna jelentéktelen csirkepöröket.”²²⁵

A kritikus hangok azonban nem törődtek azzal, hogy a népbírói tanácsok valóban tárgyaltak, tehát értékelték, elemezték a bizonyítékokat, tanúkat hallgattak ki, stb., hiszen általában véve is szerettek volna minden szempontból megalapozott ítéletet hozni. Jól példázza az általam leírtakat, ha megvizsgáljuk a *bulgár népbírói* statisztikai összegzését, láthatjuk, hogy Bulgáriában a népbírói 1944. október 6. napján kezdtek működni, és 1945. április 30. napjára már be is fejezték tevékenységüket. 11122 embert állítottak bíróság elé, ezek közül 9420 személyt ítélték el. 2730 embert ítélték halálra, 1350 -et pedig életfogytiglani fegyházra.²²⁶

Ha a magyar vonatkozásokat vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk: „Az 1945. szeptember 16. -án kihirdetett 1945. évi VII. törvény a 81/1945. és az azt módosító 1440/1945. M. E. számú rendeletet törvényerőre emelte. Az ezzel a jogszabályi háttérrel működő népbírói 1945. és 1949. között 59 429 fő került, ebből 55 322 fő (93,08%) ügye befejezést nyert, 3307 fő (5,56%) ügye áthúzódott későbbre, 26 997 főt (45,42%) marasztaltak el, 14 727 főt (24,78%) felmentettek, 12 644 személynél (21,27%) az ügy egyéb módon zárult.”²²⁷

Valamint: „A mintegy 9 milliós lélekszámú országban három év alatt 87 417 személyt fogtak perbe,

222 NOT. I. 7621/1946/15 (1946. december 28.)

223 *Jogtudományi Közöny* 1947. évi 8 - 9. szám. 47. o. (idézet Bajor László: *A NOT probléma* című cikkéből)

224 Dr. Lukács Tibor: i. m. 304. o.

225 *Világ* 1945. június 8. napi szám vezércikke (a Polgári Demokrata Párt lapja).

226 A szófiai magyar követ 391/1948. számú jelentéséből (közli dr. Lukács Tibor i. m.).

227 Zinner Tibor: *Háborús bűnösök perei*. i. m. 135. o.

közülük 26 997 főt - a megvádoltak mintegy 30 %-át - marasztalták el első fokon.”²²⁸

Illetve: „A népbíróságok a háborús és népellenes bűnökkel vádolt személyekre 477 esetben mondták ki a halálos ítéletet. A Budapesten hozott 384 halálos ítéletből 1950-ig 146 darabot hajtottak végre. Vidéken ugyaneddig az időpontig 43 személyt végeztek ki.”²²⁹

Bátran és egyértelműen megállapíthatjuk tehát, hogy a magyar népbíróságok és népügyészségek valóban megfontolt és átgondolt igazságszolgáltató, nem pedig megtorló funkciót láttak el működésük 5 éve alatt. Mégis, az 1989. évi rendszerváltás után vérbíróságokként, viszont működésük alatt pedig a nyilasokat mentegető fórumokként emlegették őket. Íme, néhány példa:

- „A Népbíróság a törvény hézagain keresztül nem a demokráciát, hanem a reakciót védi.”²³⁰
- „Szombathelyit, aki a doni magyar katasztrófa idején vezérkari főnök volt, akinek különbíróvága sok magyar hazafit ítél halálra és akasztatott fel, akinek vezérkari főnöksége alatt pusztították el a magyar munkaszolgálatosok tízezreit, akinek rendelkezésére történ a magyar nevet meggyalázó újvidéki 'tisztogatás', a népbíróság tudvalevőleg mindössze 10 évi fegyházra ítélte.”²³¹
- Erre fel a rendszerváltás után: „Szombathelyi Ferenc ügyét a Budapesti 'Népbíróságnak' nevezett vérbíróság tárgyalta.”²³²
- Az internálás tartamának főbüntetésbe való beszámításáról emígy nyilatkozott Sarlós: „A NOT -nál minden ellenállást elsöprő módon érvényesült ez a törvénytapodás az elítélt fasiszták javára. Pirult Justicia, és az igazságügyi kormányzat a reformjavaslatban gondoskodott arról, hogy legalább törvényesítse, ami addig törvénytelen volt.”²³³
- Egy korabeli interpellációban ez hangzott el: „De milyen tekintélye legyen annak a népbíróságnak, amelyet a legfőbb magyar pecsétőr, az igazságügyminiszter úr sem védelmez meg? (...) Az igazságügyminiszter úr nyilatkozik, és a következőket mondja a Szabadság című lap szerint: 'Fájt, hogy csalódtunk a népbíróságban. Nem tanúsítja azt az erélyt, amelyet mutatnia kellene.' (...) ezt az intézményt, amely a magyar demokráciát nem építi, hanem rombolja, a legrövidebb időn belül teljesen és tökéletesen likvidálni kell.”²³⁴

228 Zinner Tibor: *Adalékok az antifasiszta számonkéréshez és a népi demokrácia védelméhez, különös tekintettel a budapesti népbíróságra.* In: Budapest Főváros Levéltára Közleményei '84. Budapest 1985. 150. o.

229 Zinner Tibor: *Adalékok...* i. m. 151. o.

230 *Bajai Hírlap* 1945. május 7. szám. Lásd „A népbíróság feladata” című cikket.

231 *Új Szó.* A Vörös Hadsereg hivatalos lapja a magyar lakosság számára. II. évfolyam 109/298. szám (1946. május 16.) 6. o.

232 Földi Pál: *Horthy tábornokai 1938 - 1945.* Anno Kiadó, 2007. 25. o.

233 Sarlós Márton: *Szemelvények a NOT joggyakorlatából.* Jogtudományi Közlöny 1947. 23 - 24. szám 365. o.

234 1946. július 31. A Nemzetgyűlés 45. ülése. Idézet Reicher Endre kisgazdapárti képviselő interpellációjából.

- A vélemények még a Kádár-rendszer derekán is inkább negatívak voltak: „A népbíróságok, különösen pedig a NOT működése az első időkben rendkívül sok kívánnivalót hagyott maga után. A reakciós burzsoá befolyás eredményeként - a nemzeti katasztrófa okozóinak gyors megbüntetése helyett - az eljárás igen gyakran hosszú hónapokig elhúzódott és egyes ügyekben felháborítóan enyhe ítéletek születtek.”²³⁵
- „Meg kell azt is mondanom, hogy az akkori koalíciós kormányzat ezer nehézsége és visszásága, a koalíción belüli ellenséges erők reakciós megnyilatkozásai mind visszatükröződtek a népbíróságok, de különösen a NOT (Népbíróságok Országos Tanácsa) bíraskodásában. Háborús, népellenes, ellenforradalmi bűnösök gyakran találtak menedéket a bírói talár mögött.”²³⁶
- „Természetesen az alsóbb bíróságoknál is nemegyszer akadtak kifogásolható döntések, de egyes NOT tanácsok (1947-ben pl. hat tanács működött) politikailag helytelen, visszatetsző ítéletei a magyar demokratikus közvéleményben, a sajtóban és a szakfolyóiratokban éles vitákat, olykor valóságos vihart váltottak ki.”²³⁷
- A kritikából a népügyészségeknek is kijutott. A Nemzeti Parasztpárt képviselője szerint: „úgy látszik, az ügyészség megfeleldezik arról, hogy a magyar nép nevében cselekszik és a nép ösztönösen érzi és tudja ki a barátja és ki az ellensége, és követeli azok megbüntetését.”²³⁸

Sajnos, hiába figyelmeztette fél évszázaddal ezelőtt dr. Major Ákos, a Budapesti Népbíróság tanácselnöke a népbíróságok működésével kapcsolatban az utókort: „Olyan igazságszolgáltatás, amelyet soha, semmilyen későbbi történelmi kor nem vonhat kétségbe és nem bírálhat. Nem következhetik el történelmünkben olyan kor, amely a magyar népet ért katasztrófa okozóival szemben - akik a népbíróságtól nyerik el méltó büntetésüket - részvétet tanúsíthat.”²³⁹

Tovább folytatva a jogorvoslatok tárgyalását, a T. 19.§-a²⁴⁰ megszüntette a fellebbezést és helyette

- a törvény lényeges rendelkezéseinek megsértése esetén - *semmisségi panaszt* engedélyezett.

Ténykérdésben azonban semmisségi panasznak nem volt helye.²⁴¹ A *semmisségi panasz* lényegében

235 Névai László: *A magyar bírósági szervezet fejlődése a felszabadulás óta*. Jogtudományi Közlöny 1960. április. 212. o.

236 Domokos József: *Emlékezz proletár! Sallai Imre és Fürst Sándor pere*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1962. 291. o.

237 Kovács Kálmán: *A magyarországi népbíróságok történetének egyes kérdései. Jogtörténeti Tanulmányok. I. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1966. 166. o.*

238 1945. szeptember 11. Az *Ideiglenes Nemzetgyűlés* 6. ülése. Idézet Sz. Szabó Pál képviselő beszédéből.

239 *Ítélt a nép* 1945. május 4. szám. Lásd a „*Negyedév tapasztalata*” című vezércikket.

240 Ennek értelmében az Nbr. 53. §-a, illetve az Nbr. nov. 21. §-a helyébe az a rendelkezés lépett, hogy a népbíróság ítélete ellen semmisségi panasznak lett helye a törvény lényeges rendelkezésének megsértése miatt, mégis azzal, hogy ténykérdésben semmisségi panasszal élni nem lehet. A vádlott által az ítélet ellen bármilyen formában vagy elnevezéssel bejelentett jogorvoslat semmisségi panasznak volt tekintendő. A népfőügyész a vádlott által bejelentett semmisségi panaszhoz csak a vádlott terhére csatlakozhatott (vö. 1928:X. tc. 29. §).

241 Dr. Lukács Tibor: i. m. 293. o.

fellebbviteli perorvoslat volt, amivel az alsófokú bíróságok törvénysértőnek vélt határozatai ellen lehetett élni. Ha a bíróság megállapította a törvénysértést, az alsófokú bíróság határozatát megsemmisítette (cassatio).

9. 3. Az ügyvédek

A vádlottak védelmét *ügyvéd* látta el, ugyanis a népbíróági jog is kimondta a védőkötelezettséget (az *Nbr. 36. §* szerint a védelem tekintetében a Bp. V. fejezete volt alkalmazandó), azonban a védelem korlátozott jogokat élvezett. Nem volt önálló, abban a jogkörben mozoghatott csak, amit a terhelt is élvezett. Az *Nbr. 53. §* szerint a védőt önálló fellebbezési jog nem illette meg, kivéve, ha az eljárást *szökésben* lévő terhelt ellen folytatták. Ezt az elvet az *Nbr.nov 21. §* is megismételte annak hangsúlyozásával, hogy a védő csak az elítélt hozzájárulásával jelenthetett be fellebbezést, egyébként ugyanolyan korlátok között élhetett a fellebbezés jogával, mint az elítélt. Ez a korlátozott jogkör sértette az *ügyfélegyenlőség elvét*²⁴², a vád képviselőjének ugyanis szélesebb körű jogai voltak, mint a terheltnek, illetőleg a terhelti jogosultság alapján eljáró védőnek. A védő szerepét vizsgálva kell ismételten utalni arra a rendkívüli katasztrófahelyzetre²⁴³, amibe a háború után közvetlenül került az ország, és ebből fakadt tehát, hogy a háborús bűnösökkel, nyilasokkal szemben nem beszélhetünk még szájalomról sem.²⁴⁴ A NOT mégis arra törekedett, hogy érvényt szerezzen a törvénynek és biztosítsa a védelmet a népbíróági eljárásokban. Erre mutat elvi jelentőségű határozata, amely szerint a népbíróági főtárgyaláson *a védő jelenléte kötelező*, és ez

242 Ma az ún. „fegyverek egyenlőségének elveként” emlegetjük, ami tulajdonképpen azt jelenti, hogy a vádnak és a védelemnek a büntetőper során egyenlő „fegyverekkel”, azaz *perbeli eszközökkel és lehetőségekkel* kell rendelkezniük, ideértve mind az *ügy megismerésével* (jelenlét, iratbetekintés, kérdés), mind pedig az *ügy előbbrevitelével* (észrevételek megtétele, bizonyítási és jogorvoslati indítványok, felszólalások) kapcsolatos jogokat. Erről bővebben lásd Herke Csongor: i. m. 29. o.

243 A lerombolt ország, az óriási anyagi károk, az emberveszteség, hajléktalanság, éhezés, munkanélküliség stb.

244 A népharag általánosan jellemző volt a népbíróági tárgyalások többségére is, ami általában szidalmazásokban nyilvánult meg. Némely esetekben volt jellemző a tettelegesség, de ezt a karhatalom mindig becsülettel igyekezett megakadályozni. Jó példa ide Murayék esete. *Muray (Metzl) Lipót* nyugállományú alezredes, a hírhedt nagykáta haláltábor parancsnoka, *Spóner Rudolf* karpaszományos őrmester és *dr. Herczeg Tibor* orvos főhadnagy ügyét a Zeneakadémián tárgyalta a Budapesti Népbíróóság dr. Major Ákos elnöke alatt, 1945. március 29-től április 1. napjáig. A vádlottakat - akiket mindennap a Conti (majd Tolnai Lajos) utcából kísérték át gyalogosan a tárgyalásra - két esetben is a karhatalom mentette meg a lincseléstől. Murayt és Spóner háborús büntetett miatt kötél általi halálra, dr. Herczeg Tibort pedig életfogytiglani kényszermunkára ítélték. Az ítéleteket a NOT helybenhagyta. 1945. május 1-én, a Markó utcai fogház kisudvarán, miután a Nemzeti Főtanács elutasította kegyelmi kérvényét, Murayt felakasztották. 1945. május 8. napján pedig kivégezték Spóner is (bővebben lásd dr. Lukács Tibor idézett művében). Vagy például a Sztójay-kormány belügyminiszterének és két államtitkárnak (Jaross Andor, Baky László, Endre László) esetét is érdemes megemlíteni. Ügyüket 11 napon keresztül, 1945. december 18. és 1946. január 4. között tárgyalta a Budapesti Népbíróóság Jankó-féle tanácsa (tanácselnök: *dr. Jankó Péter*, néppügyész: *dr. Matiszfalvy István*, politikai ügyész: *dr. Újhelyi Szilárd*), ítéletet 1946. január 8. napján hirdettek. A *Népszava* jelentette 1945. december 20. napján, szerdán: „A Sztójay-kormány hírhedt belügyi triumvirátusát a keddi tárgyalás után, amikor erős rendőri és fegyőri fedezettel gyalogosan visszakísérték a Markó utcai fogházba, az utcai járőreket felismerték, és alaposan helybenhagyták. Nehogy ilyen megismétlődhessék, ma már némi késéssel, de autón szállították a vádlottakat a tárgyalásra.” De még Szálasit is érte támadás. A főtárgyalásának 8. napján, 1946. február 14-én a tárgyalás végeztével, 14 óra 30 perc körüli időben, mikor Szálasit kifelé vezették a zeneakadémiai tárgyalóteremből, az első sorban ülő hallgatók egyike a bal lábát ököllel megütötte. Szálasit naplójegyzete szerint zsidó volt az illető, akit az eset után *dr. Frank László* néppügyész közlése szerint letartóztattak (Frank 1946 januárjának végén, mint a *Kaposvári Néppügyészség* vezetője kapott megbízást a néppügyészi teendők ellátására Szálasit Ferenc és társai népbíróági büntetőügyében). Karsai Elek - Karsai László: i. m. 357. o. Nagyon kevés lincselésre, „népítéletre” került sor az ország felszabadulásának kezdetétől, 1944. szeptember 23. napjától. Ilyen ritka kivétel volt a borsodi főispán, *vitész Borbély-Maczky Emil* esete, amikor is őt Miskolcon, a szovjetek bevonulása után a feldühödött járőreket a Népkertben elfogták és agyonverték. Karsai Elek: *Ítélt a nép*. i. m. 14. o.

még akkor sem volt mellőzhető, ha arról a vádlott kifejezetten lemondott.

A közvélemény viszont csakúgy, mint a sajtó, felháborodottan kifogásolta, hogy vannak emberek, akik hajlandók ellátni a háborús és népellenes bűnösök védelmét. Jól tükrözi a kor indulatait, illetve a közvéleménynek való megfelelés szándékát a Budapesti Ügyvédi Kamara határozata is: „A Budapesti Ügyvédi Kamara ideiglenes végrehajtó bizottsága megállapítja és határozatilag kimondja, hogy a háborús főbűnösök védelmének megbízás alapján, önként való elvállalása az ügyvédi állás tekintélyét súlyosan sérti, a kari becsülettel nem egyeztethető össze.”²⁴⁵

A határozat az ügyvédek körében is élénk vitát váltott ki. Dr. Ács Jenő így kommentált: „A Kamara említett határozatával nem értek egyet. (...) A törvény nem ismer más korlátozást, én sem fogadok el mást, csak a komoly, független, bátor, lelkiismeretes, törvénytisztelő ügyvéd maga döntheti el, vállalja-e a vádlott védelmét vagy sem. (...) lehet, hogy ez az álláspont ma nem népszerű, de az én nézetem az, hogy a bűnösök semmiféle kategóriáját nem lehet megfosztani a szabad védőválasztás jogától.”

Dr. Kelemen Pál viszont egyetértett a határozattal. Kifejtette, hogy a háborús főbűnösök védelmének ügye éppen úgy, mint maga a háborús főbűnös, már eleve halálra van ítélve: „Országunk erkölcsi és anyagi javait beláthatatlan időre elpusztító háborús főbűnösök védelmének vállalásával a megbízott ügyvéd nyilvánvalóan nem akarja, de nem is tudja védencét megvédeni, hanem a védelmet közvetlenül vagy közvetve pusztán anyagi javak eléréseért vállalja. Márpedig kétséget sem szenvedhet, hogy a népi együttérzés és a kari becsület ellen vét az az ügyvéd, aki meggyőződése ellenére pénzért (és csakis pénzért) odaadja magát a háborús főbűnösök védelméhez.”

Dr. Patriász István szerint a védőnek mindig joga van arra, hogy egy adott ügy védelmét ne vállalja el. Nem kötelezhető ugyanis az ügyvéd arra, hogy olyat vállaljon, amivel lelkiismerete nem egyezik. A Kamara „az ügyvédeknek, az ügyvédek erkölcsi érzékének, lelkiismeretességének összessége, ezért joga van arra, hogy valamennyi ügyvéd nevében nyilatkozzék.” A háborús főbűnösök esetében így marad a kirendelés lehetősége. Viszont „a kirendelt védő, aki teljes odaadással végzi munkáját, tisztán áll a közvélemény és saját lelkiismerete előtt még akkor is, ha netán igaztalan ügyet védene, hiszen csak kötelességét teljesíti.”

Dr. Hegyi Gyula álláspontja a védelem elvállalásának teljes szabadságára helyezkedett: „A védelem szabadsága tulajdonképpen nem az ügyvédet, hanem a nagyközönséget illeti. A védelem elvállalása kérdésében a felkért ügyvédre kell bízni annak elbírálását, hogy nincs-e valami erkölcsi, politikai,

²⁴⁵ A határozatot a *Népbírószági Közlöny* I. évfolyamának 5. számában, 1945. december 8. napján tették közzé.

vagy érzelmi akadálya annak, hogy a megbízást elvállalja. A védő a nagy nyilvánosság előtt teljesíti hivatásából folyó kötelességét és ennek erkölcsi, fegyelmi és büntetőjogi ellenőrzése alatt áll. Ez kellő biztosíték arra, hogy kötelességét megfelelően teljesítse.”²⁴⁶

A népbíraskodással kapcsolatos egyes rendelkezésekről szóló törvény aztán az Nbr. 24. §-át azzal egészítette ki, hogy az az ügyvéd, aki az ügyvédek névjegyzékébe való felvétele előtt *népügyészi* állást töltött be, e hivatali működésének megszűntétől számított három éven át nem képviselhetett feleket sem az előtt a népügyészség előtt, amelynél működött, sem pedig az előtt a népbíróság előtt, amely mellé rendelve volt az a népügyészség, amelynek korábban tagja volt.²⁴⁷

9. 4. A népügyészség

A vád képviseletében a népbíróság előtt *népügyész*²⁴⁸ (mint közvádoló), valamint *politikai ügyész* (azaz *laikus ügyész*, ő nem a vádat, hanem a „magyar népet” képviselte a tárgyalásokon, ugyanis sértettnek tekintették az egész magyar népet is, tehát a magyarságot, mint közösséget²⁴⁹) járt el. Az Nbr. 24. - 36. §-ai foglalkoztak a népügyészekkel, valamint a népügyészségekkel. A népügyészeket és azok vezetőit az *igazságügyminiszter* nevezte ki a bírói és ügyvédi vizsgálattal vagy szükség esetén jogtudori oklevéllel rendelkező egyének közül, a helyi nemzeti bizottság ajánlása, illetve meghallgatása után. Az igazságügyminiszter azonban a népügyészeket bármikor felmenthette. A népügyész más kereső foglalkozást nem folytathatott. A népügyész alkalmazása ideiglenes volt. Felmentésekor, amennyiben az igazságügyminiszter ügyésszé nem nevezte ki, háromhavi fizetést kapott végkielégítésül. A népügyész az általa aláírt határozatokért a felelősséget saját személyében viselte.

A törvényszék és az ügyészség vezetője együttesen jelölték ki a népügyészség segédszemélyzetét a bíróságok és az ügyészség segédszemélyzetének tagjai közül. A nyomozás tekintetében a Bp. 83-86. §-ai (1896:33. tc.) voltak alkalmazandók. A Bp. XII. fejezetében a *vizsgálóbíróra* megszabott jogok (kötelességek) a népügyészt illették. Az Nbr. 31. §-a szerint a népügyész feljelentést csak abban az esetben vehetett figyelembe, ha abban a feljelentő pontos lakcímét feltüntette és azt alá is írta. A hiányos vagy hamis név alatt tett, illetve nyilván alaptalan feljelentést figyelembe venni *nem volt szabad*. Szóbeli feljelentésről a népügyész jegyzőkönyvet vett fel, amely a feljelentő nevét és

²⁴⁶ A kommentárok a *Népbírósági Közlöny* I. évfolyam 6. számában, 1945. december 15-én jelentek meg, „*Sérti-e a védelem szabadságát az Ügyvédi Kamara határozata a háborús bűnösökről?*” címmel. E témában további érdekes ügyvédi hozzászólásokat lehet találni a *Népbírósági Közlöny* I. évfolyam 3. számának (1945. november 24.) 13. oldalán is, „*Ügyvédek hozzászólnak a nyilasvédelem kérdéséhez*” címmel.

²⁴⁷ T. 10. §

²⁴⁸ Nbr. 24. § 4. fordulata szerint a népügyész alkalmazása *ideiglenes*. Többek között ez is a népbírósági rendszer ideiglenes jellegére és specialitására utalt.

²⁴⁹ Ezt általánosságban az Nbr. preambulumból vezették le, ami a magyar népet ért történelmi katasztrófából indult ki. Elsősorban ez miatt, az egész népet ért tragédia miatt alakították ki *külön* a politikai ügyészi posztot is.

lakcímét, a feljelentés alapját képező tényeket, és a vonatkozó bizonyítékokat tartalmazta. A jegyzőkönyvet a feljelentővel alá kellett írtni.

A népügyészségek becsülettel betartották a vonatkozó jogszabályok rendelkezéseit. Például 1945. május 25. napján a *Balassagyarmati Népügyészség* vezetője akként nyilatkozott jegyzőkönyvbe az Igazságügyminisztériumban, hogy elsősorban a salgótarjáni rendőrkapitányság által lenyomozott ügyekben a népbíróság szokatlanul nagyszámú felmentő ítéletet hozott. Nyomozati iratokkal tudta bizonyítani, hogy a rendőrség „*a nyomozások lefolytatásánál a kezdet nehézségeivel küzd s olyan nyomozati anyagokkal kísértet be letartóztatott egyéneket a balassagyarmati népügyészséghez, amelyek a legtöbb esetben semmiféle alapot nem szolgáltatnak a vádemeléshez*”. A népügyészség vezetője mellékelt a jegyzőkönyvhöz néhány nyomozati anyagot is. Volt köztük olyan, amely névtelen feljelentés alapján indult, holott az *Nbr. 31. §-ának 1. bekezdése* szerint névtelen feljelentés nyomozás alapját nem képezhette. Az ilyen esetekben a nyomozásokat nyilván meg kellett szüntetni. Egy másik ügyben pedig a gyanúsítottal csak az őrizetbevételi javaslat érkezett, miszerint az illető SS katona volt, de ezt a nyomozóhatóság semmilyen bizonyítékkal sem tudta alátámasztani. Ez miatt a népügyészség nem rendelhette el az előzetes letartóztatást, az eljárást pedig megszüntette. A Balassagyarmati Népügyészség vezetőjének jelentése és a csatolt a dokumentumok alapján az Igazságügyminisztérium a belügyminiszterhez fordult, kérve, hogy a rendőrség munkájának megjavítására intézkedjék.²⁵⁰

E helyre jegyezném meg, hogy a *népügyészségek* nem csak a jogszabályokat tartották és tartatták be, de mindig vizsgálták az adott ügy teljes tényállását, valamint az egyéb körülményeket (legyenek azok súlyosítók vagy enyhítők), illetve, értékelték például a *felsőbb katonai parancsok* által (miatt) előállt kényszerűséget is. Tehát keresték a jogszerűséget, azt, hogy a vádirat mindenben megfeleljen az *Nbr.-nek* és módosításainak, azaz nem volt céljuk, de lehetőségük sem arra, hogy a kollektív bűnösség elvén haladva minden érintettet mérlegelés nélkül megvádoljanak. Nézzünk meg erre egynehány példát.

T. G. tartalékos főhadnagyként vonult be katonának, és a vezérkari főnökség különleges csoportjához (VKF. II. osztály) osztották be. Feladata partizán gyűjtőszázad parancsnokként nyilas partizán egységek szervezése volt. A *Zalaegerszegi Népügyészség* az ellene folyó nyomozást megszüntette, vádemelésre nem talált okot. Indokolásában kifejtette, hogy beosztását a gyanúsított nem saját maga kérte, a partizán alakulatba való toborzás céljából nyilas propagandát nem fejtet ki, a nála jelentkező személyeknek a partizáncsoportba szóló behívót kiállította ugyan, de ez a

250 2247/1945 - 1945. május 28. IM. IM. Irattár (közli: dr. Lukács Tibor i. m.)

szolgálati feladata volt. Megállapította, hogy ezért felelősségre nem vonható, „*tekintve, hogy a gyanúsított abban az időben katonai fegyelem alatt állt és így a beosztására vonatkozó parancsnak ellene nem szegülhetett.*”²⁵¹

A. J. 1944 szeptemberében, Vaskúton SS katonai szolgálatba lépett. Gyanúsított kihallgatásán előadta, hogy ezt azért tette, mert katonai behívójegyet kapott, egyébként a Volksbundnak nem volt tagja, az utolsó népszámláláskor pedig magyar nemzetiségűnek vallotta magát. A Bajai Népügyészség elfogadta a gyanúsított védekezését. Dr. Csongor Gyula népügyész 1945. szeptember 29. napján megállapította, hogy a nemzeti bizottság igazolása szerint nevezett a Volksbundnak tagja valóban nem volt, magyarellenességgel nem vádolható. A 81/1945. M. E. rendelet 13.§ 4. pontja szerint háborús bűnös az, aki magyar állampolgár létére a német hadsereg vagy biztonsági szolgálat (SS, Gestapó) kötelékébe lépett. Jelen esetben a gyanúsított nem lépett be az SS kötelékébe, ugyanis oda katonai behívóval *behívták*. S minthogy a népszámláláskor magyar nemzetiségűnek vallotta magát, így a behívásának még az előfeltételét sem teremtette meg, tehát nem szabad akarati elhatározásából lépett az SS kötelékébe, hanem azért, mert a katonai behívójegy kényszere folytán oda be kellett vonulnia. „*Minthogy pedig az előadásával szemben semmiféle megnyugtató bizonyíték nincs arra nézve, hogy szabad akarat elhatározásból kifolyólag vonult be, illetőleg 'lépett' volna az SS katonai kötelékbe, sőt még arra sincs adat, hogy a behívásnak az előfeltételét ő teremtette volna meg azzal, hogy német nemzetiségűnek vallotta volna magát, ezért a további nyomozás a Bp. 101.§ 3. pontja alapján megszüntetendő volt.*”²⁵²

Dr. Sch. G. volt ügyész ellen népellenes bűncselekmény gyanúja miatt indult eljárás. Az ügy előzménye szerint 1942 nyarán I. F. békéscsabai kereskedő útközben, az útítársai előtt a háborúról beszélt. Nem bízott a németek győzelmében, és kijelentette, hogy a háborút el fogják veszíteni. Arról beszélt, hogy a németek már 3 hónapja állnak Moszkva előtt, de nem tudnak előbbrenyomulni. Mert hiszen az első világháború alatt is bent voltunk már Szerbiában, Romániában és Párizs alatt is, de mégsem győztünk, sőt, forradalom tört ki a végén - érvelt I. F., végül kijelentette, hogy mivel nagyhatalmak állnak velünk szemben, a háborút el fogjuk veszíteni. I. F. -et egy nyilas besúgó feljelentette, és eljárás indult ellene. A vád *folytatólagosan elkövetett valótlan hír terjesztésének vétsége* volt.²⁵³ A vádiratot²⁵⁴ a Gyulai Királyi Ügyészség részéről dr. Sch. G. királyi ügyészi elnök készítette el és írta alá. A Gyulai Törvényszék I. F. vádlottat bűnösnek mondta ki, és 5 ezer pengő

251 Zalaegerszegi Népügyészség Nü. 147/1946. - 6. szám (1946. november 23.). Lásd: 80. 359/1946. IM. IM. Irrattár. Az igazságügyminisztériumi iktatószámmal is rendelkező népügyészségi iratokat dr. Lukács Tibor közölte le az idézett művében.

252 Bajai Népügyészség 635/1945. nü. szám (1945. szeptember 29.)

253 1937. évi X. törvénycikk 2. §

254 1942. k. ü. 4447. szám (1942. december 30.)

penzbüntetésre ítélte. Dr. Sch. G. az ítéletet súlyosbításért megfellebbezte. A fellebbezés indoklásában támadta a vádlottat és annak kijelentéseit, valamint kifejtette, hogy a nemzetiszocialista Németország győzni fog, és további fasiszta kijelentéseket is tett benne, tulajdonképpen fasiszta propagandát fejtett ki tehát a fellebbezés indoklásában. Ezen okok miatt indult ellene eljárás a felszabadulás után, de a népügyészség meglátása szerint a volt ügyész cselekményének minősítésénél súlyos problémák adódtak, ugyanis a leírt magatartást nem lehetett egyetlen törvényhelybe sem beilleszteni. Értelmezési gondjaival az eljáró népügyész az igazságügyminiszterhez fordult, majd a hivatalos értelmezést követően a nyomozást az illetékes népügyészség megszüntette. A megszüntető határozat szerint a gyanúsított nem lépte túl a *számára előírt ténykedést*, mivel az akkori helyzetben szokásos volt, hogy a politikai természetű ügyekben hozott ítéleteket megfellebbezték, ezért a fellebbezés bejelentése és annak indoklása beletartozott az első fokon eljáró államügyész ügykörébe. Az indoklásban kifejtett propagandát értékelve a népügyészség arra az álláspontra helyezkedett, hogy a gyanúsított azzal bűncselekményt nem valósított meg: *„Az indoklás szélsőségesen fasiszta hangnemű volt ugyan, ami kellő fényt vet terhelt egyéniségére, mellyel a fasiszta törvények végrehajtásában a legnagyobb következetességgel járt el, azonban a nép és demokráciaellenes hírverésnek, mint népellenes bűncselekménynek fontos tényállási eleme a nyilvánosság. Már pedig a fellebbezés indoklása nem került és nem kerülhetett nyilvánosságra.”* Az Igazságügyminisztérium álláspontja szerint is helyesen szüntette meg az eljáró népügyészség a nyomozást, ugyanis a bűncselekmény megállapításához szükséges tényálladási elemek valóban hiányoztak. Egészen más kérdés a minisztérium szerint az, hogy a gyanúsított ügyészi tevékenységét az *igazoló bizottság* hogyan, mi módon fogja megítélni.²⁵⁵

Dr. J. A. M. nagykövet 1944 márciusában érkezett Budapestre, jelentéstételre. A külügyminiszter Sztójay Dömét azonban annyira lekötötték a miniszterelnöki teendők is, hogy nem foglalkozott a Külügyminisztériummal. Emiatt a gyanúsítottat bízták meg a helyettesítéssel, de ténylegesen ő gyakorolta a miniszteri hatalmat is. A rendőrség így hivatalból indított eljárást ellene, minthogy a Sztójay-kormány alatt, mint a külügyminiszter (vagy ennek a hatalomnak a gyakorlója) háborús és népellenes politikát folytatott. A *Budapesti Népügyészség* a nyomozó hatóság „alapos gyanúja” ellenére a nyomozást megszüntette. Indoklásában kifejtette, hogy a gyanúsított egyrészt már külügyi szolgálata alatt is megfelelő magatartást tanúsított, emberséges és tisztességes diplomata

255 Gyulai Népügyészség 1946. Nü. 880/4. szám (1947. július 9.). Lásd: 39. 075/1947. IM. valamint 57. 680/1947. IM. - IM. Irattár.

volt. 1919-ben kezdte a külügyi munkásságát, ekkor eredményesen tárgyalt *Litvinovval* a magyar hadifoglyok Oroszországból való hazaszállítása ügyében. Elintézte a Magyarországon elítélt kommunisták és az Oroszországban visszatartott hadifogoly tisztek kicserélését is. 1922-ben tárgyalt a Szovjetunióval arról, hogy egy esetlegesen kitörő háború esetén Magyarország meg fogja nehezíteni a szovjetek ellen támadók helyzetét. A Szovjetunióról, annak hadseregéről mindig pontos és hiteles jelentéseket küldött. Moszkvai nagyköveti megbízatása csak az antikomintern paktumhoz való magyar csatlakozással szűnt meg, ami ellen ő tiltakozását fejezte ki, és megtett mindent a diplomáciai kapcsolatok helyreállítása érdekében. Amikor más szolgálati helyre vezényelték át, ő akkor, ott is kereste a kapcsolatot a szovjetekkel. A német megszállás után, 1944. március 27-én a nyugdíjazását kérni jött vissza Budapestre. A leváltott külügyminiszter-helyettes kérte meg arra, hogy vállalja el a megbízatást, és folytassa az ő politikáját, tudniillik a nácizmus teljes kiszolgáltatásának megakadályozását. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint a gyanúsított a minisztertanácsi üléseken szembeszállt még a szélsőjobboldali miniszterekkel is. Magatartása miatt a Gestapo 1944. október 16-án, a nyilas hatalomátvételnél fogta, majd a nyilaskeresztesek tartóztatták le, és a sopronkőhidai fegyházba szállították. Így a „*népügyészség meggyőződése, hogy gyanúsított a Sztójay-kormányban elfoglalt és vállalt szerepével egyetemes nemzeti érdeket képviselt. Igazolta a külföldi volt ellenséges és semleges népek előtt, hogy azokban a vészterhes időkben is voltak a magyar közéletben magas rangú tisztséget viselő államférfiak, akik az örök emberiség hangját hangoztatva, minden német megszállottság és náci mákony tömjénezéstől függetlenül, európeerek tudtak maradni.*”²⁵⁶ Az Igazságügyminisztérium a nyomozás megszüntetése ellen nem tett észrevételt.

A *Kaposvári Népügyészség* vádat emelt dr. V. A. főorvos és három társa ellen háborús bűncselekmény elkövetése miatt, ugyanis a vádirat szerint részesei voltak emberek törvénytelen megkínzásának. Kaposváron 1944. július 4. és július 5. volt az az időpont, amikor az összegyűjtött zsidókat bevonították, majd deportálták. A közismerten embertelen körülmények ellenére a csendőrség át akarta kutatni az összes deportálásra várót ékszerek, valamint más egyéb esetlegesen elrejtett értékek után. Az ilyen átvizsgálásokra a nők esetében szülésznőket és ápolónőket rendeltek ki. Ezt például *Tab községben* úgy oldották meg, hogy a községi zöldkeresztes nővért a főszolgabíró 3 napra honvédelmi munka címén berendelte szolgálatra. *Kaposváron* a csendőrök a kórház igazgató főorvosához fordultak. Miután a tiszti főorvos az igazgató kérését elutasította, az a szülészeti osztályvezető orvoshoz, dr. V. A. főorvoshoz fordult. Az igazgató azt is elmondta a

²⁵⁶ Budapesti Népügyészség *Nü. 15. 260/1945. szám* (1946. november 11.). Lásd: *70. 754/1946. IM. - IM.* Irattár

vádoltak, hogy újabb ellenkezés esetén a deportálás vezetői „*a csendőrökkel intéztetik el az ügyet.*” A vádlott erre az ápolónőket kirendelte, akik el is végezték az altesti motozást. Kérdéses volt az, hogy ez az altesti motozás kimeríti-e a népbírósi jog szerinti megkínzás fogalmát? Az az álláspont alakult ki, hogy bár az ilyen tevékenység megalázó és lelki gyötrelmet is okoz, de nem tekinthető megkínzásnak. A főorvos nem volt jelen, az ápolónők emberségesen és jóindulatúan jártak el, nem egy esetben csak úgy tettek, mintha elvégezték volna a motozást. A vádlott elmondta azt is, hogy megfenyegették, mivel egyszer már elutasította a követelést, de végül úgy látta, a deportálásra váróknak is jobb, ha eleget tesz a kérésnek. Ugyanis, amennyiben nem adott volna szakképzett női személyeket, a csendőrök által elvégzett motozás ártalmasabb, megalázóbb lett volna, és jobban meggyötörte volna a deportálás előtt álló nőket. Ezen okok miatt az Igazságügyminisztérium a *legfőbb államügyész* és a *népfőügyész* egyetértésével a vád elejtésére utasította a Kaposvári Népbírószék vezetőjét.²⁵⁷

Feljelentés alapján indítottak eljárást *K. F. J.* herceg ellen. A feljelentő állította, hogy a herceg fasiszta és nyilas tevékenységet folytatott, aztán Nyugatra szökött, majd bomlasztás céljából visszazivárgott. A nyomozás azt derítette ki, hogy a herceg távol tartotta magát a politikától. Igaz, hogy volt tanú, aki SS egyenruhában látta a gyanúsítottat, mások azonban ezt cáfolták. Többen is azt állították, hogy nem a gyanúsított, hanem a hercegi család feje, *K. E.* viselt SS tiszti egyenruhát. A *Budapesti Népbírószék* a nyomozást e bizonyítékok alapján megszüntette, mert a feljelentést egyéb terhelő bizonyítékokkal nem tudták alátámasztani, és a gyanúsított pedig végig tagadásban volt.²⁵⁸

Végül nézzük meg *B. E.* feljelentését. A nevezett személy feljelentést tett két rokona ellen a nyíregyházi rendőrségen. Őt feltételezte ugyanis, hogy őt a csendőrség, majd az SS azért hurcolta el az 1944. évi gettózásakor, mert az említett két rokona feljelentette őt. A nyomozás során azonban a meghallgatott tanúk vallomásai ezt nem támasztották alá. Felmerült ugyan a gyanú, hogy az SS nem magától ment a sértett címére, de erre közvetlen bizonyítékot nem talált a rendőrség. A nyomozás során fény derült arra is, hogy a sértett és a feljelentettek között vagyoni viták voltak, ami arra is engedhetett következtetni, hogy a rokonok érdekét szolgálta a sértett elhurcolása. A népbírószék a nyomozást mégis megszüntette, mert a feljelentés mindössze *feltételezések láncolatán* alapult. A megszüntető határozat szerint: „*törvénytörő vád emelésére elegendő alapos gyanúok nincsenek, csupán következtetések és feltételezések, ezekre azonban népbírósi eljárást*

²⁵⁷ Kaposvári Népbírószék *Nü.* 1946. 739/15. szám (1946. november 4.). Lásd: 79. 331/1946. *IM.* - *IM.* Irattár
²⁵⁸ Budapesti Népbírószék 1946. *Nü.* 2597/4. szám (1946. november 21.). Lásd: 78. 772/1946. *IM.* - *IM.* Irattár

alapozni nem lehet."²⁵⁹

Az *előzetes letartóztatás* a népbügyész rendelkezheti el a *Bp. 141. §-ában* felsorolt esetekben. Az előzetes letartóztatás elrendelése ellen az *Nbr. 33. §-a* szerint felfolyamodásnak nem volt helye. Amennyiben a népbügyész nem állította a terheltet 30 nap alatt ügyének tárgyalása végett a népbíróság elé, vagy ugyanezen idő alatt nem nyújtott be vádiratot a népbírósághoz, az előzetes letartóztatást meg kellett szüntetni, vagy az iratokat haladéktalanul a népbíróság elé kellett terjeszteni. A népbíróság az előzetes letartóztatás fenntartása tárgyában három nap alatt határozni volt köteles. A népbíróság az előzetes letartóztatást a népbügyész indítványára 30 nappal meghosszabbíthatta. Érdemleges tárgyaláson az előzetes letartóztatás a népbíróság érdemi határozatának hozataláig is meghosszabbítható volt. Az előzetes letartóztatás azonban a népbírósági ítélet meghozataláig összesen a 6 hónapot nem haladhatta meg.²⁶⁰ Amennyiben azonban a népbíróság a vád tárgyává tett valamely bűncselekmény tekintetében a vádlott bűnösségét megindokolt *közbenszóló határozattal* megállapította, úgy az előzetes letartóztatás további 6 hónappal volt meghosszabbítható. A népbíróság ítéletének kihirdetése után meghosszabbított előzetes letartóztatás pedig az ügyben hozandó jogerős határozat meghozataláig tartott. A népbügyésznek lehetősége volt arra is, hogy vagy vádiratot nyújtott be, vagy csekélyebb jelentőségű ügyekben a *Te. 107.* valamint *108. §-ának* megfelelő alkalmazásával a terheltet a népbíróság elé állította, de közbenső eljárásnak helye nem volt.²⁶¹

Itt említendő meg, hogy a NOT Téglás-féle tanácsa elvi élel állapította meg az előzetes letartóztatás meghosszabbításáról a következőket:

- 1. Az *Nbr. 33. § -nak (3) bekezdésébe foglalt azon rendelkezése, miszerint az előzetes letartóztatás a népbírósági ítélet meghozataláig összesen 6 hónapot meg nem haladhat, csakis az érdemleges tárgyaláson elrendelt előzetes letartóztatásra, illetve azoknak meghosszabbított tartamára vonatkozik.*
- 2. Az *Nbr.nov 17. § -ának az a rendelkezése, hogy az előzetes letartóztatás*

²⁵⁹ Nyíregyházi Népbügyészség *Nü. 1437/1946. szám* (1946. november 20.). Lásd: *79. 284/1946. IM. - IM. Irattár*

²⁶⁰ A *T. 15. §-a* az *Nbr. 33. §-a* hatályon kívül helyezésével úgy rendelkezett, hogy a népbügyész által elrendelt vagy fenntartott előzetes letartóztatás miatt felfolyamodásnak volt helye a népbírósághoz, amely a felfolyamodás tárgyában három nap alatt határozni volt köteles. A népbíróság által elrendelt vagy fenntartott előzetes letartóztatás az új rendelkezés értelmében rendszerint a tárgyalás kitűzéséig, a tárgyalás kitűzésekor elrendelt vagy fenntartott előzetes letartóztatás pedig a tárgyaláson hozandó érdemleges határozat kihirdetéséig tartott. A népbíróság azonban az előzetes letartóztatást a letartóztatás okának megszűnése esetében kérelemre vagy hivatalból bármikor megszüntethette. A népbíróságnak az előzetes letartóztatás tárgyában hozott határozata ellen perorvoslatnak csak a *T. 15. § (2) bekezdésben* foglalt esetben, úgyszintén akkor volt helye, ha az előzetes letartóztatás elrendelése, fenntartása vagy megszüntetése az ítélet kihirdetése után történt. Mihelyt az előzetes letartóztatás tartama három hónapot elért anélkül, hogy az ügyben a népbíróság érdemleges határozatot hozott volna, a népbíróság tizenöt nap alatt köteles volt az előzetes letartóztatás további fenntartása kérdésében hivatalból határozni. Ha az ügyben vádiratot még nem nyújtottak be, akkor a népbügyész köteles volt az iratokat az előbb ismertetett rendelkezés értelmében való határozathozatal céljából haladéktalanul a népbíróság elé terjeszteni. A népbíróság határozata ellen felfolyamodásnak volt csak helye a NOT-hoz. Ezt az eljárást mindannyiszor meg kellett ismételni, valahányszor az előzetes letartóztatás tartama újabb három hónapot ért el.

²⁶¹ *Nbr. 34. § - 35. §*

meghosszabbításának több ízben is helye lehet, a vád előtti nyomozati szakra vonatkozik.

- 3. Az Nbr.nov 33. és 48. § - aiban foglalt az a rendelkezés, hogy „amennyiben a népbíróság a vád tárgyává tett valamely bűncselekmény tekintetében a vádlott bűnösségét megindokolt közbenszóló határozattal megállapítja, úgy az előzetes letartóztatás további 6 hónappal hosszabbítható meg”, továbbra is hatályában fennáll, miután azt az Nbr.nov 17. § -a kifejezetten hatályon kívül nem helyezte.
- 4. Vádirat be nem adása esetén 6 hónap elteltével a Bp. 147. és 157. § értelmében a bíróság hivatalból köteles az előzetes letartóztatás anyagi előfeltételeit felülvizsgálni - indítvány bevétele nélkül, annak vélelmezése mellett, hogy a védelem bizonyítékai mellett és a vád bizonyítékai hiányában a vádirat elkészíthető nem volt, így előre láthatóan a gyanúsítottal szemben nem várható olyan súlyos büntetés, amelynél fogva szökésétől tartani lehet. Ez esetben azonban mérlegelhető, hogy szabadlábra helyezése a Bp. 161. § -ában írt előfeltételek mellett alkalmaztassék-e?²⁶²

A népjogsegységekkel foglalkozó paragrafusokat az 5900/1945. M. E. számú rendelet 2. § egészítette ki, ami létrehozta a népjogsegységgel mellett a megbízott közzéadó intézményét. Ez a közzéadó funkció a népjogsegység szervezetén kívül állt, ugyanolyan jogokat biztosítva számára, mint a népjogsegységnek.²⁶³

A politikai ügyész hatáskörére nem volt jogszabály, azt a gyakorlat alakította ki. Jogállása megegyezett a sértett jogállásával, hiszen az egyetemes sértettet, a magyar népet képviselte, amelynek jogai minden egyes háborús vagy népellenes bűncselekmény sértettje révén külön is sérültek.²⁶⁴ A közzéadó a népjogsegységgel volt, őt illették meg a váddal kapcsolatos jogok, a politikai

262 NOT. III. 1533/1945.

263 5.900/1945. ME számú rendelet 2. §: „A 81/1945. ME számú rendelet 24. §-a az alábbi rendelkezésekkel egészítették ki: A közzéadó tennivalóinak ellátásával az igazságügyminiszter egyes ügyekben a népjogsegység szervezetén kívül álló személyt is megbízhat. A megbízott közzéadót e megbízatása körében ugyanazok a jogok illetik, mint a népjogsegységet. A megbízott közzéadó díjazása iránt az igazságügyminiszter a pénzügyminiszterrel egyetértve esetenként intézkedik.”

264 A politikai ügyész tehát laikus volt, legalábbis jogi értelemben véve mindenképpen (de nem minden esetben!), és a magyarságot, az egyszerű magyar embert képviselte a népbíróságban, de gyakran konkrétan is segédkezett a vádat képviselő népjogsegységnek a vádlói teendőik ellátásában. Például dr. Bárdossy László büntetőügyében a népjogsegységgel dr. Fenesi Ferenc, a laikus (politikai) ügyész pedig dr. Szalai Sándor hírlapíró volt, akik közösen készítették el az 1945. NÜ 5552/1. számú vádiratot (Szabad Nép 1945. október 16. szám). Hain Péter háborús bűnös esetében a politikai ügyész szintén a sajtó képviselője, meghozta Losonczy Géza újságíró, a Szabad Nép munkatársa volt. Ebben az ügyben dr. Ambrus József ügyvéd, megbízott népjogsegységgel készítette el a vádiratot, melyről a Népbírósági Közlöny 1946. március 2. napi száma a 11. oldaltól kezdve számolt be „A népjogsegységgel összeállította Hain Péter és pribékjei teljes bűnlajstromát” című, több mint egy oldal terjedelmű írásában. Az Állambiztonsági Rendészet (a magyar Gestapó) volt vezetőjét halálra ítélték és főlakasztották, melynek tényét a Népbírósági Közlöny 1946. szeptember 19. száma publikálta a 7. oldalon, „190 háborús bűnöst ítélt halálra a népbíróság” című, egy oldal terjedelmű írásában. 1945. november 28. napján kezdte tárgyalni a Pálosi-féle népbírósági tanács Rajniss Ferenc nyilas miniszter büntetőügyét. Itt szintén közösen készítették el a vádiratot dr. Eröss János népjogsegységgel valamint dr. Katona Jenő politikai ügyész. Eredményes munkájuknak köszönhetően 1945. december 7. napján bűnösnek mondta ki a vádlottat a népbíróság többrendbeli háborús és népellenes bűncselekmény elkövetésének büntetésében, és ezért kötél általi halálra ítélte. Rajniss - a korabeli sajtóbeszámolókat szerint - mozdulatlanul, mélyen elgondolkozva hallgatta az ítélet indokolását, majd csatlakozott a védője által bejelentett fellebbezéshez. A NOT a fellebbezést 1946. február 28. napján elutasította, és „a háborús főbűnösök között is a legalantasabbak egyikén” a halálos ítéletet 1946. március 12. -én végrehajtották (lásd: NOT. I. 1348/1946/9.). Dr. Imrédy Béla népbírósági büntetőpere 1945. november 14. napján kezdődött el a Zeneakadémia nagytermében, dr. Nagy Károly népbírósági tanácsvezető elnökletével. A Budapesti Népjogsegység részéről dr. Sulyok Dezső népjogsegységgel az egykori miniszterelnököt öt fejezetbe foglalt részletes vádiratban több háborús bűntettel, népellenes büntetéssel és hűtlenség büntetéssel vádolta, amely vádiratot Horváth Zoltán politikai ügyésszel együtt készített el (lásd az 1945/NÜ.5569/1. számú vádiratot). A vádlottat 1945. november 23. napján halálra ítélték. Imrédy halálos ítéletét a NOT Bojta-féle tanácsa is helyben hagyta 1946. február 4. napján, így kegyelmi kérvényének elutasítása után, 1946. február

ügyészt, mivel nem volt vádhatóság, csak annyi jog illette, mint ami a *sértettet* általában megillette. A politikai ügyészi tisztségre esetenként kértek fel olyan személyeket, akik ellenállási múltjuk, munkásságuk, politikai-közéleti tevékenységük miatt köztiszteletnek örvendtek. Jól mutatja a politikai ügyész jogosultságait és feladatát a népbírósi büntetőeljárásban *gróf Pálffy Fidél* volt országgyűlési képviselő és miniszter büntetőügye. Itt a politikai ügyész az egyik vádpont tekintetében vádat ejtett, majd a népbírósi ítélet felmentő részét a népügyészhez csatlakozva megfellebbezte. A NOT ítélete külön is kitérve a politikai ügyészi tisztségre kifejtette, hogy a háborús és népellenes büntettek sértettje maga a magyar nép. Tehát sértett nemcsak a tényleges sérelmet elszenvedet természetes személy, hanem az egész magyar nép is, így a politikai ügyész is. A politikai ügyész szerepe *megvilágítani* azt a történelmi háttérrel, mely országunkat a vesztes háborúba és a bekövetkezett katasztrófába sodorta. Feladata feltárni azokat a történelmi, társadalmi, hadászati, jogi, politikai, személyi és pszichológiai okokat, amely magyarok százezreinek halálát, millióinak nyomorúságát és hazánk lerombolását valamint nem utolsósorban a szégyenét okozták. Végül, e történelmi perek leszűrt tanulságai alapján köteles utat mutatni a jövőre, a nemzet demokratikusan érző tagjainak irányt jelölni, és fel kell tárnia mindazon okokat is, amelyeknek követése a jövőben is csak a teljes bukáshoz vezethetik a nemzetet. Tehát ezekből következik, hogy nem jogosult olyan jognyilatkozatot tenni, amelyek ellenkeznek a vádat tulajdonképpen képviselő népügyész nyilatkozataival, nem tehet olyan kijelentést, amely az eljárás céljával ellenkezik, *így különösen nem diszponálhat a vád felett*. A NOT ítélet kifejtette, hogy a politikai ügyész túllépett a hatáskörén, *vádelejtése és fellebbezése semmis, és a büntető ügy eldöntése szempontjából nem létezőnek tekintendő.*²⁶⁵

A népügyészekkel kapcsolatban Lukács még kifejtette, hogy „*az NBR 24., illetve 45. §-ai szerint a népügyészeknek, valamint a népbíráknak hivatalba lépésük előtt esküt vagy fogadalmat kellett tenniük. Azt tapasztaltam, hogy a legtöbb esetben esküt tettek, és ez nemcsak az első időszakra volt jellemző.*”²⁶⁶ Ezt igazolja például a Budapesti Népügyészség vezetője előtt az 1945. július 2. napján öt népügyész által letett eskü jegyzőkönyve is, ami módot adott mind *eskü*, mind pedig *fogadalom* tételére.²⁶⁷

Ez a gyakorlat viszont jogszabálysértő volt véleményem szerint. Hiszen az Nbr. csak a népbíráknak

28. -án a vádlottat agyonlőtték (lásd: Budapesti Népbírósi Nb. 3953/1945-11 valamint Népbírósi Nb. Országos Tanácsa 304/1946. 18.).

265 Budapesti Népbírósi Nb. I. 4418/1945/2 (1945. december 15.) - NOT. I. 365/6/1946 (1946. február 1.). A NOT helyben hagyta az első fokú bíróság által kiszabott és „*egyedül megfelelő, jogszabálysértés nélkül kiszabott kötéltől általi halálbüntetést*”. Pálffy 1946. március 2. napján akasztották fel a Markó utcai fogház udvarán.

266 Dr. Lukács Tibor: i. m. 132. o.

267 A Budapesti Népügyészség 1945. Eln. IV/A. 32. számú jegyzőkönyve. Lásd: 005772 - 1945. július 7. IM. IM Irattár (közli: dr. Lukács Tibor i. m.).

engedett meg ilyen választási jogosultságot, ugyanis az *Nbr. 45. §-a* szerint a népbírák az első tárgyalás előtt esküt (fogadalmat) voltak kötelesek tenni. Az esküt a vezető bíró vette ki tőlük, egyébiránt az eskü szövegére a *45.010/1945. IM rendelet 1. §-a* volt az irányadó, fogadalomtétel esetén pedig az esküszöveg a *15/1945. ME számú rendelet 8. §-a 3. bekezdésének* megfelelően volt helyesbítendő. Ezzel szemben az *Nbr. 24. §-ának 5. fordulata* szerint a népügyésznek, amennyiben még ügyészi esküt nem tett, akkor a *17/1945. ME számú rendelet 2. §-ában* írt esküt kellett az ügyészség vezetője előtt letennie. Tehát az *Nbr.* rendelkezéseihez képest az ügyészi fogadalom jogszabálysértő volt.

A népügyész az ügyben, vagy azon kívül szereplő személyeket, legyen az védő, tanú, sértett, stb., fegyelmi felelőssége terhe mellett csupán jegyzőkönyvvezető jelenlétében fogadhatta, és minden szóbeli közlésről jegyzőkönyvet kellett felvennie. A népügyészségek legalább annyi, ha nem több szervezési gondnal küszködtek, mint a népbíróságok, mind a működéshez szükséges alapvető eszközök (papír, írószerszám, asztalok, székek, írógépek stb.), helyiségek illetve alkalmas emberek terén is. Az *Egri Népügyészség* megbízott vezetője 1945. május 2. napján arról tett például jelentést, hogy teljesen egyedül van, és emiatt a tevékenysége sokszor fizikailag elháríthatatlan nehézségekbe ütközik. Viszont jelentkeztek nála „menekült” igazságügyi alkalmazottak, akiknek az igazolása még folyamatban van. Így javaslatot tett egy *újvidéki* ügyészségi alelnök, egy járásbíró valamint egy *marosvásárhelyi* ügyészségi elnök kinevezésére is.²⁶⁸

A háborús és népellenes bűncselekmények mai szóhasználat szerint hivatalból üldözendők voltak, tehát a hatóság, mindenekelőtt a népügyészség, a tudomására jutott ügyekben köteles volt eljárni. Íme, egy példa erre is: *G. M. -né* feljelentette a sértettet a nyilasoknál, mire azt elfogták és a nyilas pártházban megkínózták. A felszabadulás után a sértett feljelentette *G. M. -nét*. A népbíróság előtt a védő indítványozta a sértett újbóli meghallgatását, mivel tudomása szerint az vissza kívánta vonni a feljelentését. A népbíróság az indítványt elutasította, és az ítéletben megállapította, hogy ha való is volna a sértett ebbéli szándéka, ez *a vádlott büntethetőségét nem szüntethé meg*. Ugyanis a NOT következetesen hangsúlyozott álláspontja szerint a népbírósági rendeletek hatálya alá tartozó cselekmények *sértettje maga a magyar nép*, még akkor is, ha a cselekmény által okozott sérelem egyes személyek élete, testi épsége, vagy vagyona megtámadásában jelentkezett.²⁶⁹

A *Népbíróságok Országos Tanácsa* előtt a vádat kizárólag a *népfőügyész* vagy *helyettese* képviselhetette.²⁷⁰ Népfőügyész vagy helyettesei csak bírói és ügyvédi vizsgát tett egyének lehettek,

²⁶⁸ Egri Népügyészség 1945. *El. 1/6. szám*

²⁶⁹ Budapesti Népbíróság Nb. III. 670/1945/3 (1945. június 15.) - NOT. III. 489/1945/6 (1945. október 22.)

²⁷⁰ *Nbr. 54. §. Az Nbr. 24., 25. és 26. §-ai* a népfőügyészre és helyetteseire is megfelelően alkalmazandók voltak.

akiket az igazságügyminiszter javaslatára a kormány nevezett ki. A népfőügyész a népügyész által bejelentett fellebbezést vagy csatlakozást bármikor visszavonhatta. A népfőügyészre és helyetteseire tekintettel a főügyészre és helyettesére egyébként vonatkozó jogszabályok megfelelően alkalmazandók voltak (*Nbr. 55. §*). A kormány az első népfőügyészt 1945. március 29. napján nevezte ki. Groteszk, és egyben a kor kezdeti zavaros közállapotát tükrözi az a tény, hogy ezt a személyt hamarosan beosztásából elmozdították, mert kiderült, hogy korábban a Sztójay-kormány propagandaminisztériumában dolgozott.²⁷¹ Említésre méltó még, hogy 1945 júliusától az *Igazságügyminisztérium X. számú népbíróági osztálya* elrendelte, hogy a népügyészség minden megszüntető határozatot, a népbíróság pedig minden felmentő ítéletet juttasson el az állambiztonsági szervekhez. 1946-tól fokozatosan gyakorlat lett, hogy a rendőrség bírált felül egyes népbíróági ítéleteket.²⁷²

9. 5. A népbíróági büntetőtanácsok

Az *Nbr. 39. §-a* alapján a népbíróági büntetőtanácsok általában állandó tagokkal, kezdetben *ötös tanácsokban* ítéleztek. Nagyon lényeges, hogy az öt fő népbírót a koalíciós pártok delegálták (mindegyik egyet-egyet), és ezen felül az *Nbr. 42. §-a* értelmében minden népbíróági tanács mellé az igazságügyminiszter által egy tanácsvezető jogász-bíró is volt kirendelve, aki tehát nem volt népbíró! Míg a népbírák az igazságszolgáltatási tapasztalatukat és képzettségüket tekintve laikusok voltak, addig a tanácsvezető bíró szakképzett jogász volt, viszont ő *nem (!)* rendelkezett szavazati joggal (mivel nem volt népbíró), csak a tárgyalás vezetése, a jogszabályok betartatása, a népbírák jogi felvilágosítása és kioktatása volt a feladata. Mind a bűnösségről, mind pedig a büntetésről és annak mértékéről kizárólag a népbírák dönthettek.²⁷³ Vagyis amikor *népbíróági tanácsról* beszélünk, akkor *azon csak a népbírókat értjük*, de a tanács további, elengedhetetlen része volt a tanácsvezető jogász-bíró is (csak 1948-tól rendelkezett szavazati joggal), aki viszont, mint olyan, nem volt a népbíróági tanács tagja, azaz nem úgy, mint a népbíró. Azonban, amikor a vádlott a népbíróági büntetőtanács elé állt, akkor ő ott egy komplett tanácsot láthatott, ahol általában középen ült a tanácsvezető jogász-bíró, aki azonban - jogi értelemben véve - nem volt tehát a népbíróági tanács tagja, csak fizikális értelemben. A népbíróági tanácsok a tanácsvezető jogász-bíróról kapták „beceneveiket” is, így például a Budapesti Népbíróóság legismertebb büntetőtanácsai a *Tutsek-*, a *Major-*, a *Jankó-*, és az *Ortutay-* tanácsok voltak.

271 Lásd: *Néplap* 1945. április 12. szám

272 Palasik Mária: *A politikai rendőrség háború utáni megszervezése*. In.: *Államvédelem a Rákosi-korszakban*. Szerkesztette: Gyarmati György. Történeti Hivatal, Budapest 2000. 42. o.

273 Kizárólag egy esetben volt mégis szavazati joguk, méghozzá csak a népbírák szavazategyenlősége esetén.

A népbírószági büntetőtanácsok kezdetben csak akkor tanácskozhattak és ítélezhettek, ha minden tagjuk jelen volt, és ez a momentum számos ügy elhúzódsát eredményezte, ugyanis a laikus népbírák sokszor hiányoztak.

Itt meg kell jegyezni, hogy jogász-bíróból nem volt hiány, hiszen e szakemberek többsége a háború előtt és alatt nem kompromittálódott, nem lett nyilassá, nem szennyezte be magát, tehát elmondható, hogy túlnyomórészt pártatlanul ítéleztek. Aki bűnös volt, az általában a német-nyilas csapatokkal együtt elmenekült. Az a tény pedig, hogy a bírának a Horthy-rendszer alatt az akkor hatályban lévő jogszabályokat kellett alkalmazniuk, nem az ő bűnük volt, hanem a politikai vezetése. Tehát a bírák, ügyészek, jogászok többsége a helyén maradt, nem gondolt menekülésre. Így ír erről Csizmadia Andor: „Azok a bírák tehát, akik igyekeztek hűvös objektivitással az egyes peresetekre a polgári állam törvényeit alkalmazni, nem érezték szükségét pozíciójuk elhagyásának, hanem a harcok lecsillapulta után régi helyüket újból elfoglalták, és folytatni akarták a 'fennálló törvénynek és jogszabályoknak' az eljűk kerülő egyes esetekre alkalmazását. A régi bírói szervezet tehát, a felsőbb bíróságok egyes kompromittált vezetőit nem tekintve, nagyjában, egészében továbbra is fennállott és működött.”²⁷⁴ Kiválóan látszik ebből is a valódi bíró, illetve jogász igazi jogalkalmazói volta.

A népbírószági büntetőtanácsokba kezdetben a [Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba](#) tömörült öt politikai párt delegálhatta tehát a népbírókat.²⁷⁵ Ők valóban népbírák voltak, hiszen a legtöbbször egyszerű ácsokról, asztalosokról, kőművesekről, földművesekről, napszámosokról volt szó.²⁷⁶ A népbírók megbízatása 3 hónapra szűlt, ami azonban megismételhető volt. A kijelölt népbíró a kijelölést nem utasíthatta vissza. A népbírószág tagja vagy póttagja három hónapi működés után felmentését kérhette a főispántól. A népbírák a folyamatban lévő ügyekben a felektől, képviselőiktől vagy harmadik személytől magánértesítést, információt nem fogadhattak el, ugyanis

²⁷⁴ Csizmadia Andor: *A nemzeti bizottságok állami tevékenysége 1944-1949.* i. m. 176. o.

²⁷⁵ A népbírószági rendelet hatálybalépésétől számított 8 nap alatt (ami azonban a gyakorlatban kivitelezhetetlen volt) a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült öt politikai párt (Demokratikus Polgári Párt, Független Kisgazdapárt, Magyar Kommunista párt, Nemzeti Paraszt párt, Szociáldemokrata Párt) helyi szervezetei annyiszor 5 tagot hoztak javaslatba, ahány tanács felállítását az igazságügyminiszter az illető helyre elrendelte. A főispán a tagnévsorok betérjesztésétől számított további 8 napon belül egy-egy rendes és egy-egy póttagot jelölt ki mindegyik névsorból a helyi nemzeti bizottság javaslata alapján. Ekképp a népbírószág tanácsában a felsorolt politikai pártok mindegyike egy rendes és egy póttaggal lett képviselve. Amennyiben a tanács valamelyik rendes tagja akadályozva volt, úgy azon párt póttagja volt behívandó, amely pártnak tagja az akadályozott tag volt. Az Nbr. nov. ezt a rendelkezést változtatta meg akképpen, hogy az Országos Szakszervezeti Tanács helyi szervezetét, mint plusz egy jelölő szervezetet rendelte, és most már két-két póttagot kellett kijelölni. A népbírószági tanács a kijelölt rendes tagokból alakult meg. A tanács valamelyik rendes tagjának akadályoztatása esetében a vezető bíró annak a pártnak (szakszervezetnek) az első póttagját hívta be, amely pártnak (szakszervezetnek) tagja az akadályozott személy volt. A póttag akadályoztatása esetében a második póttag behívására került a sor; ha pedig ez is akadályozott volt, új beküldésnek volt helye.

²⁷⁶ A Soproni Népbírószág tagjainak névsora jellemzően mutatja meg egy korabeli, átlagosnak tekinthető népbírószági tanács összetételét. Sopronban tanácsvezető jogász-bíró volt dr. Pitner Árpád törvényszéki tanácselnök, tanácsvezető-helyettes pedig dr. Hofhauser Béla járásbíró. Rendes tagok (népbírák) voltak Tóth István munkás, dr. Márai Lajos tisztviselő, Józsa István asztalos, Juhász Jenő asztalosmester és Lesenyi Ferenc műegyetemi tanár. Póttagok voltak Bodnár Alajos tisztviselő, Balogh János munkás, Heuwald Károly földműves, Rujavec Ferenc lakatosmester, Radó Ferenc tanító, Becska Ferenc építési vállalkozó és Kovács András cipésmester. A Soproni Népbírószágon a népbíró dr. Kynsburg Béla, a népbíró-helyettes pedig dr. Kovács Ferenc Géza volt. Lásd: 001310 - 1945. május 12. IM. IM Irattára (idézi dr. Lukács Tibor: i. m.)

ellenkező esetben az igazságügyminiszter a népbíró megbízásának a megszüntetése felől intézkedhetett. Ezen kívül a népbíró minden illetéktelen befolyásolási kísérletről haladéktalanul tartozott jelentést tenni a büntetőtanácsa vezetőjének.

Nem volt kinevezhető népbírónak az, akit büntett, nyereségvágyból elkövetett vétség, vagy fasiszta jellegű cselekmény miatt már elítéltek. A népbírószámi rendelet alkalmazása szempontjából *nem volt büntetett előéletűnek tekinthető az*, akit fasisztaellenes cselekmény vagy a zsidótörvényekben meghatározott valamely cselekmény miatt ítélték el. A politikai pártok által betervezett névsorhoz csatolni kellett a jelöltek írásbeli nyilatkozatát, amelyben büntetőjogi felelősségük mellett kijelentették, hogy e rendelkezések értelmében büntetlen előéletűnek minősülnek. Az ítélethozatal, melyben minden tagot egyenlő jog illetett meg, két szakaszból állt. Az első szakaszban döntöttek (egyszerű szótöbbséggel) a bűnösség kérdésében, illetve abban, hogy ha a vádlott bűnös, akkor pontosan milyen bűncselekmény róható a terhére. A terhelt bűnössége esetén a második szakaszban pedig (ugyancsak egyszerű szótöbbséggel) arról döntöttek, hogy vele szemben milyen szankciót kell alkalmazni. A rendelet szerint a szavazást kötelezően a legidősebb népbíró kezdte, és a legfiatalabb fejezte be.²⁷⁷

Az *Nbr. nov. 19. § -val* a népbírószámi tanács tagjainak száma *hatra* módosult, ugyanis az Országos Szakszervezeti Tanács helyi szervei is népbíróküldési jogot kaptak, a tanácsvezető jogász-bíró azonban továbbra sem rendelkezett szavazati joggal. Ez a helyzet 1948-tól változott csak meg, ugyanis a *T. 12. § (2) -vel* ekkor *öt-re* redukálódott a népbírószámi tanács tagok száma. Tudniillik megszűnt ekkor a szakszervezetek, valamint a koalícióból kivált Polgári Demokrata Párt népbíróküldési joga, amivel a népbírószámi tanács tehát öttagúvá vált, ugyanis a négy politikai párt küldötte mellett ekkor már a szakszervezet *is teljes jogú, ítélező tag* lett.²⁷⁸

A *T. 14. § (1) bekezdése* az *Nbr. 57. §-a* első és harmadik bekezdésében is változásokat eszközölt. E paragrafus értelmében, ezentúl csak a Független Kisgazda- Földmunkás- és Polgári Pártnak, a

²⁷⁷ A vezető bíró {a tanácselnök, aki mindig (de csak ő egymaga!) jogász szakszervezeti tag volt} feladata e körben annyiból állt, hogy véleményt kellett nyilvánítania először abban a kérdésben, hogy a megállapított tényállás alapján milyen bűncselekmény elkövetése látszik valószínűnek, majd (ha van ilyen bűncselekmény) abban, hogy a népbírók által megállapított bűncselekményre milyen nemű és mértékű büntetések szabhatók ki. Szavazásra a vezető bíró egyetlen esetben volt jogosult tehát: ha valamilyen oknál fogva nem alakult ki *három* (azaz többségi) egybehangzó vélemény (szavazat), akkor csatlakozhatott bármely két bíró egybehangzó véleményéhez. Végül ugyancsak ő látta el a törvényesség öre szerepét is; ha ugyanis megítélése szerint a népbírószámi jogszabálysértő ítéletet hozott, és fellebbezésnek egyébként nem volt helye (ez tehát a halálbüntetés kiszabásának esetére nem vonatkozott), akkor ennek orvoslása érdekében a NOT -hoz fordulhatott.

²⁷⁸ A *T. 12. §-a* értelmében a tanács elnökét (helyettes elnökét) a bírói (ügyvédi) képesítésű személyek sorából az igazságügyminiszter jelölte ki, egy-egy tagját (póttagját) pedig a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt, a Magyar Kommunista Párt, a Nemzeti Parasztpárt és a Szociáldemokrata Párt helyi szervezetei küldték ki. Csak olyan személy volt kiküldhető, aki magyar állampolgár volt, harmincadik életévét már betöltötte, írni, olvasni tudott, szülői hatalom, gyámság, gondnokság, vagy csőd alatt nem állt és büntett, nyereségvágyból elkövetett, vagy az 1946. évi VII. törvényben meghatározott vétség miatt büntetve nem volt. A *T. hatálybalépésétől* (1948. január 1. napjától) számított harminc nap elteltével a népbírószámi tanácsokba addig beküldött tagok (póttagok) megbízatása megszűnt, tehát a *T. szabályozói* szerint kellett immár újból megalakítani a népbírószámi tanácsokat. A beküldő párt a népbírószámi tanács tagjának (póttagjának) megbízatását új tag (póttag) egyidejű beküldése mellett bármikor visszavonhatta. Ezentúl pedig, ahol valamely jogszabály népbírószámi tanácsvezető bírót (vezetőbíró) vagy helyettes bírót említett, ahelyett tehát a népbírószámi tanács elnökét, illetőleg helyettes elnökét kellett érteni, aki teljes jogú, szavazattal rendelkező *népbíró* vált most már.

Magyar Kommunista Pártnak, a Nemzeti Parasztpártnak és a Szociáldemokrata Pártnak lett joga arra, hogy a NOT minden tanácsába egy-egy bírói (ügyvédi) képesítéssel rendelkező, büntetlen előéletű (az Nbr.nov 19. §-ának harmadik bekezdéséhez képest), állandó tanácstagot delegáljon.²⁷⁹ A beküldő párt a tanács tagjának (póttagjának) megbízását új tag (póttag) egyidejű beküldése mellett bármikor visszavonhatta. A NOT tanácsainak elnökét - a bírói (ügyvédi) képesítésű személyek sorából - hat hónap tartamra az igazságügyminiszter jelölte ki.

9. 5. 1. Az előterjesztés

Ha a vezető bíró meggyőződése szerint a népbírák határozatukat a törvények, illetve a népbírói rendelet lényeges intézkedéseinek megsértésével hozták és a határozat ellen *fellebbezésnek helye nem volt*, a vezető bíró borítékba zárt, indokolt *előterjesztéssel* fordulhatott a Népbírók Országos Tanácsához a vádlott javára. A vezető bírónak ezt az elhatározását kinyilvánítania nem volt szabad s az előterjesztésnek halasztó hatálya sem volt [Nbr. 50. § (A vezető bíró előterjesztése)]. A NOT zárt ülésen vizsgálta meg a vezető bíró előterjesztését, és azt figyelmen kívül hagyhatta, bizonyítást rendelhetett el, illetve a népbírói ítéletét a vádlott javára megváltoztathatta. A bizonyítás felvételére tárgyalást tűzhetett ki, kiküldhette saját bíróját, vagy ezen okból megkereshette valamelyik bíróságot is (Nbr. 61. §). A vezető bíró előterjesztése tartalmában *rendkívüli perorvoslat* volt. Jellegéből következően csak akkor kerülhetett sor az előterjesztésére, ha fellebbezés hiányában az ítélet egyébként felülvizsgálatra nem kerülhetett, vagy azért, mert fellebbezésnek nem volt helye, vagy akár azért, mert fellebbezési jogokkal a jogosultak nem éltek. Amikor aztán a törvény a védelem fellebbezési jogát kiszélesítette és a tanácsvezető bírót is az ítélethozatal részesévé tette, ez a sajátos intézmény megszűnt. Nézzünk néhány példát erre az ítélkezési gyakorlatból.

Sz. J. vádlottat a *Kecskeméti Népbírói Tanács* népellenes bűncselekmény elkövetése miatt főbüntetésként 2 évi börtönrre ítélte. A *jogerős* ítéletet hozó népbírói tanács tanácsvezető bíróját előterjesztéssel élt, amit a NOT zárt ülésen bírált el. A tanácselnök bíró csak a kiszabott büntetést kifogásolta, a NOT azonban az egész ítéletet felülvizsgálta.²⁸⁰ A NOT a tényállást megalapozottnak találta. De mivel a vádlott egy kis községben volt a Nyilaskeresztes Párt helyi vezetője, ami igen korán felszabadult, és az *„elítéltnak nem állt módjában az országot romlásba vivő tevékenységet kifejtteni”*, ezért a NOT a cselekmény tárgyi súlyát mérlegelve a büntetés mértékét 1 évre

²⁷⁹ Ha valamely párt kiküldési köteletségének egyáltalán nem, vagy nem a kellő időben, vagy mértékben tett eleget, akkor a hiányzó tagot (póttagot) az igazságügyminiszter jelölte ki. A kijelölésen alapuló megbízás mégis hatályát veszítette, ha a mulasztó párt kiküldési köteletségének utóbb eleget tett.

²⁸⁰ Erre is lehetősége volt az Nbr. 62. §-a alapján.

leszállította.²⁸¹

A Budapesti Népbírósághoz *egy vádlott felesége* férjének szabadlábra helyezése iránt kérelmet terjesztett elő, melyet a népbíróság *végzéssel* elutasított.²⁸² A tanácsvezető bíró a végzés ellen előterjesztéssel élt azzal az indokolással, hogy a vádlott 1945. április 17. napja óta van előzetes letartóztatásban, így tehát a letartóztatás meghosszabbításának a népbírósági rendelet 33. § (3) bekezdése szerint nincs helye. A NOT *Téglás-féle* tanácsa az előterjesztést *figyelmen kívül hagyta* és kimondta, hogy a népbírósági rendelet 50. § értelmében a vezető bíró csak olyan népbírósági határozat ellen élhet előterjesztéssel, amely ellen fellebbezésnek helye nincsen. Indokolása szerint a vezető bíró tehát nem tehet előterjesztést a népbíróság olyan végzése ellen, amely fellebbezéssel nem, hanem *csak felfolyamodással* lenne megtámadható. A vádlottnak különben is módjában lett volna, hogy az elutasító végzést felfolyamodja, vagyis a vádlottnak magának megvolt a lehetősége a jogorvoslatra, a tanácsvezető előterjesztése tehát a rendelet szelleménél és intenciójánál fogva már emiatt is megengedhetetlen.²⁸³

Egy másik ügyben *R. A.* vádlottat a *Pécsi Népbíróság* háborús bűntett miatt 5 év kényszermunkára ítélte. Az ítéletet a népbíróság elfogadta, a vádlott és védője fellebbezését pedig a népbíróság elutasította, így az ítélet *jogerős* lett. A tanácsvezető bíró előterjesztésében kifogásolta a kényszermunkát, ugyanis a vádlott testi hibában szenvedett, valamint megjegyezte, hogy az ítélet túl súlyos, mód lett volna tehát az enyhítésére. A NOT az előterjesztést *alaposnak* találta. Kifejtette, hogy a vádlott szegény tanyasi család igen egyszerű műveltségű gyermeke, meg nem cáfolt védekezése szerint a mostoha anyjával való összeférhetlensége miatt igyekezett otthonról elmenekülni. Fiatal kora miatt katonának nem fogadták be, ezért az ekkor a fiatal munkások között működő erős propaganda hatására, amihez nagyfokú elkeseredettsége és ifjú korával járó meggondolatlansága is járult, belépett a német hadseregbe. A háborús bűncselekményt ezzel elkövette, azonban az összes körülményeket is mérlegelve a NOT a vádlott büntetését 9 havi börtönre szállította le.²⁸⁴

281 NOT. III. 370/1945-5 (1945. október 18.)

282 Itt kell megjegyezni, hogy általánosságban elmondható, hogy a népbíróságok az ügy érdemében *ítélettel*, minden más kérdésben pedig *végzéssel* határoztak.

283 NOT. III. 357/1946.

284 NOT. IV. 1345/6-1946. (1946. július 11.) De jó példa e helyre még *Jány Gusztáv*, a Don-kanyarban szétvert 2. magyar hadsereg parancsnokának népbírósági büntetőpere is. *Dr. Pálosi Béla* háromnapos tárgyalás után, 1947. október 4. napján hirdette ki a golyó által végrehajtandó halálos ítéletet, de előterjesztéssel élt, mely szerint „*tévedtek a népbírák a büntetés mértékének megállapításánál*”. Indoklása szerint, a népbíróság *katonai bíróság* hatáskörébe tartozó kérdéseket is mérlegelt, ezek figyelembevételével viszont a halálos ítélet kiszabása nem volt indokolt. Véleménye szerint a népbíróság hatáskörébe tartozó bűncselekmények 15 év fegyházzal „*kellőképp megtorlást nyertek*” volna, majd ezt követően az iratokat „*a további cselekvőség elbírálása végett*” *hadbíróshoz* kellett volna áttenni. A NOT azonban nem osztotta *Pálosi* véleményét. *Jány* kegyelmet kért, a kegyelmi tanács pedig még aznap összeült. A népbíróság bejelentette, hogy az elítéltet nem ajánlja kegyelemre, „*mert oly nagy a bűncselekmény tárgyi súlya*.” Ha a népbíróság az elítéltet nem találta „*kegyelemre javaslatba hozhatónak*”, akkor a kegyelmi kérvényét nem is terjesztették az annak elbírálására jogosult köztársasági elnök elé, hanem a halálos ítéletet 2 órán belül végrehajtották. A *Budapesti Népbíróság* azonban nem osztotta a népbíróság véleményét, s *Jány Gusztávot* kegyelemre javaslatba hozhatónak találta. A Magyar Kommunista Párt, a

9. 5. 2. A közbenszóló határozat

A népbíróság a bizonyítási eljárás teljes lefolytatása előtt a már bebizonyítottak látszó bűncselekmények tekintetében *közbenszóló határozattal* állapíthatta meg a vádlott bűnösségét (vagyis egy előzetes ítéletként volt ez felfogható tulajdonképpen!). Ilyen határozatot - amely meghozatala az ítélethozatalra megállapított eljárással történt - a népbíróság csak abban az esetben hozhatott, ha a vádlott fogva volt és előreláthatónak ígérkezett, hogy a letartóztatás leghosszabb tartamának (6 hónap) lejártáig az összes vád tárgyává tett cselekmények tekintetében a főtárgyalás le nem lesz folytatható. A közbenszóló határozatot a népbíróság indokolni volt köteles. A közbenszóló határozat alapján a vádlott előzetes letartóztatása *csak abban az esetben* volt meghosszabbítható, ha feltehető volt, hogy az ügyben hozandó ítélet a vádlottat legalább egy évi szabadságvesztés büntetéssel fogja sújtani. A közbenszóló határozat ellen *fellebbezésnek nem volt helye*. Egyébként az ügyben hozandó ítéletet a népbíróság a közbenszóló határozatra *tekintet nélkül* hozhatta meg.²⁸⁵ Vagyis hiába látszott a közbenszóló határozat meghozatalakor a bűnösítés valószínűnek, amennyiben a későbbiek folyamán megváltozott a tényállás vagy a jogi minősítés, úgy akár a közbenszóló határozattal teljesen ellentétes ítélet is meghozható volt. A közbenszóló határozatot a népbíráskodással kapcsolatos egyes rendelkezésekről szóló *T. 15. § (4) bekezdése* helyezte hatályon kívül.

A népbíróságok gyakorlata azonban még egy másik célra alkotott közbenszóló határozatot is ismert és használt is. Ezt jogrendszerünkben egy, még az Osztrák-Magyar Monarchia idejéből származó törvénycikk honosította meg. E szerint a bíróság közbenszóló határozattal elrendelhetette az *eljárás kiegészítését*, ha az ügynek bővebb felderítését tartotta szükségesnek.²⁸⁶

Ismét jöjjön egy gyakorlati példa. *R. E.* hivatásos újságíró ügyében a népbíróság közbenszóló határozattal utasította el azt a vádlotti indítványt, amely a vád tárgyává tett cikkek felolvasását célozta. A másodfokon eljáró NOT azonban kifejtette, hogy a közbenszóló határozat alkalmas volt *„a védelem törvény által védett elvének megsértésére.”* Elvi álláspontja szerint ugyanis valakinek a sajtótevékenységét összefüggéseiben kell értékelni, egy-egy mondat kiragadásával való értékelés

Szociáldemokrata Párt és az Országos Szakszervezeti Tanács népbírái ugyan nem tartották kegyelemre méltónak a vádlottat, de mivel a Polgári Demokrata Párt által delegált népbíró - aki az ítélethozatalnál még a golyó általi halálra voksolt - a Nemzeti Parasztpárt és a Független Kisgazdapárt népbírái mellé állt, és kegyelemre javaslatba hozhatónak találta Jányt, patthelyzet alakult ki. Ez volt az egyetlen eset, amikor a tanácsvezető jogász bíró is érdemben szavazhatott, és dr. Pálosi Béla is a kegyelemre javaslatba hozhatóság mellett döntött. A NOT 1947. október 18-án foglalt állást a kegyelem kérdésében, és 3:2 arányban szintén kegyelemre javaslatba hozhatónak minősítette Jányt. Ennek ellenére a köztársasági elnök a kegyelmi kérvényt elutasította, s a halálos ítéletet 1947. november 26. napján végrehajtották. vö. Varga László: *„Forradalmi törvényesség.” Jogszolgáltatás 1945 után Magyarországon.* Beszélő, 1999. november.

285 Nbr. 48. § (A közbenszóló határozat)

286 1896. évi XXXIII. törvénycikk 322. §

tilos. Nem volt jogszerű tehát az elsőfokú bíróság álláspontja, amikor közbenszóló határozattal elutasította a háborús bűncselekménnyel vádolt terheltnek az inkriminált mondatokat tartalmazó cikkeinek egész terjedelemben való ismertetését (felolvasását).²⁸⁷

9. 6. A távollévő terhelt elleni eljárás

Az ideiglenes nemzeti kormány az 5.900/1945. ME számú rendelettel szabályozta a népbíráskodás körében a távollévő terhelt ellen folyó eljárást. A népbíráskodásról szóló Nbr. 6. §-a a következőkről rendelkezett: deklarálta, hogy a bűnvádi eljárás a szökésben levő terhelt ellen is lefolytatható az 1921:III. tc. 12. § 2. bekezdésében foglalt korlátok között, azzal, hogy a terheltet nem kell hirdetmény útján megidézni, de a tárgyalás kitűzését a terhelt utolsó lakhelyén 30 nappal előbb szokásos módon meg kell hirdetni. Viszont kimondta azt is, hogy ennek elmulasztása az eljárás megsemmisítésének okául nem szolgálhat.

Ezt a szabályt az 5.900/1945. ME számú rendelet 1. §-a a következő rendelkezésekkel egészítette ki. Kimondta, hogy ha a főtárgyalás adatai szerint a terhelt olyan cselekményt követett el, amelyre a hatályos jogszabályok halálbüntetés kiszabását állapították meg, akkor a terhelt távolléte e halálbüntetés kiszabását és a megfelelő mellékbüntetések megállapítását nem akadályozta. A terhelt távollétében hozott halálos ítélet ellen az ítélet meghozatalakor fellebbezés bejelentésének (védő által) nem volt helye, továbbá az ítélet *pénzbüntetést*, illetőleg *vagyonelkobzást* megállapító része *azonnal végrehajthatóvá* vált. Azonban a terheltet (halálraítéltet) jelentkezése vagy kézrekerülése után haladéktalanul az ítéletet meghozó népbíróság elé kellett állítani. A népbíróság a terheltet nyilvános tárgyaláson kellett, hogy kihallgassa és a kihallgatás eredményéhez képest határozott a halálos ítélet fenntartása vagy a Bp. 460-462. §-ai szerint tartandó új főtárgyalás elrendelése iránt. Ha a népbíróság a halálos ítélet fenntartása mellett döntött, akkor az ítéletet a terhelt előtt haladéktalanul és nyilvánosan ki kellett hirdetni. Az ítélet kihirdetését követő eljárásra már ugyanazok a szabályok voltak irányadók, mint a terhelt jelenlétében tartott tárgyalás alapján hozott ítélet esetében.

Érdekességként említeném, hogy a kihallgatott tanúkat meg kellett *esketni* az elmondott vallomásukra, a hamis eskü következményeire való figyelmeztetés után. A megeskütést indítványozni kellett az *ügyészeknek* vagy az *ügyvédeknek*, de lehetett a megeskütést ellenezni is. A népbíróságon gyakran hangzottak el a *tekintetes népbíróság*, *méltóságos*, vagy *tekintetes népbíró*

287 NOT. I. 2267/1946/8. (1946. április 27.)

úr, méltóztasson megengedni stb. kifejezések.²⁸⁸

9. 7. Táguló hatáskör

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány bocsátotta ki a közalkalmazottak igazolásáról szóló 15/1945. ME sz. rendeletet, amelyet 1945. január 19. napján követett a 77/1945. ME sz. rendelet. A rendeletek azzal a célkitűzéssel születtek, hogy alkalmazásuk folytán csak olyan emberek maradjanak az államapparátusban, akik alkalmasak arra, hogy a „*demokratikus népi Magyarországon közszolgálatot teljesítsenek.*”²⁸⁹ Majd 1945. június 27-én Dálnoki Miklós Béla aláírta a 4080/1945. ME. számú rendeletet (1945. július 1. napján jelent meg a Magyar Közlönyben), és ezzel a népbíróóságok lettek az *igazolási eljárások* másodfokú hatóságai, és így 1945-ben már 5625 ilyen ügyben hoztak határozatot. Érdekeséggé válhat megemlíthetjük, hogy e rendelet az igazolási ügyekben eljáró népbíróósági tanács összetételén egy módosítást vezetett be. Ha a megfellebbezett igazolási eljárás egyetemi nyilvános rendes tanár és nyilvános rendkívüli tanár vagy magántanár ellen folyt, akkor a népbíróósági tanácsot ki lehetett egészíteni. A népbíróóság értesítette ugyanis az illető egyetem tanácsát, és az a bírósági tanácsba egy, már igazolt egyetemi tanárt delegálhatott.²⁹⁰

9. 8. A népbíróósági külön (ötös) tanácsok

A magyarországi népbíróóságok működési gyakorlatának kialakításában nem kis szerep jutott a koalíciós pártoknak, de külön is igyekeztek a pártok, főleg a Magyar Kommunista Párt vezetősége a politikai céljaira felhasználni a népbíróóságokat. Főleg a demokrácia és a köztársaság védelme érdekében alkotott 1946. évi VII. törvény adott aztán lehetőséget arra, hogy a népbíróóságok *konceptiós pereket* is tárgyalhassanak az eddigi háborús és népellenes bűnügyek mellett. Tehát előtérbe került immár a politikai jelleg, megjelentek a politikai deliktumok, és ez egyértelműen - összekapcsolódva az egyre éleződő pártpolitikai harcokkal, a kommunisták egyre nagyobb és erőszakosabb térnyerésével - rossz fényt vetített a népbíróóságokra, hiszen mindenképpen eltértek

288 Az 1947. évi IV. törvény rendelkezett az egyes rangok és címek megszüntetéséről: A törvény 1. §-a a magyar *nemesi és főnemesi* rangokat (herceg, örgróf, gróf, báró, nemes, primor, lófő), az „*örökös főispán*” címet, a *rangjelző* címeket (méltóságok), amelyeket mint kitüntetéseként rendszeresítettek (valóságos belső titkos tanácsos, titkos tanácsos, kormányfőtanácsos, kormánytanácsos stb.), megszüntette. Egyidejűleg az ilyen címekre (méltóságokra) vonatkozó adományozások is hatályukat veszítették. Ezekon kívül a külföldi államfők által adományozott nemesi és főnemesi rangot jelző címek viselésére adott engedélyek, illetőleg az ilyen engedélyek jellegével bíró törvényi rendelkezések is hatályukat veszítették. A jogszabály 2. §. (2) bekezdése szerint a törvényhatósági közszolgálatban nem álló személyt tiszteletbeli tisztviselővé kinevezni - a *tiszteletbeli tiszti főügyészek és ügyészek kivételével* (!) - a jövőben már nem volt szabad. A 3. §. (1) bekezdése pedig a „*vitéz*” cím használatát is megtiltotta. Ezen paragrafus szerint tilos továbbá *nemesi* előnévnek, címernek és jelvénynek vagy a *nemesi nemzetségi származásra* utaló kifejezésnek (de genere...) használata is, csakúgy, mint olyan címzést használni, amely az említett törvénnyel megszüntetett *rangra* vagy *rangjelző címre* (méltóságra) utalt (főméltóságú, nagyméltóságú, kegyelmes, méltóságos, nagyságos, tekintetes, nemzetes stb.). A 3. §. (4) bekezdés értelmében tilos volt olyan címzést használni, amely a közszolgálat körében rendszeresített álláshoz fűződik, vagy pedig bármilyen társadalmi megkülönböztetésre utal. Ez a bekezdés tiltotta meg a *főméltóságú, nagyméltóságú, kegyelmes, méltóságos, nagyságos, tekintetes, nemzetes* stb. kifejezések használatát is.

289 Beér János: *A magyar bürokrácia és a reakció.* Társadalmi Szemle 1946. 91. 1. Idézi: Csizmadia Andor: *A nemzeti bizottságok állami tevékenysége 1944-1949.* i. m. 330. o.

290 Dr. Lukács Tibor: i. m. 116. o.

ezzel (nem önnön hibájukból!) az eredeti irányvonaluktól. Pedig már a Horthy-rendszer alatt világossá vált, hogy „az anyagi büntetőjognak nincs kényesebb, bizonytalanabb és tisztázatlanabb kérdése, mint a politikai bűncselekmény fogalma.”²⁹¹

1946. március 23. napján hirdették ki tehát az 1946. évi VII. törvényt „a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről”. A hatályába eső eseteket az ítéletábrák székhelyén működő²⁹² népbíróságokon belül alakuló külön tanácsokhoz utalták. Ezek a tanácsok ötös beosztásokban ítéleztek. A törvény kihagyta a külön tanácsokból a Polgári Demokrata Párt és a Szakszervezeti Tanács küldöttjét is.²⁹³ Egyre jobban éleződtek ekkorra már az ellentétek a pártok között, úgyhogy e törvény vitája kapcsán közvetlenül támadták már a népbíróságokat is. Az egyre jobban a politika befolyása alá került ítélezésben *fordulatot jelentett* 1948 tavasza, amikortól az amerikaiak már nem adtak ki háborús bűnösneként „Nyugatról” kikért személyeket, éppen a megváltozott politikai viszonyok miatt.²⁹⁴

9. 9. A katonák felelősségrevonásának kérdése

Láthattuk, hogy a magyar népbírósági jog hatásköre kiterjedt a katonák által elkövetett háborús és népellenes bűncselekmények elbírálására is. Itt is tetten érhető az a jogalkotói elgondolás, hogy a háborús és népellenes bűncselekmények *speciális deliktumok*, és mint ilyeneket, egy *speciális bírói szervezetnek* kell elbírálni, az elkövető bűnösök felett ítélezni. Elvileg a katonák által elkövetett bűncselekmények felett a *katonai bíróságoknak* lett volna ítélezési joga, a második világháború idején is hatályos katonai büntetőtörvénykönyv szerint. De amint azt már láthattuk, a jogalkotó nem az elkövető személyéhez rendelte hozzá az eljáró bíróságot, hanem az általa elkövetett bűncselekményekhez.

Ezt azonban még a *honvédelmi miniszter* (!) is megkérdőjelezte (nehezményezte). Egy 1945. május 3. napján kelt, a *belügyminiszterhez* írt levelében nem vitatta, hogy a népbírósági jog az eljáró népbíróságok hatáskörét a fegyveres erők tagjaira is kiterjesztette. Kifejtette ugyanakkor, hogy ezzel áttörtetett a katonai bűnvádi perrendtartásról szóló törvényben kimondott alapvető elv²⁹⁵, mely szerint katonák bűncselekményeinek elbírálása kivétel nélkül és kizárólag a katonai bíraskodás hatáskörébe tartozik. Vitatta azonban azt is, hogy az ilyen személyekkel szemben a rendőrhatalóság

291 Finkey Ferenc: *A politikai bűncselekmények és a büntetőtörvénykönyv*. Budapest, 1927. 1. o.

292 Budapesten, Debrecenben, Győrött, Pécsen és Szegeden. Összesen 10 878 fő került az ötös tanácsok elé. 5 861 marasztaló, 2 304 felmentő ítélet született, 713 ügyet pedig egyéb módon fejeztek be. A marasztaló ítéletek közül 11 halálbüntetést mondott ki.

293 1946. évi VII. törvény 11. §

294 Azonban már 1946. november 4-től is csak bizonyos feltételekkel adtak ki háborús vagy népellenes bűncselekményekkel megvádolt és kikért személyeket az amerikaiak.

295 1912. évi XXXIII. törvénycikk 11. §

rendelkezne nyomozati hatáskörrel. Helyeselte azonban a háborús és népellenes bűncselekmények elkövetőinek arra illetékes bíróság általi szigorú felelősségre vonását. Intézkedett továbbá a honvédelmi miniszter arról is, hogy a Honvédelmi Minisztériumon belül álljon fel egy osztály a katonai személyek ellen indult eljárások koordinálására, az ilyen esetekkel való foglalkozásra. Arra kérte a belügyminisztert, hogy a honvédség tagjai ellen indult büntetőügyeket tétesse át ehhez a katonai szervhez. Célja egyértelműen az volt, hogy a katonákkal szemben ne a polgári közbiztonsági szervek járjanak el, hanem a nyomozások kerüljenek át a katonai nyomozó szerv hatáskörébe.²⁹⁶

A belügyminiszter 1945. június 15. napi nemleges válaszában kifejtette, hogy az Nbr. a fegyveres erők tagjaira is kiterjesztette a népbíróságok jogkörét (Nbr. 2. §), és azt is kimondta, hogy a népbíróság előtt a vádat a *népügyész* képviseli. A nyomozással kapcsolatban az Nbr. visszautalt a hatályos büntető perrendtartásra, miszerint a nyomozás végrehajtó szerve a *rendőrhatalóság*. Mivel az Nbr. egy később keletkezett és speciális jogszabály, így az, az 1912. évi XXXIII. törvénycikket természetesen módosította.²⁹⁷

296 1945-ben az *Ideiglenes Nemzeti Kormány* egyik fontosabb, identifikációt is szolgáló rendeletei között jelent meg az 1690/1945. M. E. számú rendelet (1945. május 10.), amely amellett, hogy feloszlatta a csendőrséget, megadta a testület volt tagjai számára egy külön erre a célra felállított igazolóbizottság elé való önkéntes járulás lehetőségét is. A rendelet kimondta, hogy a „Magyar Királyi Csendőrség a múlt népellenes kormányait feltétlen engedelmességgel kiszolgálta, a magyar demokratikus mozgalmakat kíméletlen eszközökkel megsemmisíteni törekedett és a magyar parasztság és a magyar munkásság ellen megszállhatatlan erőszakosságot követett el”. A Magyar Királyi Állami Rendőrség volt tagjainak ugyanakkor szintén a demokratikus pártok megbízottaiból álló igazolóbizottságok elé kellett állniuk. Itt az első tárgyalásra 1945. április 27. napján került sor. A csendőrség 1945-ös megszüntetésével végleg eltűntek az addigi katonai rendfenntartó és nyomozó szervek, azaz a *Tábori Csendőrség* és a *Tábori Biztonsági Szolgálat* is. 1945. január 31. napjával felállításra kerültek a *honvéd kerületparancsnokságok*, és persze ez alapvető változásokat jelentett. A kerület- parancsnokságok feladata volt az illetékességükbe tartozó kerületben a katonai rend és fegyelem fenntartása. Ezt a feladatot az alárendeltségükbe tartozó *őrszadokkal* látták el. Az 1950-es évektől, a szovjet típusú államigazgatási rendszernek megfelelően épült ki a fegyveres erők szovjet mintájú rendszere is. 1951. szeptember 1-től állították fel a *Budapesti Komendáns Hivatalt*. A fővárosban lévő katonai körzetek parancsnokságainak *ügyeleti szolgálatai* mellett 9 fős *ügyeletes alegységek* dolgoztak, amelyek a közterületeken, vendéglőkben, szórakozóhelyeken folyamatosan járőröztek és ellenőrizték a katonákat, egészen az alezredesi rendfokozatig. 1956-ban ezek az egységek karhatalmi feladatokat is elláttak. 1957. január 12. napjával a Komendáns Hivatal *Budapesti Helyőrségparancsnokság* néven folytatta tovább munkáját, míg vidéken, az erre a célra kijelölt laktanyák politikai alapon szervezett (vagyis politikailag megbízható) őrszemélyzete látta el ezt a feladatot. 1971-től új szakasz kezdődött, létrehozták ugyanis a *Hátország Védelmi Parancsnokságot*, amelynek alapvető feladata az országos hatáskörű katonai rendészeti tevékenység volt. Az 1990-es években pedig a *Magyar Honvédség katonai rendészeti szerveinél*, a helyőrségekben lévő *komendáns hivatalok* tervezése alapján került végrehajtásra a katonai rendészeti, valamint a gépjármű ellenőrzési szolgálat ellátása. A feladatokat a katonai rendészek ekkor már némely esetekben a *rendőrséggel* együttműködve látták el. Megállapítható, hogy az 1945 és 1990 között létező *katonai elhárítás*, a *karhatalom* és a *Munkásőrség* meglete nem indokolta *katonai rendőrség*, mint speciálisan olyan létezését.

297 Ha a jogforrási hierarchia szabályai között vizsgálódunk, akkor azt is mondhatjuk, hogy legjobban illik rá a *lex specialis derogat generali* elve, vagyis, hogy az azonos szinten álló, ugyanazon tárgykört szabályozó két vagy több jogforrás közül a tárgykört speciálisan szabályozót kell alkalmazni. Első ránézésre persze a rendelet és a törvény nem azonos szinten álló rendes jogforrások, azon belül jogszabályok. De ha belegondolunk abba, hogy a rendkívüli helyzet miatt törvények nem is születhettek ekkor, csak rendeletek, amik viszont ebben az időpontban Magyarország jogforrási hierarchiájának a csúcán álltak, a hatályban maradt törvényekkel egy szinten, és hatásmódjukat tekintve teljesen megegyeztek a törvényekkel, megállapíthatjuk, hogy ilyen formában egyazon szinten álló két jogszabályról volt szó, amelyek esetében alkalmazható volt a specialitás elve miatt a népbírósági rendelet elsőbbsége. Ha ezt a gondolatmenetet elfogadjuk, akkor érvényesnek kell tekintenünk ezen esetre a *lex posteriori derogat priori* elvét is, vagyis azt, hogy a később megalkotott, de a korábbival azonos szinten álló jogszabály a korábban megalkotott hatályát, alkalmazhatóságát lerontja. Az 1945. november 4. napján megtartott nemzetgyűlési választások eredményeként megalakult Nemzetgyűlés aztán, immáron már törvényi szintű felhatalmazásokat adhatott a kormány részére különböző, akár büntetőjogi tárgyú rendeletek kibocsátására is. Az első ilyen felhatalmazást az 1946. évi VI. törvény tartalmazta, amely kimondta: „a minisztérium az állam gazdasági, pénzügyi és közigazgatási rendjének biztosítása érdekében rendelettel megegyező a rendkívüli helyzetben szükséges bármely magánjogi, büntetőjogi, közigazgatási és a törvényhozás hatáskörébe tartozó egyéb rendelkezést, és evégből - a Nemzetgyűlés által alkotott törvények kivételével - a fennálló törvényektől eltérő rendelkezéseket állapíthat meg”. A mandátum hatálya 1946. július 31. napjáig szólt, azt azonban előbb az 1946. évi XVI. törvény 1946. október 31-ig, majd az 1946. évi XXVIII. törvény 1947. február 28-ig meghosszabbította. E két utóbbi törvény felhatalmazása alapján: „a minisztérium a gazdasági élet rendjének, az államháztartás egyensúlyának, valamint a közigazgatás zavartalan menetének biztosítása érdekében rendelettel megegyező a rendkívüli helyzetben szükséges, a törvényhozás hatáskörébe tartozó bármely intézkedést, és evégből a fennálló törvényektől eltérő rendelkezéseket állapíthat meg” [1946. évi XVI. törvény 1. § (1) bek.]. Azonban: „nem lehet a Nemzetgyűlés által alkotott törvényektől eltérő, továbbá közjogi vonatkozású rendelkezést tenni, a

A honvédelmi miniszter a belügyminiszterrel egyidejűleg az *igazságügyminisztert* is megkereste, és kérte tőle, hogy a katonák ellen indult eljárások nyomozására vonatkozóan *utasítsa a népjegyészégeket*, mert véleménye szerint az ilyen nyomozások nem a polgári közbiztonság szerveire tartoznak. 1945. június 12. napján pedig ismét kéréssel fordult az igazságügyminiszterhez, amelyben *kormányrendelet tervezetének* előkészítését kérte. Ebben a népbíróóságok hatáskörét kívánta volna korlátozni, ugyanis azt javasolta, hogy amennyiben a honvédség tagjai a bűncselekményüket az Nbr. hatálybalépése után követnék el, azok elbírálása most már a honvéd büntetőbíráskodás²⁹⁸ hatáskörébe tartozzék. Az igazságügyminiszter 1945. május 18. napján a nyomozati hatáskörrel kapcsolatos *első felvetésre* válaszként megírta, hogy azzal nem ért egyet. Egyrészt azért, mert a rendőrség hatásköre törvényes alapokon nyugszik, másrészt pedig gyakorlati okból sem. Ugyanis a népbíróóságnak indokolatlan nehézségeket okozna, ha két nyomozó hatósággal kellene egyszerre közreműködni. 1945. június 23. napján válaszolt a honvédelmi miniszter *második felvetésére*, a népbíróóságok hatáskörét érintő javaslatára is. Ezzel szintén nem értett egyet. Kifejtette, hogy az Nbr. a népbíráskodást a politikai pártok bizalmát élvező bíróság kezébe adta, a hadbíróóságra vonatkozó szabályok viszont nem felelnek meg azon követelményeknek, melyeket a fent említett politikai szempontok indokolnak. Ezen kívül leírta azt is, hogy félt, hogy a fennálló körülmények között a kért intézkedés kihívná maga ellen a közvélemény helytelenítését, mert tudniillik, abban ismét a katonaság magát elkülönítő törekvéseinek sikerét látná megnyilvánulni. Az igazságügyminiszter végül utalt arra is, hogy igaz az, hogy az Nbr. preambuluma megfogalmazza a népbíróóságok ideiglenes jellegét, ebből azonban nem azt kell kiolvasni, amit a honvédelmi miniszter kiolvasott.²⁹⁹

közigazgatás szervezetét megváltoztatni, új büntetett megállapítani vagy büntetetre nézve a törvényben meghatározottnál súlyosabb büntetés alkalmazását rendelni, kivéve az államháztartás egyensúlyának helyreállítására és a közellátás biztosítására” [1946. évi XVI. törvény 1. § (2) bek]. Ezek (az államháztartás egyensúlyának helyreállítása és a közellátás biztosítása) azonban így is óriási cselekvési lehetőséget biztosítottak a kormánynak a büntetőjog szabályozása vonatkozásában, amellyel az élt is.

298 A haditörvényszékek megalakításáról az 1945. szeptember 6. napján kihirdetett és hatályba lépett 7290/1945. ME. számú rendelet intézkedett. Ez a rendelet előírta, hogy a bárki által elkövetett katonai bűncselekmények valamint a katonák által elkövetett bármilyen bűncselekmények (kivéve a *népbíróóságok* hatáskörébe tartozó cselekményeket) elbírálására háromtagú haditörvényszékek (egy elnök + két ülnök), mint *honvéd katonai törvényszékek* álljanak fel, amelyek mind a rendes, mind pedig a rögtönítélő eljárások lefolytatására jogosultak. A haditörvényszék elnöke egy hadbíró, két katonai ülnöke pedig egy-egy katona kellett, hogy legyen. Ez utóbbiak közül az egyik mindig tiszt, a másik pedig a vádlott rendfokozatához képest vagy szintén *tiszt* (ha a vádlott is tiszt), vagy *tiszthelyettes*, vagy pedig *tisztes* (ha a terhelt is az), illetve *legénységi állományú* egyén (ha az eljárás alá vont személy is legénységi állományú vagy civil volt) kellett, hogy legyen. Fontos szabály volt, hogy a haditörvényszékben nem vehetett részt olyan személy, aki a vádlottnál alacsonyabb rendfokozatú volt. A hadbíróóság ítélete ellen a jogszabály egyfokú fellebbezési lehetőséget biztosított a *Honvéd Katonai Főtörvényszék Biróságához*, mint katonai felsőbbbíróósághoz. 1952-ben változás történik, elsősorban az elnevezésben, ugyanis ezután már *katonai bíróságokat*, valamint *Katonai Felsőbíróóságot* találunk. Aztán a bírósági szervezetről szóló 1954. évi II. törvény (Bsz.) beillesztette az általános bírósági szervezetbe a katonai bíróságokat is. Ezek a hadbírói fórumok nem katonai egységek, hanem területi elv szerint voltak szervezve *Budapesten, Győrben, Kaposvárott, Szegeden és Debrecenben*, mindegyik hadbíróóság több megye területére kiterjedő illetékességgel rendelkezett. Hatáskörükbe tartoztak a néphadsereg és egyéb fegyveres testületek tagjai által elkövetett összes büntettek, valamint a törvényben kifejezetten felsorolt, a honvédelem érdekeit sértő néhány büntett, bárki követte is el azokat. Háromtagú tanácsban (1 hadbíró + 2 ülnök) ítélték, a hadbíró tanácselnök vezetése alatt, és itt is megjelentek a népi ülnökök, akárcsak máshol is a népi demokráciában, akiket (itt is tanácsonként kettőt) a *Népköztársaság Elnöki Tanácsa* választott. A hadbíróóság ítélete ellen egyfokú fellebbezésnek volt helye a *Legfelsőbb Bíróság katonai kollégiumához*.

299 A honvédelmi miniszter 23. 460/Jogi Csop. - 1945. valamint 27. 940/elN. 1945. számú leveleit, továbbá a belügyminiszter

9. 9. 1. Egy elszietett rendelet

Debrecenben, 1945. április 19. napján jelent meg egy véleményem szerint elhibázott rendelet, ami szorosán kapcsolódott a népbíróságok működéséhez. A *Magyar Közlöny 1945. évi 15. számában* egy 3 paragrafusból álló kormányrendelet, méghozzá a 667/1945. ME számú rendelkezett a háborús bűnösök és népellenes bűncselekményt elkövető honvéd egyének közigazgatási úton való lefokozásáról és a honvédség kötelékéből való kicsapásáról. Ennek 1. §-ában foglaltak az általános jogelvekkel egyértelműen ellenkezetek: *„Mindazokat a honvédegyéneket, akik a 81/1945. ME. sz. rendelet intézkedéseihez képest háborús bűnösöknek minősülnek, illetve népellenes bűncselekményt követnek el, vagy követtek el, addig is, míg népbíróság elé állíthatók és tettükért ott felelősségre vonhatók lesznek, közigazgatási úton a honvédségből ki kell csapni, s ha rendfokozatuk van, le kell fokozni.”*

Ugyanis közigazgatási úton kinyilvánítani, vagyis tulajdonképpen előre eldönteni azt, hogy valaki bűncselekményt követett-e el, illetve követ el, vagyis hogy bűnös-e, majd pedig ennek alapján vele szemben joghátrányt, szankciót alkalmazni, a büntetőeljárás lefolytatására jogosult bíróság - esetünkben a népbíróság - jogerős döntéséig egyszerűen nem lett volna szabad. Ez bővebb magyarázatot nem is igényel, hiszen csak az eljárni jogosult (vagyis hatáskörrel és illetékességgel rendelkező) bíróság - háborús és népellenes bűncselekmények elkövetése esetén a népbíróság - jogosult dönteni a vádlottnak a bűnössége kérdésében, és ennek a kérdésnek a jogerős eldöntése (a bűnösség jogerős megállapítása) után van csak lehetőség egyéb hátrányt okozó szankciók - mint büntetés- vagy jogkövetkezmény - megállapítására.

Valószínűleg a minisztérium jogásza is észlelhették ezt a jogelvekkel ellentétes állapotot, mert az ezt előidéző rendeletet a kormány alig két hónap múlva, 1945. július 10. napján megváltoztatta. Ekkor tette ugyanis közzé a *Magyar Közlöny 1945. évi 72. számában* azt a - kihirdetése napján hatályba lépő - újabb rendeletét, amellyel hatályon kívül helyezte a korábbi, 667/1945. ME számú rendeletet. A 4.180/1945. ME számú új rendelet már a következőket állapította meg: *„Mindazokat a rendfokozattal rendelkező katonai egyéneket, akiket a népbíróság jogerősen elítélt, a honvédelmi miniszter közigazgatási úton lefokozza.”*

Viszont e második ME rendelet 1945. július 10. napi kihirdetéséig Vörös János vezérezredes, honvédelmi miniszter már 85 tisztet, mint háborús bűnösöket közigazgatási úton lefokozott és a

136. 769/1945. BM VI. számú levelét lásd IM. 004783/1945. és 003652/1945. iktatószám alatt (IM. Irattár). Közli dr. Lukács Tibor az idézett művében.

honvédség kötelékéből kicsapott a korábbi rendelet alapján hozott intézkedéseivel. Az erről szóló rendelkezéseit 1945. június 19-én³⁰⁰, június 20-án³⁰¹, június 27-én³⁰², július 4-én³⁰³ és július 8-án³⁰⁴ hozta meg.³⁰⁵ Véleményem szerint, e rendelkezéseit egytől egyig vissza kellett volna vonnia a honvédelmi miniszternek, és a jogerős népbírószági ítéletek meghozatala után kellett volna új rendelkezéseket kibocsátania, most már a jogelveknek is mindenben megfelelő új, 4.180/1945. ME számú rendelet alapján.

9. 10. Az elévülés szabályozása

Népbírószági jogunk ismerte az elévülés intézményét, vagyis érvényesült az elévülés a háborús és népellenes bűncselekmények esetében, a népbírószágok pedig alkalmazták is azt. Az idő múlásához fűződő jogi hatásoknak a szabályozása egyes vonatkozásokban eltért a hatályos jog rendelkezéseitől, illetőleg a büntetőjogban akkoriban kialakult, uralkodó nézetektől. A népbírószágokat ért számtalan támadás közül az egyik ehhez, vagyis az elévülés kivételes szabályozásához köthető. Mivel a szabályozás nem volt tekintettel a nemzetközi jog által támasztott kívánalmakra, ezért nem is állhatta ki az idő próbáját. A kívánalmak egészében csak az 1960 -as években, megannyi vita után jutottak győzelemre, és tulajdonképpen ekkor mondták ki először globális érvénnyel, hogy a háborús bűncselekmények soha nem évülnek el.³⁰⁶

Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése 1968. november 26-án nemzetközi egyezményt fogadott el a háborús és az emberiség elleni bűntettek elévülésének kizárásáról, mivel az ilyen bűntettek a nemzetközi jogban is a legsúlyosabb bűntettek közé tartoznak, és mint ilyenek, függetlenül az elkövetésük időpontjától, soha nem évülhetnek el. Az *Nbr. 9. §* emígy fogalmazott: „Az elévülés tekintetében a *Btk. 106. §-a* alkalmazandó azzal, hogy az 1941. június 21. napja után a fegyverszünet megkötéséig elkövetett cselekményekre az elévülés a fegyverszünet megkötésének napjával (1945. január 20.) veszi kezdetét. Az 1919. évben és az azután elkövetett ama politikai gyilkosságokra vonatkozólag, - amelyek üldöztetését az uralmon volt hatalom megakadályozta - az elévülés csak 1944. évi december hó 21. napján veszi kezdetét.” Ezt a második fordulatot az *Nbr. nov 5. §* akként módosította, hogy az 1919. évben és azt követően elkövetett azoknak a politikai bűncselekményeknek az elévülése, amelyeknek emberélet esett áldozatul, úgyszintén a sajtó útján

300 28.611/el. vkf. ü.-1945.

301 28.900/el. vkf. ü.-1945.

302 29.664/el. vkf. ü.-1945.

303 30.384/el. vkf. ü.-1945.

304 30.889/el. vkf. ü.-1945.

305 *Honvédségi Közlöny* 1945. évi 18. szám

306 A Magyar Népköztársaságban az 1964. november 10. napján kihirdetett 1964. évi 27. számú tvr. zárta ki először az elévülést a háborús bűntettek, valamint az elkövetésük miatt kiszabott egyes büntetések esetében.

elkövetett azoknak a bűncselekményeknek az elévülése, amelyeknek tényálladékát az Nbr.nov határozta meg, és amelyek üldözését az uralmon volt hatalom megakadályozta, az 1944. évi december hó 21. napjától veszi kezdetét. A jogi rendezésből levonható az a következtetés, hogy a népbírói jog az elévülés elismerésekor, az akkor hatályos jogot tekintette mintának, vagyis az elévülés tekintetében a *Btk. 106. § -át* alkalmazandónak ismerte el.

Az elévülés viszonylag fiatal intézmény. Először *II. József* uralkodása alatt találkozhatunk e fogalommal, akkor még negatív értelemben, ugyanis ellene foglaltak állást. Aztán általánossá a francia polgári forradalom elsöprő erejű forradalmisága, új irányú eszmeisége tette. A magyar jogrendszerben büntető törvényjavaslatokba foglalt formában *1792-ben, 1827-ben* majd *1843-ban* tűnik fel, de hatályos törvényi szabályozásként először csak a sajtóvétségek elévülésének szabályozásakor találkozhatunk vele.³⁰⁷ Majd általánosan a Csemegi-kódex³⁰⁸ rendezi először az elévülés intézményét. A népbírói jog működésének idején is hatályban volt büntetőtörvénykönyv *106. § -a* kimondta, hogy az elévülés kizárja a bűnvádi eljárás megindítását 20 év elteltével, ha az elkövetett büntetettre halál vagy életfogytig tartó fegyház, 15 év elteltével pedig, ha az elkövetett büntetettre 10 éven felüli szabadságvesztés büntetés volt megállapítva. A *107. §* szerint a bevégzett büntetettre vagy vétségre nézve az elévülés a véghezvitel napjával kezdődött. A *108. §* ismerte az elévülés félbeszakítását is.³⁰⁹ A tettes vagy a részes ellen hozott bírósági határozat vagy intézkedés az elévülést félbeszakította. A tettes vagy részes ellen irányulónak kellett tekinteni minden olyan bírói intézkedést vagy határozatot is, amely a folyamatban lévő bűnvádi eljárás előbbrevitelét, az egyes eljárási szakok céljának minél előbbi elérését célozta.³¹⁰ A *Magyar Királyi Kúria* szerint még a vizsgálóbírói határozat³¹¹ is félbeszakította az elévülést.³¹² A Kúria egy másik elvi határozata kimondta, hogy az elévülést a bírósági határozat vagy intézkedés „*minden megszükités nélkül*” félbeszakítja. Az elévülés szempontjából teljesen közömbös volt, hogy a bírósági határozatot vagy intézkedést hatáskörrel bíró, avagy hatáskörrel nem bíró³¹³ bíróság hozta-e meg³¹⁴, vagyis a lényeg az volt, hogy ha az ügyben bármilyen határozat vagy intézkedés született, akkor az az elévülést félbeszakította. Az elévülést a büntetőjog nem abszolutizálta, tulajdonképpen azt bizonyítva ezzel, hogy létezésének jogpolitikai indokai közül a realizmus volt a legerősebb.³¹⁵

Az elévülés jogpolitikai célkitűzéseinek figyelembe vételével elmondhatjuk, hogy az elévülés egyik

307 1848. évi XVIII. törvénycikk 28. §

308 1878. évi V. törvénycikk, az első magyar büntetőtörvénykönyv.

309 Vagyis az elévülés félbeszakításával az elévülési idő újratekintődik a félbeszakítás időpontjától kezdődően.

310 A *Magyar Királyi Kúria* 777. számú Elvi Határozata (6062/1924. - K. 777. E. H.)

311 Például az ügy iratainak indítványtételre való áttétele az ügyszéphez.

312 A *Magyar Királyi Kúria* 322. számú Elvi Határozata

313 Például téves jogi minősítés folytán.

314 A *Magyar Királyi Kúria* 925. számú Elvi Határozata

315 Dr. Lukács Tibor: i. m. 413. o.

fontos indoka a *méltányosság*. Méltánytalan, tehát nem helyes, ha bárkit hosszú időn keresztül bizonytalanságban tartanak. Módot kell tehát adni mindenkinek arra, hogy a büntetőeljárás lefolytatásával, és az ahhoz fűződő jogkövetkezmények vállalásával és teljesítésével, de akár a büntethetőség elévülésével is, meghatározott idő elteltével túljusson a bűncselekményen, illetőleg annak következményein. Egy másik indok lehet az idő múlásával csökkenő *társadalomra veszélyesség*. Ezekhez képest a harmadik indok kimondottan praktikusnak és gyakorlatinak is tekinthető. A *bizonyítékok* ugyanis az idő múlásával elhalványodnak, vagy elenyésznek, azaz a bűncselekmény elkövetése óta eltelt hosszabb idő megnehezíti mind a hatóságok munkáját a bizonyítás terén, mind pedig a vádlott dolgát a védekezés terén. Levonhatjuk tehát azt a végkövetkeztetést, hogy az idő múlásával általában megváltoznak a körülmények, változik tehát maga az ember (elkövető) is, aki már nem ugyanaz, mint korábban (a bűncselekmény elkövetésének idején) volt. A népbírói jog akként rendelkezett az elévülés félbeszakadása, nyugvása tekintetében, hogy az *első helyen* említette, és elismerte a hatályos Btk. elévülést szabályozó rendelkezéseit (*Nbr. 9. §*). Viszont ez után úgy rendelkezett, hogy az elévülés, amennyiben a bűncselekményt 1941. június 21. napját követően követték el, *nyugszik* és 1945. január 20. napján veszi ismét kezdetét. Ugyanis, mivel Magyarország 1941. június 26. napján lépett be a háborúba, ettől kezdve az ideiglenes fegyverszünet 1945. január 20. napi moszkvai megkötéséig *vis maior*, azaz *erőhatalom* állt be, amely a rendes elévülési időtartam alá eső jogigényeket csaknem minden vonatkozásban nyugtatta. Nézzünk meg néhány példát az elmondottakra.

1. A népbírói jog 1945-ben emelt vádat *Gödölle Béla* volt államrendőrségi felügyelő I. rendű, és *Jamrich János* volt katonatiszt II. rendű vádlott ellen háborús és népellenes bűncselekmények elkövetése miatt. A vádirat szerint 1919. szeptember 16-áról 17-ére virradó éjjelen a Kaposvári Törvényszék fogházából egy tiszt járőr elhurcolta *Latinka Sándor*³¹⁶, *Szalma István*³¹⁷, *Tóth Lajos*³¹⁸, *Lewin Samu*³¹⁹ és *Farkas István*³²⁰ sértetteket, akik *kommunista gyanúval terhelt* politikai foglyok voltak. A tiszt járőr a sértetteket Kaposvár határában átadta az országúton várakozó Gödöllének és ismeretlen társainak, akik a foglyokat megölték, a holttesteket pedig a közeli Nadasdi-erdőben elásták. Itt kell megjegyezni, hogy a népbírói jog azért szabályozta az 1919. évi és ezt követő ellenforradalmi időszak (Horthy-rendszer) politikai bűncselekményeit *kivételes elévülési idővel*, mert azok üldözését az uralmon volt rendszer megakadályozta. Az ügy előzményeit vizsgálva a

316 A Tanácsköztársaság alatt a *Somogy megyei öttagú direktórium* főispáni jogkörrel azonos hatáskörű vezetője.

317 A Tanácsköztársaság alatt *Kaposvár* polgármestere.

318 A Kommün alatt az öttagú direktórium egyik tagja.

319 A *Strasser & König* gabonacég vezető embere volt Kaposváron, majd a Kommün alatt *Somogy megye közéletmezésének* a vezetője lett.

320 A Tanácsköztársaság alatt *Igalban* kapott a fősolgabírói jogkörrel azonos hatáskörű kinevezést.

Kaposvári Népbíróság a következőket állapította meg. *Kovács Antal* alezredes a Tanácsköztársaság leverése után Pécssett, a megszálló szerbek engedélyével tisztogatásra (a kommunistáktól) egy kb. 300 főből álló tiszti alakulatot szervezett. Ezután Kaposvárra mentek, ahol Kovács alezredes átvette Somogy és Baranya vármegyék szerb megszállástól mentes területeire a katonai igazgatást. Rövidesen megérkezett a hírhedt *Prónay*-különítmény a városba, Siófokra pedig Horthy fővezérére települt be. Ezzel egyidőben nagyszámú darutollas ellenforradalmi katona érkezett Somogy vármegye területére, és hamarosan megkezdték a kommunisták összeszedését is. A Kaposvári Törvényszék fogházába kísérték a sértetteket is. *Révy László* akkori kaposvári vezető ügyész azon az állásponton volt, hogy az őrizetbevételek idején semmiféle törvényes rendelkezés nem volt arra, hogy a Tanácsköztársaság idején tanúsított politikai magatartás bűncselekmény lenne, a sértettek ellen pedig közönséges bűncselekmény gyanúja nem merült fel. Révy, miután felhívta az Igazságügyminisztériumot, ahonnan kitérő választ kapott, Latinkát, aki egyébként mérnök volt, szabadlábra helyezte.

Latinka néhány nap múlva azonban visszament a fogházba, és kérte, hogy fogadják be, ugyanis a városban cirkáló különítményesektől nem érezte biztonságban magát. De a politikai foglyokat, köztük az öt sértettet a fogház sem védhette meg a darutollas különítményesektől, mert azok oda erővel behatoltak, és bikacsökkel valamint kötelekkel mindet véresre verték. 1919. szeptember 16. napjának estéjén, 23 óra körüli időben katonai járőr jelent meg a fogházban, és egy szolgálati jeggyel mind az öt sértettet elhurcolta. *Baky László* csendőrtiszt, későbbi belügyi államtitkár és háborús főbűnös a népbíróság előtt az ügyről tanúként azt vallotta, hogy ő akkoriban *Prónay Pál* alakulatában vadászfőhadnagyként teljesített szolgálatot. Egy alkalommal neki Jamrich János hadnagy azt az utasítást adta, hogy a kaposvári fogházban lévő politikai foglyok Siófokra kísérésében vegyen részt. Baky szerint ők hatan, két vagy három szekérrel mentek a fogházhoz, ahonnan Jamrich egy emberrel a politikai foglyokat kikísérte, őket a szekerekre felrakták, majd elindultak. Útközben Gödölle alhadnagy néhány katonával a kocsikat megállította, majd a foglyokat elvitte a közeli erdő irányába.

A gyilkosságok miatt hadbírószági eljárás indult. Az egyik kivégzett politikai fogoly, Lewin Samu felesége ugyanis Budapesten panaszt tett az eset miatt az amerikai katonai misszióknak. Az amerikai misszió a Magyar Nemzeti Hadsereg vezérkari főnökéhez, *Soós* altábornagyhoz fordult felvilágosításért, aki pedig vizsgálatot rendelt el. Kovács alezredes azt a jelentést tette, hogy Kaposváron a feldühödött polgári lakosság betört a Kaposvári Államügyészség fogházába, és tetteleg

bántalmazta a foglyokat. Ők tulajdonképpen csak a foglyok védelmében intézkedtek az elszállításukról, nehogy a tömeg meglincselje őket. De a foglyokat szállító szekereket utolérte egy nagyjából 150 fős tömeg, a tiszteket lefegyverezték, a foglyokat pedig egy erdős részre vitték. Mivel a kihallgatott tiszti különítményesek ezt a jelentést vallomásaikkal megerősítették, a tisztek ellen indult hadbírószági eljárást megszüntették.³²¹ A sértettek hozzátartozói azonban a megszüntetést *felfolyamodással* megtámadták, és a *Legfelsőbb Honvéd Törvényszék* annak végzéssel helyt is adott, és az eset tüzetesebb kivizsgálását rendelte el.³²² Ezután a tisztek ellen *őrszolgálatbeli kötelességsértés* miatt indult eljárás, mert nem akadályozták meg, hogy Latinkát és társait megtámadják és elhurcolják. Ez az eljárás viszont a kiadott közkegyelmi rendelkezés³²³ folytán végzéssel megszűnt, és a tisztek kegyelemben részesültek.

A népbírószági ítélet az elévülés kérdésével kapcsolatban megjegyezte, hogy a halállal büntetendő cselekmények esetében a Btk. 106. § 1. pont értelmében 20 év elteltével az elévülés kizárja a bűnvádi eljárás megindítását. A jelen esetben ez a 20 év már eltelt. Az *Nbr.nov 5. §* viszont akként rendelkezik, hogy „a 81/1945. ME számú rendelet 9. §-ának második bekezdése hatályát veszti és helyébe az alábbi rendelkezés lép: Az 1919. évben és azt követően elkövetett azoknak a politikai bűncselekményeknek elévülése, amelyeknek emberélet esett áldozatul, úgyszintén a sajtó útján elkövetett azoknak a bűncselekményeknek elévülése, amelyeknek tényálladékát a jelen rendelet határozza meg, - és amelyek üldözhetését az uralmon volt hatalom megakadályozta, az 1944. évi december hó 21. napján veszi kezdetét.” Kifejtette az eljáró Kaposvári Népbírószág, hogy nem fér kétség a vád tárgyává tett cselekmények politikai voltához, és ahhoz sem, hogy azoknak üldözését ily hosszú időn keresztül az uralmon volt hatalom akadályozta meg. Hiszen ez a hatalom állta útját még annak is, hogy a II. rendű vádlott, a kitervezett cselekményéért legalább hadbírószág útján felelősségre vonassék. Így tehát a vádlottak elleni bűnvádi eljárás megindítása és lefolytatása, valamint a bűnösség megállapítása nem szenved jogi hibában.³²⁴ Vagyis immár az *Nbr.nov 5. §* szerint jogszerűen le lehetett a népbírószági eljárást folytatni, és a meghozott ítéletek sem szenvedtek jogi hibában.

2. *Vámos József* és négy társa háborús bűntett elkövetése miatt 1969-ben került a *Budapesti Fővárosi Bíróság* elé. Az ítéleti tényállás szerint 1944 márciusában több száz politikai fogoly raboskodott a *sátoraljaújhelyi* börtönben. A politikai foglyok már egy ideje tervezték a kitörésüket a börtönből, de a német megszállás hírére azonnali cselekvésre szánták el magukat. 1944. március

321 Kaposvári Hadosztálybírószág Hb. 11/19. szám

322 P. II. 7/1921/2. szám - 1921. február 9.

323 Megjelent 1921. november 12. napján.

324 Kaposvári Népbírószág Nb. I. 269/1945/20. (1946. április 6.)

22-én kezdték meg a kitörést. Az első 50-60 ember még kijutott a börtönkapun, a többi fogoly azonban már egy erős német alakulattal találta szemben magát a börtönudvaron. Erre a rabok a celláikba visszahátráltak, de a németek a cellaajtókat kézigránatokkal szétrobbantották, majd a foglyokat agyonlőtték. A Sátoraljaújhely környéki hegyek irányába menekülő emberek után hajtóvadászatot indítottak, géppuskákkal és különböző kaliberű ágyúkkal lőtték őket, közülük sokat megölve, akiket a börtön udvarára behordtak, és halomba rakták őket. Vámos akkoriban csendőrtiszt volt. A német városparancsnokkal való megegyezése folytán a menekülők további üldözését a csendőrség vette át. A vádlott megszervezte az üldözést a parancsnoksága alá tartozó csendőrőrsök bevonásával. Kötelező fegyverhasználatot rendelt el, ugyanis - megtévesztő állítása szerint - a foglyok veszedelmes bűnözők, akik az őreiket leöldösték, majd sok fegyvert, valamint lőszert és kézigránátokat is zsákmányoltak, és így menekültek el a hegyekbe. 1944. március 24. napján írásos parancs formájában utasította a csendőrőrsöket arra, hogy az elfogott rabokat a feltalálás helyén végezzék ki, élve politikai foglyot behozni nem kell, csak a holttestüket kell az azonosításuk végett beszállítani a börtönbe. A csendőrök Sátoraljaújhely környékének átfésülése közben 62 foglyot öltek meg. A bíróság a vádlottak bűnösségét az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt és az Nbr.nov által módosított *Nbr. 11. § 5. pontja* szerinti háborús bűncselekményben állapította meg. A vádlottak felelősségre vonását pedig a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1964. évi 27. számú törvényerejű rendeletének rendelkezéseire alapította. A bíróság valamennyi vádlott javára enyhítő körülményként értékelte az idő múlását, valamint azt, hogy a cselekményük óta eltelt 25 év alatt ellenük kifogás nem merült fel. A bíróság ennek figyelembevételével arra az álláspontra helyezkedett, hogy az igen súlyos, egyértelműen *halálbüntetéssel* fenyegetett bűncselekményért szabadságvesztés büntetéseket szab ki, és a hajdan internálásban eltöltött időt a büntetésekbe beszámítja.³²⁵

3. Másként látta ezt a bíróság *Kröszl Vilmos* zuglói nyilas pártszolgálatos, nyilas kerületvezető és társai ügyében, amikor az ellenük a háborús büntettek elkövetésének gyanúja miatt indított nyomozás a népbíróságok működésének beszüntetése után majd 20 évvel hozott *halálos* ítéleteket. *Kröszl Vilmos* 1911-ben született Budapesten. A nyolcgyermekes, szegény családban született *Kröszl péknek* tanult, majd segédmunkásnak állt. A nyilas mozgalomnak 1944 előtt nem volt tagja. Az 1944. október 15. napi Szálasi-puccs után jelentkezett a zuglói pártszervezetnél, és felvételét kérte. A Thököly út 80. szám alatti nyilasházban mindennaposak voltak az embertelen kínzások és

325 Budapesti Fővárosi Bíróság B. XVI. 4766/1969/8. (1969. december 15.) - Legfelsőbb Bíróság Bf. V. 28/1970/28. (1970. február 17.)

kivégzések. Gumibottal, bikacsökkel, vasrudakkal verték az elfogott zsidókat, arcukat, testüket cigarettával égették. Előfordult, hogy a fiatal nőket megerőszakolták. 1944. november 14. -én a XIV. kerületi nyilascsoport „pártházavató ünnepséget” rendezett. Az alkoholtól és a szónokok uszító beszédeitől megrészegült nyilasok a fogva tartott zsidókat összeverték, majd kivitték a Rákos patak partjára, ahol főbe lőtték őket. A patak partján Kröszlék máskor is előszeretettel gyilkoltak. December elején például 14 zsidót hoztak ide. Kröszl kettőt kiválasztott és felszólította őket, hogy fussanak versenyt. Azt ígérte nekik, hogy amelyik előbb ér a célba, életben maradhat. A szerencsétlenek hiába futottak, Kröszl agyonlőtte mindkettőt. Ezután végeztek a többiekkel is. A zuglói nyilasok kegyetlensége határtalan volt. Előfordult, hogy egy fogoly szemét kötőtűvel kiszúrták, máskor egy gyermeket vizesdézsába fojtottak. December elején több zsidót a 67-es villamos sínére fektettek és megpróbálták a villamosvezetőt rávenni, hogy hajtson át rajtuk. A sofőr ezt megtagadta. A nyilasok a karácsonyt is a székházban „ünnepelték”. Részegre itták magukat, több női foglyot is felhoztak a pincéből és megerőszakolták őket. Ezután „húsépróba” keretében a fiatal, újdonsült nyilasokkal mintegy 30 zsidót agyonlővettek. Kröszl az ilyen és ehhez hasonló akciókban „megbízható” nyilasként viselkedett, nem csoda, hogy december végén a zuglói pártszervezet vezetésével bízták meg. Az új főnök ettől fogva nem fáradt a saját kezű gyilkolással, a foglyok likvidálását helyettesére bízta. Emberei január elejéig mintegy 100 embert végeztek ki. Érthetetlen, de a háború után Kröszl zavartalanul élhetett tovább. Sikerült eltűnnie, elvegyülnie. Odáig merészkedett, hogy 1957-ben újra feltűnt Zuglóban, ám ekkor egy idős asszony felismerte benne megkínzóját, de a nevét nem tudta megmondani. Az áldozat a rendőrséghez fordult, de az aktát hamar lezárták. Az egykori kerületvezető 1965 kora nyarán ismét nyugodtan sétálgatott a Duna-parton, amikor egy másik, egykori áldozata jött vele szembe, és ekkor rajtavesztett. Ugyanis, ez a volt sértett-tanú már nevet is tudott az archoz kapcsolni. Kröszl lebukása nyomán az egykori nyilas csoport 18 másik tagját is elfogták. Az iratanyaguk negyedik lapján a következő olvasható: *„Több hónapig tartó nyomozati munka eredményeképpen megállapítottuk, hogy a letartóztatásba került 19 fős nyilas banda 1944. október 15. -tól 1944. december 25. -ig, illetve 1945. január 10. -ig, mint a Budapest XIV. kerület Thököly út 80. szám alatti nyilas pártház tagjai részt vettek mintegy 200-250 ember meggyilkolásában. (...) A XIV. kerületben tevékenykedő fegyveres nyilasok egy részét a Népbíróságok felelősségre vonták. A jelen ügyben szereplők 22 évig titkolták szörnyű bűneiket (...)”* A további lapokon a nyomozás alatt készített néhány helyszínrajzot és rövid magyarázó szövegekkel ellátott fényképeket is találunk. A fotókon a gyanúsítottak az egykori

kivégzések helyszínein láthatók, amint bemutatják bűntetteik elkövetésének módjait.³²⁶ A zuglói gyilkosok 1967-ban álltak a Budapesti Fővárosi Bíróság elé. Kröszlt és két emberét halálra ítélték és felakasztották, a többieket különböző tartamú szabadságvesztésre ítélték.³²⁷

Megállapíthatjuk tehát, hogy az el nem évülő háborús bűncselekmények esetén, az azok elkövetőinek későbbi bíróság elé állítása és elítélése az elévülés kizárása - vagyis az idő múlásának, mint büntethetőséget megszüntető körülménynek a figyelmen kívül hagyása - okán jogi problémát nem okozott. Az eset összes körülményeinek mérlegelésével lehetőség volt akár a halálbüntetés kiszabására is, mint ahogy azt az előbb is láthattuk. De világosan látszik az is, hogy az egyes elkövetők későbbi, akár évtizedek múltán való felelősségre vonása érdekében az egyes *elévülő* bűncselekmények esetében e bűntettek tényállásainak hatályban tartása még indokolt lehetett, mint ahogy ez megállapításra került - igaz, hogy más szemszögű vizsgálat esetén - az Alkotmánybíróság (AB) részéről is. Az AB megállapította, hogy az Nbr. 15. §-ában meghatározott súlyosabb népellenes bűntettek - az 1962. évi 10. tvr. 2. §-ában kifejezetten hatályon kívül helyezett 7. pont kivételével - csak a bűncselekménnyé nyilvánítás előtt elkövetett magatartásokkal voltak megvalósíthatóak, büntetési tételük pedig öt évtől tíz évig terjedhető fegyház volt. A 17. §-ban meghatározott enyhébb népellenes bűntettek - a háborús és a súlyosabb népellenes bűntettekhez kapcsolódó bűnpártolást és a feljelentési kötelezettség elmulasztását kivéve - pedig szintén csak múltbeli magatartással voltak elkövethetőek, büntetési tételük két évtől öt évig terjedő börtönbüntetés volt.

326 Lásd az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 4.1. A-959. *Kröszl Vilmos és társai* valamint 4.1. A-1325. *Kröszl Vilmos és társai* iratanyagát. Kröszl Vilmos és társai ügyében a nyílt eljárás előtt bizalmas nyomozás is folyt. Ezt dokumentálja az 1966-ban nyitott, 3.1.5. O-12542 jelzetű, „Gyilkos” fedőnevű dosszié. A nyilvános nyomozás során pedig 14 kötetből álló V-dosszié sorozat keletkezett (lásd: 3.1.9. V-153693/1-13a). Itt említeném még meg az Apaczeller ügyet is. 1970-ben, a Tolna Megyei Bíróság járt el *Apaczeller József* egykori bajai utász-keretlegénnyel szemben, aki körülbelül 30 - 50 fő munkaszolgálatost gyilkolt meg annak idején, a fronton. Helyette unokatestvérét, az USA-ba távozott Apaczeller Jánost ítélték halálra távollétében, még 1948-ban. Viszont 20 évvel később a szintén az Egyesült Államokba távozott János apja feljelentette a Magyarországon maradt Józsefet. A Tolna Megyei Bíróság, figyelemmel az idő múlására és a vádlott részbeni beismerésére, a bűncselekmény óta tanúsított kifogástalan magatartására valamint őszinte megbánást mutató magatartására, mint nyomatékos enyhítő körülményekre is, 13 évi szigorított fegyházbüntetésre ítélte a vádlottat, világosan jelezve ezzel azt a tény, hogy az állam büntetőjogi igénye a háborús bűntettet elkövetőkkel szemben soha nem évül el.

327 Ide említeném még meg a hasonlóan kegyetlen, budapesti, Szent István körúti nyilasház gyilkosait is. *Grohovszky Orosz Sándor, Bekker Emil, Monostori Sándor, Schütz József, Jerebítz István és Kosman-Baritz István* nem tudott elmenekülni az igazságszolgáltatás elől, így már a háború után közvetlenül megkapták a kiérdemelt kötelet. Orosz Sándor és társai a túlélők szerint vadállati módon kínozták az embereket, szemeket szúrtak ki, agyonverték, megcsonkítottak még élő embereket, sok áldozat fejét pedig szó szerint szétverték. 1944 telén a kivégzésre szánt foglyokat meztelenre vetkőztetve, egyszerűen a jejes Dunába lökték. Az áldozataikat egytől-egytől kirabolták, minden értéküket elvették, ami odáig fajult, hogy például egy összevert embernek, akinek megdagadt a bántalmazások folytán a keze, és ez miatt a jeggyűrűjét levenni nem tudták róla, egyszerűen levágták az ujját. A bírósági ítélet e szörnyű tettekre is figyelemmel nem tudott tárgyilagos maradni, érzelmi megnyilatkozásokat is találhatunk benne: „*E borzalmas kegyetlenkedések életben maradt néhány áldozatának vallomása, sőt a vallomások jegyzőkönyveinek olvasása is forrásba hozza a jóérzésű ember vérére és ezeknek jogérvényesítő erejével követeli az ilyen lényeknek, kiket fenevadaknak nevezni méltatlan sértés lenne a fenevadak ellen, az emberi közösségből való kiirtását, hogy annak ábrázatáról létezésük szégyenfoltja letöröltsék. A magyar nép ezt az elégtételt a szörnyűségek tetteseinek méltó megbüntetésével megkapta.*” De az elkövetett bűnök ellenére is kellő körültekintéssel lefolytatott bizonyítást és tárgyilagosságot, valamint a büntetés kiszabásának differenciáltságát és egyénre szabását igazolja az a tény, hogy az ügy egyik vádlottjának, P. M. -nek a büntetését a NOT leszállította. Az ügyben eljáró Budapesti Népbíróság kényszermunkára ítélte, aminek legrövidebb tartamát 10 évben állapította meg. A NOT ezt 3 év 6 hónap börtönre mérsékelte. Indokolásában kifejtette, hogy „*a vádlott cselekvőségének hűvös mérlegelése mellett el kellett kerülni, hogy az a nyilas banda példátlan gonosztettei által teremtett, a legszigorúbb megtorlást sürgető légkörben a bűnösségi körülményekkel arányban nem álló módon értékeltessék.*” NOT. I. 5588/42/1946. (1947. november 12.)

Ebből következik tehát, hogy a félbeszakítás hatósági aktusát nem számítva és az elévülés kezdetének az Nbr.-ben megállapított speciális szabályait is figyelembe véve, a büntethetőség elévülése a Csemegi-kódex, illetve a Btá. szabályai szerint a súlyosabb esetekben is 1954. december 21-én, illetve 1955. január 20-án *bekövetkezett*. Éppen ezért az elévülés félbeszakadásának, illetve nyugvásának eseteire tekintettel a népellenes büntettek tényállásainak hatályban tartása az 1962. évi 10. tvr.-ben még indokolt lehetett.³²⁸

9. 11. A működés befejezése

Magyarországon ténylegesen *huszonnégy* népbíróság működött, ugyanis minden törvényszéki székhelyen népbíróságot kellett felállítani (Nbr. 37. §). A fontos politikai pereket (például a háborús főbűnösökét) azonban mindig a Budapesti Népbíróság tárgyalta. Az idő előrehaladtával azonban a népbíróságok egyre több ügyet tárgyaltak le, és a kisebb, csak egy népbírósági tanáccsal rendelkező bíróságokon már 1947 -re lezárták az eléjük utalt ügyek többségét. Így legelőször *Esztergomban* fejeződött be a népbírósági ítélkezés, a megye területére a *Budapesti Népbíróság* illetékességét terjesztették ki a *11660/1946. ME. számú* rendelettel. Az ügyek száma fokozatosan csökkent, így az igazságügyminiszter felhatalmazást kapott arra, hogy „*a kellő ügyforgalommal nem rendelkező népbíróságokat rendelettel megszüntesse és a megszüntetett népbíróság területére más szomszédos népbíróságok illetékességét kiterjessze.*”³²⁹ Az ügyek többségének 1945 és 1947 közötti lezárulását igazolja az is, hogy 1948 januárjában a megszervezett 24 népbíróságból már 15 befejezte a működését.³³⁰ A *Miskolci Népbíróságon* a *4100/1949. (I. 16.) IM számú* rendelettel 1949 -ben fejeződött be az ítélkezés. A leghosszabb ideig működő *Budapesti Népbíróság (4281/1949. (X. 15.) M. T. számú* rendelettel) 1950. január 1. -én (a tényleges bírászkodás 1949. október 31. -én), a *Szegedi Népbíróság (4312/1949. (XI. 12.) M. T. számú* rendelettel) pedig 1950. április 1. -én fejezte be végleg a működését: „*A kiemelkedő jelentőségű Budapesti Népbíróság 1949. október 31-ig működött, a legtovább pedig, 1950. április 1-jéig, Szegeden állt fenn a népbírászkodás intézménye.*”³³¹

A megszűnő népbíróságok mellett működő népügyészségek az illetékes népbíróság megszűnésével automatikusan megszűntek. A Szegedi Népbírósággal egy időben szűnt meg a Népbíróságok Országos Tanácsa is. A megszűnt *népbíróságok* hatásköre átszállt a rendes bíróságokra, a *népügyészség*

328 2/1994. (I. 14.) AB határozat - jogszabály alkotmányellenességének utólagos vizsgálata - II./A./2.3. pontja.

329 1947. évi XXXIV. törvény 11. §

330 Zinner Tibor: *Háborús bűnösök pereit...* i. m. 134. o.

331 Zinner Tibor: *Háborús bűnösök pereit...* i. m. 139. o.

feladatait pedig az államügyészség vette át.³³²

10. A korszak egyéb különbíróságai és külön ügyészségei

A népbíróságokon kívül különbíróságként funkcionált még a korszakban, mint olyan, a *Választási Bíróság* is, mindkét bírói fórum, mint különbíróság, 1945 és 1950 között létezett. De különbíróságok voltak az *uzsorabíróságok*, a *hadbíróságok* és a *rögtönítélkező bíróságok* is. A Magyar Népköztársaság Alkotmánya megalkotásának évéig működött, mint különbírói fórum a *Hatásköri-*, valamint a *Közigazgatási Bíróság*.³³³ Halálos ítéletek meghozatalára kizárólag a *had-*, az *uzsora-*, a *nép-*, és a *rögtönítélő bíróságok* (mint különbíróságok) voltak jogosultak.³³⁴ Új különbírói intézményként állította fel az 1954-es bírósági szervezeti törvény a *közlekedési különbíróságokat*. Hat ilyen bíróság alakult, és hatáskörükbe tartoztak a közlekedés, szállítás és hírközlés sérelmére elkövetett bűncselekmények. Ítéletük ellen a Legfelsőbb Bírósághoz volt helye fellebbezésnek. Működésüket az 1957. évi XXXIV. törvény³³⁵ szüntette meg, és e bűncselekmények elbírálását Budapesten a *Központi Kerületi Bíróság*, vidéken pedig a *megyei bíróság székhelyén működő járásbírói bíróság* hatáskörébe utalta.

Külön ügyészségek is működtek az említett különbíróságok mellett. A népbíróság mellett *népügyészség*, a közlekedési bíróság mellett 1953 és 1957 között pedig *közlekedési ügyészség* funkcionált, továbbá működtek *katonai ügyészségek* a katonai bíróságok mellett, valamint létezett a határőrségnek is *külön katonai ügyészsége*. Azonban ezek is az országos ügyészi szervezetbe tartozva működtek a legfőbb ügyésznek alárendelve.³³⁶ Az *uzsorabíróságok* - amelyek kizárólag árdragítással kapcsolatos és valutáris bűncselekményekben jártak el - mellett pedig *valutaügyészségek*³³⁷ működtek.

Végül az *uzsorabírósági különtanácsokról*, azaz a *munkásbíróságokról* kell még szót ejteni.³³⁸ Itt egy hasonlóképpen működő és eljáró bíróságot kell elképzelni, mint a *népbírósági ötös különtanácsok*

332 Dr. Lukács Tibor: i. m. 122. o.

333 Az 1949. évi II. törvény szüntette meg őket.

334 Ezek eljárása kapcsolódott ugyanis különböző típusú bűncselekmények szankcionálásához.

335 Fontos ide még az 1957. évi 8. tvr. az egyes büntető eljárási rendelkezések módosításáról.

336 Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 264. o.

337 Ezek viszont az államügyészség szervezetén belül működő *külön ügyészségi osztályok* voltak. Például a Budapesti Rendőrfőkapitányság Gazdasági Rendészeti Osztályáról a büntettek vagy vétségek nyomozati anyagait a Budapesti Államügyészség *Fizetési Eszközökkel Elkövetett Bűncselekmények Osztályára* küldték meg. Lásd: Molnár János: *A gazdasági rendőrség megalakulásának körülményei*. Sic Iturad Astra, 2003. 2 - 3. szám. 293 - 312. o.

338 „További lépést jelentett a nép részvételével történő szocialista bíraskodás megvalósításában az 1947. XXIII. tc.-kel felállított *uzsorabírósági különtanács*, amit a közbeszédben *munkásbíróságnak* neveztek. Hamarosan minden törvényszéken megalakították. Egy szakbíróból és négy ülnökből álló tanácsban ítélt. Az ülnököket a nagyüzemek üzemi bizottságának javaslatára a szakszervezeti tanács által összeállított névjegyzékből sorshúzás alapján hívták be 6-6 havi szolgálatra. A munkásbíróság hatáskörébe tartozott a népi demokrácia gazdasági rendje elleni bűncselekmények, a forintrontás, az újjáépítés szabotálása, az árdragítás, és egyéb gazdasági természetű bűncselekmények ügyében való ítélezés. Példás szigorral sújtotta a nagy gazdasági bűnözőket.” Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: i. m. 260. o.

esetében, vagyis a külön bíróságon belül működő külön bíróságot (tanácsot) tulajdonképpen. Az uzorabírószági külön tanács eljárásának tárgya rendszerint csak az *1947. évi XXIII. törvény 1. §-ban* megjelölt bűncselekmény lehetett, az ilyen bűncselekménnyel összefüggésben elkövetett más bűncselekményt azonban a külön tanács az államügyészség indítványára szintén ítélezése körébe vonhatta. A külön tanács akkor is eljárhatott, ha a cselekményt a vádtól eltérően - a tettazonosság körében - az 1. § alá nem eső bűncselekménynek minősítette.³³⁹ A munkásbírószágok mellett szintén a valutaügyészség járt el, mint vádlói fórum.

11. A népbírószági jog továbbélése

A népbírószágok működésének *1950. április 1. napi* megszűnését követően a népbírószági anyagi büntető jog sajátos - az általános és a különös rész szerint elkülönült, illetve párhuzamos - szerkezetben élt tovább *1962-ig*.

1951. január 1. napján lépett hatályba a büntető törvénykönyv általános részéről szóló *1950. évi II. törvény (Btá.)*. A hatálybalépéséről rendelkező *1950. évi 39. törvényerejű* rendelet kimondta, hogy a Btá. hatálybalépésével hatályukat veszítik a fennálló jogszabályoknak mindazon rendelkezései, amelyek a Btá. által szabályozott kérdésekre vonatkoznak. Ugyanakkor megállapította azt is, hogy a Btá. „nem érinti az *1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt 81/1945. (II. 5.) ME rendelet 1. §-át, nem érinti továbbá azoknak a különleges büntető jogi szabályoknak hatályát sem, amelyek az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelet 1. §-a harmadik bekezdésében és az 1947. évi XXXIV. törvény 1. §-a (2) bekezdésében a vagyonelkobzásra, az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelet 2. §-a harmadik bekezdésében a halálbüntetés alkalmazására, a 81/1945. (II. 5.) ME rendelet 9. §-ának (1) bekezdésében és az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelet 5. §-ában az elévülés kezdőnapjára, végül az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelet 15. §-ában a fiatalokúakkal szemben alkalmazható intézkedésekre vonatkozóan rendelkeznek*”.³⁴⁰ A törvényerejű rendelet rendelkezett továbbá arról is, hogy a Btá. hatálybalépése előtt kiszabott életfogytig tartó kényszermunkát, illetve kényszermunkát miként kell szabadságvesztésként végrehajtani.³⁴¹ E rendelkezésekből kikövetkeztethető, hogy a tvr. hatályon kívül helyezte az életfogytig tartó kényszermunkát, illetve a kényszermunkát, amelyek, mint láthattuk, a háborús büntettek sajátos főbüntetései közé tartoztak.

Az *1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt ME rendeleteknek, valamint az 1947. évi XXXIV.*

³³⁹ *1947. évi XXIII. törvény 7. §.* Más, későbbi jogszabályok is rendelkeztek meghatározott deliktumok miatti büntető eljárásoknak az uzorabírószági külön tanácsok hatáskörébe való utalásáról. Így például a *680/1948.*, a *3350/1948.* és a *4940/1948.* Korm. rendeletek, de a legfontosabb az ilyen egyéb jogszabályok közül a *2140/1948. Korm. rendelet* volt, amely a hároméves gazdasági terv megvalósítását veszélyeztető (a *14200/1947. Korm. rendelet* által szabályozott) egyes bűncselekményeket utalta az uzorabírószági külön tanácsok elé.

³⁴⁰ *1950. évi 39. törvényerejű rendelet 3. § (3)*

³⁴¹ *1950. évi 39. törvényerejű rendelet 12. §*

törvénynek a háborús és népellenes bűncselekmények tényállásaira, büntetési tételeire és elévülésük kezdetének sajátos szabályaira vonatkozó rendelkezéseit az 1952. augusztus 31. napján hatályban volt anyagi jogszabályokat tartalmazó, a *Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállításába* (BHÖ), ezen belül a Különös rendelkezések Első részébe, a *Magyar Népköztársaság elleni bűncselekmények IV. fejezetének 81-94. pontjaiba* építette be.³⁴²

A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény X. fejezete rendelkezett a *béke és az emberiség* elleni bűntettekről, a *katonai* bűntettekről szóló XVII. fejezet IV. címében pedig a *nemzetközi hadijogot* sértő bűntettekről. Magában a Kódexben nem történik említés az ME rendeletekben meghatározott háborús és népellenes bűncselekményekről, nincs különleges szabály sem a törvény hatálya, sem pedig az elévülés tekintetében. A népbírói joganyag így a Büntető Törvénykönyv hatálybalépéséről, végrehajtásáról és egyes szabálysértésekről szóló 1962. évi 10. törvényerejű rendelet szabályainak megfelelően maradt hatályban. A tvr. szerint: „A Btk. hatálybalépésével hatályukat veszítik a hatálybalépése előtt alkotott büntető anyagi jogi tartalmú jogszabályok, illetve a hatálybalépése előtt alkotott jogszabályok büntető anyagi jogi tartalmú rendelkezései.”³⁴³ Azonban két bekezdéssel lejjebb, a népbírói joganyagra utalva már úgy rendelkezik: „Az (1) bekezdésben meghatározott rendelkezés nem érinti a népbíráskodás tárgyában kibocsátott, az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt 81/1945. (II. 5.) ME számú rendelet 1., 3., 9., 11., 12., 13., 14., továbbá a 7. pont kivételével a 15., valamint a 16., 17., 18. és 31. §-ában foglalt rendelkezéseket. A 12. § b) pontjában és a 14. § b) pontjában foglalt büntetés azonban nem alkalmazható.”³⁴⁴ Bár a tvr. kifejezetten csak az Nbr.-re utal, és nem említi a módosító szabályokat, a hatályban tartott jogszabályhelyek közelebbi vizsgálata alapján nyilvánvaló, hogy a kiegészített, illetve módosított Nbr. rendelkezéseinek hatályban maradásáról van szó.³⁴⁵

A háborús és népellenes bűncselekmények, valamint a nem üldözött politikai bűncselekmények elévülésének kezdetére vonatkozó sajátos szabályokat az Nbr. 9. §-a tartalmazta, tehát azok továbbra is érvényesültek. A tvr. az elévülésre külön kimondta, hogy az „1945. évi VII. törvény 11. §-ában meghatározott háborús bűntettek büntethetősége a Btk. 31. §-ának a) pontjában foglalt rendelkezés szerint évül el.”³⁴⁶ Ez tulajdonképpen azt jelentette, hogy az Nbr. (és nem az 1945. évi VII. törvény!) 11. §-ában meghatározott, súlyosabb háborús bűncselekmények elévülési ideje 20 év.

342 2/1994. (I. 14.) AB határozat II./A./1.2.

343 1962. évi 10. törvényerejű rendelet 2. § (1)

344 1962. évi 10. törvényerejű rendelet 2. § (3)

345 A 12. § b) pontjában és a 14. § b) pontjában foglalt büntetés alkalmazásának tilalma a büntetési rendszerből átmenetileg száműzött életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazásának tilalmát jelentette.

346 1962. évi 10. törvényerejű rendelet 20. § (2)

E rendelkezés a 11. §-ban szereplő háborús bűntettek esetén a Btk. szabályai szerinti kedvezőbb, az adott bűncselekményekre 15 évben megállapított elévülési időnek megfelelően már elévült bűncselekmények büntethetőségét *élesztette fel*, illetve az elévülés félbeszakadása, nyugvása miatt még be nem állt *elévülés idejét hosszabbította meg*.³⁴⁷

Az elévülés tekintetében fontos mozzanat volt az *1964. évi 27. számú törvényerejű rendelet*, amely az ENSZ Közgyűlés által 1968 novemberében elfogadott egyezmény előtt rendelkezett a háborús bűntettek és a miattuk kiszabott egyes büntetések elévülésének kizárásáról. A tvr. szerint: „Az *1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt és az 1440/1945. (V. 1.) ME számú rendelettel módosított és kiegészített 81/1945. (II. 5.) ME számú rendelet 11. és 13. §-ában meghatározott háborús bűntettek büntethetősége, valamint az ilyen bűntettek miatt kiszabott tizenöt évi szabadságvesztés vagy ennél súlyosabb büntetés nem évül el*.”³⁴⁸ A tvr. tehát érintetlenül hagyta az Nbr. visszaható hatályára, valamint a háborús bűntettek kivételével az Nbr.-nek az elévülés kezdő időpontjára vonatkozó sajátos, és az 1962. évi 10. tvr. 2. § (3) bekezdésében fenntartott szabályait.³⁴⁹

A háborús és emberiség elleni bűntettek elévülésének kizárásáról az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése által New York-ban, 1968. november 26. napján elfogadott nemzetközi egyezmény az *1971. évi 1. törvényerejű rendelettel* vált a belső jogunk részévé. A háborús bűntettek üldözésével kapcsolatos nemzetközi kötelezettségeknek a Kódexbe építése a Büntető Törvénykönyv módosításáról és kiegészítéséről szóló *1971. évi 28. számú törvényerejű rendelettel*, az úgynevezett Btk. novellával történt meg. Ez a Btk. novella a Büntető Törvénykönyv 31. §-át a következő, (2) bekezdéssel egészítette ki: „*Nem évül el az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt és az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelettel módosított és kiegészített 81/1945. (II. 5.) ME számú rendelet 11. és 13. §-ában meghatározott háborús bűntettek, a béke és az emberiség elleni bűncselekmények (X. fejezet), valamint a nemzetközi hadijogot sértő bűncselekmények (XVII. fejezet VI. cím) büntethetősége*.”³⁵⁰

A Btk. novella azonban nem csupán az elévülés külön szabályait, hanem az Nbr. rendelkezéseit is integrálta a Kódexbe, méghozzá „Háborús és népellenes bűntettek” elnevezéssel és sajátos kodifikációs technikával. A Btk. novella a törvényt a következő, 134/A. §-sal egészítette ki: „*A háborús és népellenes bűntettekről külön jogszabály [az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt, az 1440/1945. (V. 1.) ME számú rendelettel módosított és kiegészített 81/1945. (II. 5.) ME*

347 2/1994. (I. 14.) AB határozat II./A./1.3.

348 1964. évi 27. törvényerejű rendelet 1. §

349 2/1994. (I. 14.) AB határozat II./A./1.4.

350 1971. évi 28. törvényerejű rendelet 2. §

*számú rendelet] rendelkezik.*³⁵¹ Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a 38. §-hoz fűzött indoklás nincs teljesen összhangban a rendelkezéssel, mert kizárólag arra hivatkozik, hogy a háborús és emberiség elleni bűntettek elévülésének kizárásáról szóló nemzetközi egyezmény miatt, a teljesség érdekében és az elévülés kizárásáról szóló új rendelkezésekre figyelemmel indokolt, hogy a Btk. utaljon ezekre a bűncselekményekre, megjelölve, hogy mely hatályos rendelkezések határozzák meg azokat. A népellenes bűncselekményekre vonatkozó szabályok tehát továbbra is hatályban maradtak, *egyrészt*, mert a 134/A. § címében és tényállásában utalt rá, *másrészt*, mert a Btk. novella az 1962. évi 10. tvr. 2. §-a (3) bekezdésének hatályon kívül helyezéséről *nem* rendelkezett.³⁵²

A népellenes bűntettek vonatkozó rendelkezések hatályon kívül helyezése az 1978. évi IV. törvény (Btk.) hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1979. évi 5. törvényerejű rendeletben (Btké.) történt meg. Ugyanis az, az 1961. évi V. törvényt, valamint az 1962. évi 10. tvr. valamennyi rendelkezését, így az Nbr. bizonyos rendelkezéseit hatályban tartó 2. § (3) bekezdését is hatályon kívül helyezte.³⁵³ A Btk. már nem rendelkezik a népellenes bűntettekről. Ennek racionális magyarázata az, hogy az Nbr. 15. és 17. §-ában meghatározott népellenes bűntettek, mivel elévülésük *nem* volt kizárt, 1979. július 1. napjáig már bizonyosan elévültek.

A Btk.-nak a büntethetőség elévülését kizáró szabálya 1993. május 15. napjáig a következőképp szólt: „33. § (2): *Nem évül el az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt és az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelettel módosított és kiegészített 81/1945. (II. 5.) ME rendelet 11. és 13. §-ában meghatározott háborús bűntettek és az emberiség elleni egyéb bűncselekmények (XI. fejezet) büntethetősége.*” Az 1993. évi XVII. törvény viszont bővítette az elévülésből kizárt bűncselekmények körét, így az eredeti rendelkezés a Btk. 33. § (2) bekezdés a) és b) pontjaként hatályos. A Btk. XI. fejezete az *emberiség elleni bűncselekmények* elnevezéssel, az *I. címében a béke elleni bűncselekményeket* (háborús uszítás, bűncselekmény a népek szabadsága ellen, népiirtás, nemzeti, népi, faji és vallási csoport elleni bűncselekmény, faji megkülönböztetés), míg a *II. címében pedig a háborús bűncselekmények* (polgári lakosság elleni erőszak, háborús fosztogatás, bűnös hadviselés, harctéri fosztogatás, fegyverszünet megszegése, hadikövet elleni erőszak, visszaélés a vöröskereszttel) törvényi tényállásait tartalmazza. Megállapítható tehát, hogy a Btk. az utóbbiak között helyezte el a korábban, a katonai bűncselekmények között szerepelt, a nemzetközi hadijogot sértő bűncselekményeket is.

351 1971. évi 28. törvényerejű rendelet 38. §

352 2/1994. (I. 14.) AB határozat II./A./1.5.

353 1979. évi 5. törvényerejű rendelet 2. § (1)

A háborús bűncselekmények sorát zárja a Btk. „Egyéb háborús bűntettek” elnevezéssel. Eszerint: „Az egyéb háborús bűntettekről külön jogszabály [az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt, az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelettel módosított és kiegészített 81/1945. (II. 5.) ME rendelet] rendelkezik.”³⁵⁴ Az idézett paragrafushoz fűzött indokolás szerint, mivel e háborús bűntettek nem évülnek el, mindaddig, amíg a második világháború folyamán elkövetett háborús bűntettek elkövetői életben lehetnek, indokolt, hogy a törvény utaljon ezekre, megjelölve azt a jogszabályt, amely a rájuk vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza.³⁵⁵ Azaz, a ma hatályos Btk. 165. § -a alatt két konkrét, nyilván ma is büntetendő háborús bűncselekményt kell érteni, amelyek büntethetősége a Btk. 33. § (2) a) pontja³⁵⁶ értelmében nem évülhet el: az egyik az *Nbr. 11. § 5. pontja*³⁵⁷ szerinti, a másik pedig az *Nbr. 13. § 2. pontja*³⁵⁸ szerinti háborús bűncselekmények: „Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: Btk.) 33. § (2) bekezdés a) pontja az *Nbr. 11. § 5. pontjában* és *13. § 2. pontjában meghatározott háborús bűntettek*re vonatkozatható.”³⁵⁹

354 1978. évi IV. törvény 165. §

355 2/1994. (I. 14.) AB határozat II./A./1.6. – A 2011 februárjában hatályos Btk. (1978. évi IV. törvény) XI. fejezetének (az emberiség elleni bűncselekmények) rendelkezései az előbb ismertetettekhez képest minimális eltérést mutatnak. Az I. cím szerinti *béke elleni bűncselekmények* a háborús uszítás (153. §); a tiltott toborzás (154. §); a népirtás [155. § (1)]; és az apartheid (157. §). A II. cím szerinti *háborús bűncselekmények* pedig a polgári lakosság elleni erőszak (158. §); a háborús fosztogatás (159. §); a bűnös hadviselés (160. §); a nemzetközi szerződés által tiltott fegyver alkalmazása (160/A. §); a kulturális javak nemzetközi védelmének megsértése (160/B. §); a harctéri fosztogatás (161. §); a fegyverszünet megszegése (162. §); a hadikövet elleni erőszak (163. §); visszaélés a vöröskereszttel (164. §); valamint az egyéb háborús bűntettek (165. §).

356 „Nem évülnek el az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt és az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelettel módosított és kiegészített 81/1945. (II. 5.) ME rendelet 11. és 13. §-ában meghatározott háborús bűntettek.” Az Alkotmánybíróság 2/1994. (I. 14.) AB határozata ezt annyiban pontosította, hogy tudniillik meghatározta a két konkrét jogszabályhelyet, amit ide érteni kell: az *Nbr. 11. § 5.* valamint *13. § 2.* pontjait.

357 „aki a megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette, vagy a visszacsatolt területek lakosságával, a reábizott hatalommal visszaélve, kegyetlenkedett, vagy aki általában akár belföldön, akár külföldön felbujtója, tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának.”

358 „aki valamilyen katonai jellegű alakulatnak személy vagy vagyontárgy ellen elkövetett erőszakos cselekményhez segítséget nyújtott.”

359 2/1994. (I. 14.) AB határozat